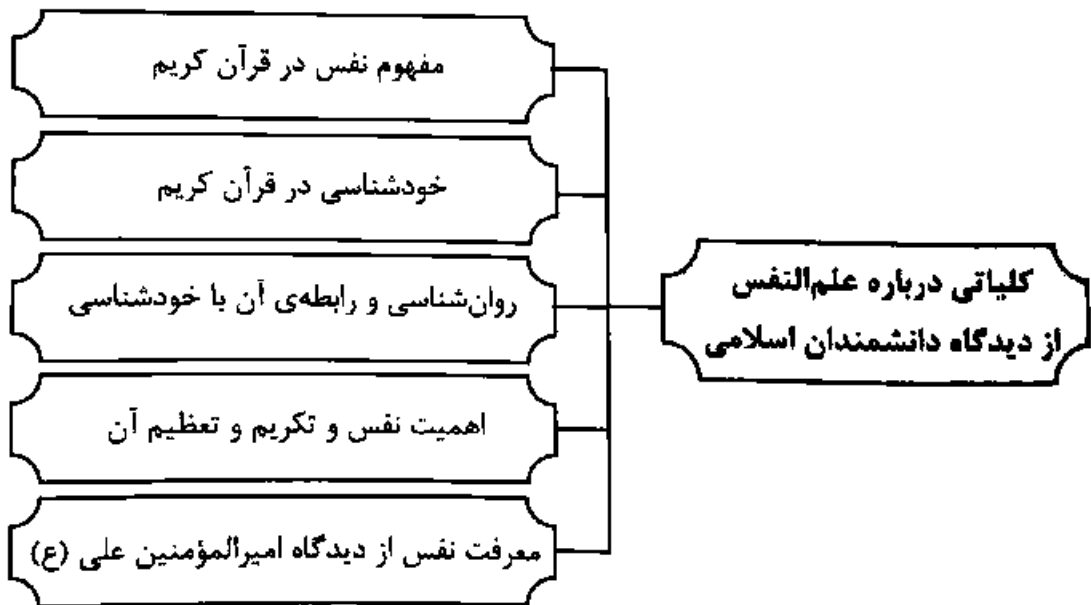

فصل اول

کلیاتی درباره‌ی علم النفس از دیدگاه دانشمندان اسلامی

- ❖ آغاز دانش روان‌شناسی از زمان خودشناسی بشر و آشنایی او با کیفیات و حالات رفتاری خود از یک سو و شناخت محیط پیرامونی خویش و تاثیر متقابل این دو در یکدیگر می‌باشد.
- ❖ روان‌شناسی علمی (کلاسیک)، دانشی نوین در زمره علوم تجربی است که به مطالعه علمی رفتار می‌پردازد.

نکته تاریخچه روان‌شناسی را باید از عصر ارسطو (بزرگترین مغز متفکر یونان باستان) در نظر گرفت.

❖ ارسطو، معتقدات زمان خود درباره روان را در کتابی به نام **آنیما** گردآوری کرده است که کهن‌ترین کتاب و اثر مدون **در زمینه نفس** است.

❖ عناصر تشکیل دهنده آدمی شامل دو عنصر **تن** (عنصری که پس از مرگ متلاشی شده و از بین می‌رود) و **روان** (عنصری که پس از مرگ از بدن خارج شده و تا ابد جاویدان می‌ماند) می‌شود.

❖ روان‌شناسی جدید از منطق علمی پیروی می‌کند که طبق آن چیزی می‌تواند قطعیت داشته باشد که آدمی بتواند آن را به کمک یکی از حواس خود درک کند، بنابراین نمی‌توان به ماهیت روان پی برد زیرا روان با هیچ‌یک از ابزار حسی قابل شناخت نیست.

❖ روان‌شناسی علمی (تجربی) مانند آخرین نوزادی است که از بطن مادر خود یعنی فلسفه زاده شد و در اواخر قرن نوزدهم به عنوان دانشی مستقل موجودیت یافت.

❖ روان‌شناسی علمی دانشی نو است که **عمری صد و چند ساله** دارد.

دانش روان‌شناسی راه درازی در مسیر تکاملی خود دارد زیرا:

- ۱- روان انسان بسی مرموز و پیچیده است.
- ۲- دو رکن اصلی این علم (قیاس و تجربه) ابزارها و ملاک‌های محدودی هستند لذا بسیاری از پدیده‌های روانی را نمی‌توان تابع آن‌ها دانست.

نکته اولین گام انحرافی در روان‌شناسی، فاصله گرفتن از اعتقاد به وجود نفس در ورای پدیده‌های طبیعی و بررسی آن‌ها به شیوه دانشمندان علوم طبیعی (تنها از جنبه بیرونی) بود.

❖ بعضی مکاتب روان‌شناسی مانند مکتب فارابی، ابن سینا، غزالی و ... مبحث نفسانیات را در قالب دانشی به نام علم‌النفس به بحث گذاشته‌اند.

❖ علم‌النفس را در فارسی معادل روان‌شناسی ترجمه کرده‌اند که دقیق نمی‌باشد زیرا روان‌شناسی عبارت از علم شناخت و مطالعه رفتار موجود زنده می‌باشد، بنابراین بهتر است اصطلاح **رفتارشناسی** را به کار برد.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۹۰

- ۱- کهن‌ترین کتاب و اثر مدون در زمینه نفس مربوط به چه کسی است و چه نام دارد؟ (نیمسال اول ۹۰-۹۱)
 - الف) ارسطو، انیما (ب) غزالی، احیاء علوم‌الدین (ج) فارابی، علم‌النفس (د) افلاطون، جمهوریت
- ۲- معادل فارسی علم‌النفس کدام کلمه است؟ (نیمسال دوم ۹۰-۹۱)
 - الف) فلسفه (ب) روان‌شناسی (ج) علوم اجتماعی (د) روان‌شناسی علمی
- ۳- واژه علم‌النفس را در فارسی معادل با واژه روان‌شناسی معنی کرده‌اند که ... به نظر نمی‌رسد.
 - الف) رفتارشناسی - دقیق (ب) روان‌شناسی - بی‌مسمی
 - ج) رفتارشناسی - بی‌مسمی (د) روان‌شناسی - دقیق
- ۴- از آن هنگام که روان‌شناسی علمی از اعتقاد به ... فاصله گرفت، اولین گام ... برداشته شد.
 - الف) نفس - تکاملی (ب) نفس - انحرافی (ج) روح - اخلاقی (د) تجربه - استدلال
- ۵- روان‌شناسی علمی در چه قرن به عنوان دانشی مستقل موجودیت یافت؟
 - الف) بیستم (ب) هجدهم (ج) نوزدهم (د) هفدهم
- ۶- تاریخچه روان‌شناسی را باید از زمان کدام فیلسوف دانست؟
 - الف) افلاطون (ب) دکارت (ج) کانت (د) ارسطو

مفهوم نفس در قرآن کریم

- ❖ روح یا نفس، از نظر مرتبه و مقام در افقی مافوق افق مادیات قرار گرفته است.
- ❖ روح یا نفس، هرچند محصول تکامل جوهری طبیعت است؛ در اثر تکامل، مرتبه واقعی‌اش عوض شده و در سطح بالاتر از عالم طبیعت قرار می‌گیرد.
- ❖ با مرگ، روح یا نفس به عالم دیگری که از نسخ روح است، منتقل می‌شود.
- ❖ اگرچه کلمه نفس در قرآن کریم و احادیث بسیار به کار رفته، ولی درباره آن تعریف مشخصی وجود ندارد.

کاربرد و مفهوم واژه‌های چهارگانه در قرآن کریم

- ❖ در قرآن، چهار واژه نفس، قلب، روح و عقل ذکر شده‌اند که همه این واژه‌های متنوع مربوط به نفس بوده و هریک بعد مشخصی از ابعاد وجودی انسان است.

جدول ۱-۱

واژه‌های مترادف در قرآن	
نفس	- در قرآن بیشتر از سایر واژه‌ها به کار رفته است. - به انسان به عنوان یک موجود زنده دلالت دارد. - در رأس بقیه واژه‌هاست و مقام اول را احراز می‌کند.
قلب	- به مفهوم عنصری پذیرا و عاطفی به کار می‌رود. - مقام دوم را احراز می‌کند.
روح	- غالباً بر حقیقت مجردی که اصل و ریشه الهی داشته، دلالت دارد. - به گونه خاصی با انسان پیوند یافته است.
عقل فهم	- عیناً در قرآن به کار نرفته و مشتقات آن مانند «تعقل» و «یعقلون» ذکر شده‌اند. - مفهوم آن عبارت از فهم و تفکر است.

د. ۶

ج. ۵

ب. ۴

د. ۳

ب. ۲

الف. ۱

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم (۵)

- ۱- کدام یک از واژه‌های زیر در قرآن کریم به معنای عنصری عاطفی به کار رفته است؟ (نیمسال اول ۸۷-۸۶)
- الف) نفس (ب) روح (ج) قلب ✓ (د) عقل
- ۲- در قرآن کریم کدام واژه بر حقیقت مجردی دلالت دارد؟ (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- الف) نفس (ب) روح ✓ (ج) قلب (د) عقل
- ۳- کدامیک از واژه‌های زیر در قرآن بیشتر استفاده شده و بر انسان به عنوان یک موجود زنده دلالت دارد؟ (نیمسال اول ۹۰-۸۹)
- الف) قلب (ب) روح (ج) نفس ✓ (د) عقل
- ۴- در قرآن کریم از نظر کثرت استعمال مرتبه قلب بعد از کدام واژه است؟ (نیمسال دوم ۹۱-۹۰)
- الف) نفس ✓ (ب) عقل (ج) وجدان (د) روح
- ۵- کدام کلمه در قرآن کریم مترادف نفس به کار نرفته است؟ (نیمسال دوم ۹۳-۹۲)
- الف) قلب (ب) غریزه ✓ (ج) روح (د) عقل
- ۶- کدام واژه از نظر قرآن به گونه خاصی با انسان پیوند یافته است؟ (نیمسال دوم ۹۳-۹۲)
- الف) قلب (ب) نفس (ج) عقل (د) روح ✓

الف) نفس

❖ مفهوم آن عبارت از موجود زنده است که دارای اصلی ثابت بوده و همواره در حال تولید مثل و دارای نیروهای کسب، اشتها و غضب می‌باشد که باید نگران پاداش و کیفر اعمال خوب و بد خود باشد.

مفاهیم دیگر واژه نفس در قرآن عبارتند از:

- ۱- نفس به معنای درون انسان: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ: محققاً خداوند آن چه را در گروهی وجود دارد، دگرگون نمی‌کند، مگر آن که آن‌ها از درون خود را دگرگون سازند.»
- ۲- نفس به معنای اصل و بن انسان: «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ: «اوست که شما را از یک اصل و ریشه آفرید.»
- ۳- نفس به معنای انسان و شخص: «لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا: هیچ کس جز به اندازه تواناییش تکلیف نمی‌شود.»

(ب) قلب

❖ غالباً به مفهوم وجدان و عقل آدمی به کار رفته و به عنوان محور و اساس فطرت سلیم و کانون عواطف گوناگون اعم از خوشایند و ناخوشایند معرفی می‌شود.

مفاهیم دیگر واژه قلب عبارتند از:

- ۱- قلب به معنای کانون فطرت سلیم: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ: روزی که مال و فرزندان سودی نمیرساند مگر آنکه خدای را با دلی سالم و روانی پاک ملاقات کند.»

۲- قلب به معنای کانون تفکر و استدلال و ایمان: «وَمَنْ يُؤْمِن بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ» و آنکه به خداوند ایمان دارد، پروردگار دل او را رهبری می کند.»

۳- قلب به معنای کانون آلودگی ها: «وَلَا تَكْفُرُوا بِاللَّهِ وَأَنْتُمْ تَكْفُرُونَ» و آنکه کسی که کتمان را نکند و اگر کسی آن را کتمان کند قلبش گناهکار است.»

۴- قلب به معنای کانون عواطف گوناگون: «وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً» در دلهای کسانی که او را پیروی کردند مهر و رحمت قرار دادیم.»

۵- «يَجْعَلُ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ» تا خداوند آن را حسرتی در دلهایشان قرار دهد.»

ج) روح

❖ در قرآن کریم در موارد اندکی به چشم می خورد ولی از نظر مفهوم تنوع بیشتری دارد.

مفاهیم واژه روح عبارتند از:

۱- روح به معنای عامل افاضه حیات از جانب خداوند: «ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ» سپس او را پرداخت و از روح خود در آن دمید.»

۲- روح به معنای وحی: «يُنزِلُ الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ» به فرمان خود، روح (وحی) را بر هرکسی از بندگانش که بخواهد القا می کند.»

۳- روح به معنای فرشته حامل وحی: «قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ» (نهل / ۱۰۲)

❖ واژه روح به مفهوم افاضه حیات از جانب خداوند، همیشه به صورت مضاف بر خداوند اضافه شده است مانند روحی، روحنا، روحه.

❖ نفس به مفهوم بدن تنها و یا بدن توأم با روح که مجموعاً عبارت از انسان است و یا به مفهوم جنبش های درونی به کار رفته است ولی واژه روح در این مفاهیم به کار نرفته است.

د) عقل

❖ به استناد دو آیه زیر، مشتقات واژه عقل نمایانگر وجود عنصر و کانون تفکر و اندیشه در انسان است.

۱- «وَيَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ» و سخن خداوند را می شنوند و پس از آن که آن را درک کردند، تحریف می کنند. (بقره، ۷۵)

۲- «وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ» و گفتند اگر ما می شنیدیم (گوش شنوا داشتیم) و یا فکر می کردیم، در میان اهل آتش نبودیم. (ملک، ۱۰)

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- واژه «قلب» در قرآن کریم به کدامیک از معانی زیر به کار رفته است؟ وَجِدَانٍ وَعَقْلٍ (نیمسال اول ۸۵-۸۶)
- الف) انسان و شخص (ب) انسان و درون (ج) وجدان و عقل (د) احساس و عقل
- ۲- در قرآن کریم این آیه که «هیچ کس جز به اندازه توانایش تکلیف نمی‌شود» دلالت به کدام معنای نفس دارد؟ سَخِصَ رِاسَانِ (نیمسال اول ۸۷-۸۸)
- الف) اصالت انسانی (ب) اصل و بن انسان (ج) درون انسان (د) شخص و انسان
- ۳- این آیه که «سخن خداوند را می‌شنوند و پس از آنکه آن را درک کردند تعریف می‌کنند» دلالت بر کدام گزینه ذیل دارد؟ عَقْلٍ (نیمسال اول ۸۷-۸۸)
- الف) روح (ب) قلب به معنای کانون تفکر (ج) نفس (د) عقل
- ۴- کدامیک از واژه‌های زیر در قرآن به جای مفهوم وجدان آدمی به کار رفته است؟ عَقْلٍ (نیمسال اول ۹۰-۹۱)
- الف) نفس (ب) قلب (ج) روح (د) عقل انسان
- ۵- در آیه «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ» واژه نفس به چه معنا بکار گرفته شد؟ عَقْلٍ (نیمسال اول ۹۲-۹۳)
- الف) روان انسان (ب) درون انسان (ج) اصل انسان (د) انسان و شخص
- ۶- بر اساس آیات قرآن کریم ملاک شخصیت واقعی انسان چیست؟ عَقْلٍ (نیمسال دوم ۹۱-۹۲)
- الف) جسم تحول یافته (ب) قلب (ج) عقل (د) نفس

خودشناسی در قرآن کریم

❖ پیامبر اکرم (ص) در حدیث «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ قَدَّ عَرَفَ رَبَّهُ» هر کس خود را بشناسد، خدای خود را هم خواهد شناخت» اهمیت خودشناسی را عامل اساسی رسیدن انسان به کمال حقیقی و سعادت ذکر می‌کند.

روان‌شناسی و رابطه آن با خودشناسی

❖ از جمله پیامدهای استفاده از روش علوم تجربی در پژوهش‌های روان‌شناسی این است که گرایش‌های ماتریالیستی (ماده‌گرایی) که همه پدیده‌های روانی را ناشی از فعالیت‌های فیزیولوژیک می‌دانند، حاکم می‌شوند.

❖ در روان‌شناسی ماتریالیستی میان ذات و حقیقت انسان (بعد معنوی) و ذات حیوان تفاوت اساسی وجود ندارد. روان‌شناسی جدید، محبت را بدون جنبه جنسی در نظر نگرفته است و نتوانسته تأثیر اعتقاد به خدا و ایمان به او را در رفتار انسان بررسی کند.

❖ دست روان‌شناسی جدید از بررسی و تحقیق در جنبه‌های معنوی انسان کوتاه است.

❖ **اریک فروم** (روانکاو معروف) اعتقاد دارد روان‌شناسی جدید به پدیده‌های روانی مانند محبت، عقل، شعور، آگاهی و ارزش‌های انسانی توجهی نکرده است و نارساست.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- نظر روان‌شناسان معاصر در خصوص بررسی و تحقیق روان‌شناسی جدید در جنبه‌های معنوی انسان کدام مورد زیر است؟
 الف) بسیار در این مورد موفق بوده است.
 ب) دست روان‌شناس جدید از بررسی موضوع مذکور کوتاه است. ✓
 ج) در این رابطه نظر خاصی وجود ندارد.
 د) آن را به آینده موکول کرده‌اند.
- ۲- کدامیک از روان‌شناسان معاصر به نارسایی روان‌شناسی جدید اعتراف کرده است؟ (نیمسال دوم ۸۸-۸۹)
 الف) ویلیام جیمز ب) اریک برن ج) اریک فروم ✓ د) اریکسون
- ۳- کدامیک از موارد زیر مورد غفلت روان‌شناسی جدید قرار گرفته است؟ (نیمسال اول ۸۶-۸۷)
 الف) فعالیت‌های فیزیولوژیایی ب) واکنش‌ها و غرایز انسان ج) نگرش به انسان به عنوان نمونه‌ای از حیوان د) خودشناسی انسان ✓
- ۴- کدامیک از روان‌شناسان ذیل معتقد است، روان‌شناسی به محبت، عقل، شعور و ارزش‌های انسانی توجه کافی نکرده است؟ (نیمسال اول ۸۹-۹۰)
 الف) اریک فروم ✓ ب) اریک برن ج) فروید د) اریکسون
- ۵- گاستی روان‌شناسی جدید چیست؟
 الف) در نظر گرفتن محبت بدون جنبه جنسی ب) بررسی تأثیر اعتقاد به خدا در رفتار ✓
 ج) تحقیق در جنبه‌های مادی انسان د) توجه به پدیده‌های جسمی
- ۶- کدام گزینه نادرست است؟
 الف) گرایش‌های ماتریالیستی پیامد استفاده از روش تجربی است.
 ب) در گرایش‌های ماتریالیستی پدیده‌های روانی ناشی از فعالیت‌های فیزیولوژیک است.
 ج) دست روان‌شناسی جدید از بررسی در جنبه‌های انسانی کوتاه است. ✓
 د) در گرایش‌های ماتریالیستی میان ذات انسان و حیوان تفاوت وجود دارد. ✓

تفاوت اساسی وجود ندارد

نفس در نهج البلاغه

●● نکته هدف محوری آفرینش، بروز کمال انسان و ظهور انسان کامل است.

به تعبیر امام علی (ع) جهان مادی، خانه گذار و ممر و معبر است و جهان باقی، خانه قرار و مقر و مستقر است.

بر اساس «قاعده لطف»، پیامبران و جانشینانی برای بشر برگزیده شده‌اند.

●● نکته از دین اسلام به «شریعت سمعه»، یعنی راه و رسم آسان دینداری تعبیر شده است.

نهج البلاغه، کلامی است که پس از قرآن، شریف‌ترین گفتارها را در همه عرصه‌ها به انسان هدیه کرده است.

اهمیت نفس و تکریم و تعظیم آن

❖ شیوه و مشی امام علی (ع) در رهبری و برخورد با افراد جامعه، پرورش گوهر نفس آن‌ها و فعلیت یافتن نفس انسان‌هاست.

❖ امام علی (ع) می‌فرماید: «مَنْ كَرُمَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ هَانَتْ عَلَيْهِ شَهَوَاتُهُ: آن کس که نفس خویش را بزرگ و توانمند بدارد و کرامت و عزت خود را حفظ کند، زشتی‌ها و رذلیت‌ها نزد او ناچیز و پست جلوه کند.»

در نهج‌البلاغه آمده است:

۱- «آبروی خود را در تیررس گفتارهای تحقیرکننده مردم قرار مده.»

۲- «زشت‌ترین خوی و خصلت در نظر صالحان آن است که پنداشته شود آن‌ها گرایش به فخرفروشی از سر کبر و غرور دارند.»

۳- «کسی نیکبخت نمی‌شود مگر با پیروی کردن از واجبات و مستحبات و کسی بدبخت نمی‌شود مگر با دوری کردن از واجبات و مستحبات.»

داستان حضرت علی (ع) با برادرش عقیل، نمونه‌ای از نفس‌ستیزی می‌باشد.

❖ نکته

❖ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ❖

(نیمسال دوم ۹۰-۸۹)

۱- هدف محوری آفرینش، چیست؟

- الف) شناخت مراتب نفس
ب) رسیدن به معنویت
ج) شناخت انسان
د) ظهور انسان کامل ✓

۲- این سخن زیبا «آبروی خود را در تیررس تحقیر دیگران قرار مده» از کیست؟

- الف) پیامبر گرامی (ص) ب) حضرت عیسی (ع) ج) امام صادق (ع) د) حضرت علی (ع) ✓

۳- قاعده لطف به چه معناست؟ فرستادن پیامبران
الف) نزول قرآن کریم ب) خلقت آفرینش
ج) فرستادن پیامبران ✓ د) نزول نفس

۴- تعبیر شریعت سمعه از دین اسلام، به چه چیزی اشاره دارد؟

- الف) راه و رسم بندگی
ب) راه و رسم آسان دینداری ✓
ج) راه و رسم قانون‌گذاری
د) راه و رسم ولایت

۵- آیه «مَنْ كَرُمَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ عَلَيْهِ شَهَوَاتُهُ» در ارتباط با چه موضوعی است؟ خودشناسی

- الف) خودشناسی ✓ ب) خداشناسی
ج) هدف آفرینش د) نفس‌ستیزی

۶- عبارت «جهان مادی خانه گذار و ممر و معبر است و جهان باقی خانه فرار» از کیست؟ ابا علی (ع)

- الف) امام صادق (ع) ب) امام علی (ع) ✓
ج) امام حسین (ع) د) امام باقر (ع)

۶ ب

۵ الف

۴ ب

۳ ج

۲ د

۱ د

معرفت نفس (خودشناسی) از دیدگاه امیرالمومنین علی (ع)

در کتاب نشان از بی نشان‌ها تألیف علی مقدادی، امام علی (ع) خطاب به کمیل بن زیاد می‌فرماید:

«آدمی دارای چهار نفس است که هر یک از این نفوس، پنج قوه و دو خاصیت دارد که عبارتند از:

۱- نفس نامی نباتی: از کبد برانگیخته می‌شود و شبیه‌ترین چیزها به نفس حیوانی است. شامل

قوای: ماسکه، جاذبه، هاضمه، دافعه و مریبه می‌باشد و دو خاصیت افزایش و کاهش دارد.

۲- نفس حیوانی: شبیه‌ترین چیزها به نفس درندگان و وحوش است. شامل قوای: شنوایی، بینایی،

بوایی، چشایی و بساویی می‌باشد و دو خاصیت رضا و غضب دارد.

۳- نفس ناطقه‌ی قدسی: از چیزی منبعث نمی‌شود و شبیه‌ترین چیزها به نفس فرشتگان است.

شامل قوای: فکر، ذکر، علم، حلم و هوشیاری می‌باشد و دو خاصیت نزاهت و حکمت دارد.

۴- نفس کلی الهی: مبدا این نفس پروردگار عالم است و به او نیز بازمی‌گردد. شامل قوای: هستی

در نیستی، نعمت در سختی، عزت در خواری، فقر در حالت غنا، صبر در بلاها می‌باشد و دو

خاصیت حلم و کرم دارد.

❖ عقل نیز در میان قوای انسانی قرار گرفته تا هر کس از خوب و بد سخن گوید، آن را با ترازوی عقل بسنجد.

ویژگی اساسی فلاسفه یونانی و اسلامی آن است که علاوه بر بحث از آثار و مظاهر نفس (روان)، درباره ماهیت نفس نیز گفتگو کرده‌اند.

•• نکته

۵۵ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- کدام یک از نفس‌های زیر در مرتبه عالی‌تری قرار دارد؟
(نیمسال اول ۸۷-۸۶)
الف) نفس کلی الهی (ب) نفس نامی (ج) نفس حسی (د) نفس ناطقه
- ۲- نفس سوم از دیدگاه حضرت علی (ع) کدام است؟ نفس
(نیمسال اول ۸۸-۸۷)
الف) حسی حیوانی (ب) نامی نباتی (ج) کلی الهی (د) ناطقه قدسی
- ۳- نزاهت و حکمت از خواص کدام نفس می‌باشد؟
(نیمسال اول ۸۸-۸۷)
الف) ناطقه قدسی (ب) نامی نباتی (ج) کلی الهی (د) حسی - انسانی
- ۴- کدامیک از گزینه‌های ذیل از قوای نفس کلی الهی می‌باشد؟
(نیمسال اول ۸۸-۸۷)
الف) فکر (ب) صبر در بلاها (ج) علم در هشیاری (د) ذکر در سختی
- ۵- حضرت علی (ع) نفس انسان را به چند نوع تقسیم کرده‌اند؟
(نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
الف) چهار (ب) سه (ج) پنج (د) دو
- ۶- فکر و هشیاری از قوه‌های کدام نفس از دیدگاه حضرت علی (ع) محسوب می‌شود؟
(نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
الف) کلی الهی (ب) حسی حیوانی (ج) نامی نباتی (د) ناطقه قدسی

۱- آیه شریفه «لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» اشاره به کدامیک از شرایط عام تکلیف در انسان می‌کند؟
 الف) آزادی (ب) آگاهی (ج) توانایی ✓ (د) عقل

۲- کمک‌های شبانه حضرت امیرالمومنین (ع) با در نظر داشتن کدام مورد زیر صورت می‌گرفته است؟
 الف) آگاهانه زیستن (ب) متکامل زیستن
 ج) رعایت حرمت نفس ✓ (د) رعایت حقوق بینوایان

۳- در آیه «يَلْقَى الرَّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلِيٌّ مِنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِي»، روح به چه معناست؟ (حج)
 الف) عامل افاضه حیات (ب) وحی ✓
 ج) روح بشر (د) فرشته حامل وحی

۴- کدامیک از واژه‌های زیر اصل و ریشه الهی داشته و به گونه ای خاص با انسان پیوند دارد؟
 الف) نفس (ب) قلب (ج) روح ✓ (د) عقل

۵- کدامیک از گزینه‌های زیر در قرآن به عنوان کانون عواطف معرفی شده است؟
 الف) روح (ب) قلب ✓ (ج) عقل (د) نفس

۶- گرایش‌های ماتریالیستی پدیده‌های روانی را ناشی از چه می‌داند؟
 الف) فعالیت معنوی (ب) فعالیت عرفانی (ج) فعالیت ظاهری (د) فعالیت فیزیولوژیک ✓

۷- مبدأ و مقصد کدام نفس، پروردگار عالم است؟
 الف) نامی نباتی (ب) کلی الهی ✓ (ج) حیوانی (د) ناطقه

۸- کدام نفس از کبد برانگیخته می‌شود؟
 الف) نامی نباتی (ب) حیوانی (ج) ناطقه قدسی (د) کلی الهی ✓

۹- ماهیت نفس در میان کدام فلاسفه بحث می‌شود؟ یونانی و اسلامی
 الف) فلاسفه یونانی و شرقی (ب) فلاسفه اسلامی و شرقی
 ج) فلاسفه یونانی و اسلامی ✓ (د) فلاسفه یونانی و غربی

۱۰- رضا و غضب دو خاصیت مربوط به کدام نفس است؟
 الف) ناطقه قدسی (ب) حیوانی ✓ (ج) نامی نباتی (د) کلی الهی

۱۱- کدامیک از روان‌شناسان معاصر به نارسایی روان‌شناسی جدید از بررسی و تحقیق در جنبه‌های معنوی انسان اعتراف کرده است؟
 الف) پاولوف (ب) ویلیام جیمز (ج) فخر (د) اریک فروم ✓

۱۲- دو خاصیت نفس ناطقه قدسی کدام است؟
 الف) افزایش و کاهش (ب) نزاهت و حکمت ✓

۱۳- در آیه «وَيَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُعْرَفُونَ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ»، عَقَلُوهُ به چه معنایی به کار رفته است؟
 الف) تفکر و اندیشه ✓ (ب) کانون فطرت سلیم
 ج) افاضه حیات از جانب خداوند (د) احساس و عواطف

۱۴- کهن‌ترین اثر مدون در زمینهٔ نفس چه نام دارد؟

الف) علم‌النفس (ب) احیاء علوم‌الدین (ج) جمهوریت (د) آنیما ✓

۱۵- مفهوم صحیح سخن پیامبر «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ» در کدام گزینه آمده است؟

الف) خودشناسی انسان ✓

ب) خودگزیزی انسان

ج) خودپرستی انسان

د) خودفراموشی انسان

۱۶- مفهوم نفس در قرآن بیشتر به چه صورتی مطرح شده است؟ موجود زنده

الف) کانون عواطف (ب) فطرت سلیم (ج) موجود زنده ✓ (د) کانون تفکر

۱۷- کدامیک از موارد زیر مورد غفلت روان‌شناسی جدید قرار گرفته است؟

الف) فعالیت‌های فیزیولوژیایی

ب) نگرش انسان به عنوان نمونه‌ای از حیوان

ج) تفاوت بین ذات انسان و حیوان ✓

د) واکنش و غرایز انسان

۱۸- واژهٔ قلب در قرآن به معنی کدامیک از موارد زیر نیامده است؟

الف) عامل افاضةٔ حیات از جانب خدا ✓

ب) کانون عواطف

ج) آلودگی‌ها

د) فطرت سلیم

۱۹- هدف اصلی آفرینش چیست؟ کمال انسان ✓

الف) سعادت (ب) کمال انسان (ج) شناخت انسان (د) رسیدن به معنویت

۲۰- کدام واژه بر حقیقت مجردی که اصل الهی دارد، دلالت می‌کند؟ روح ✓

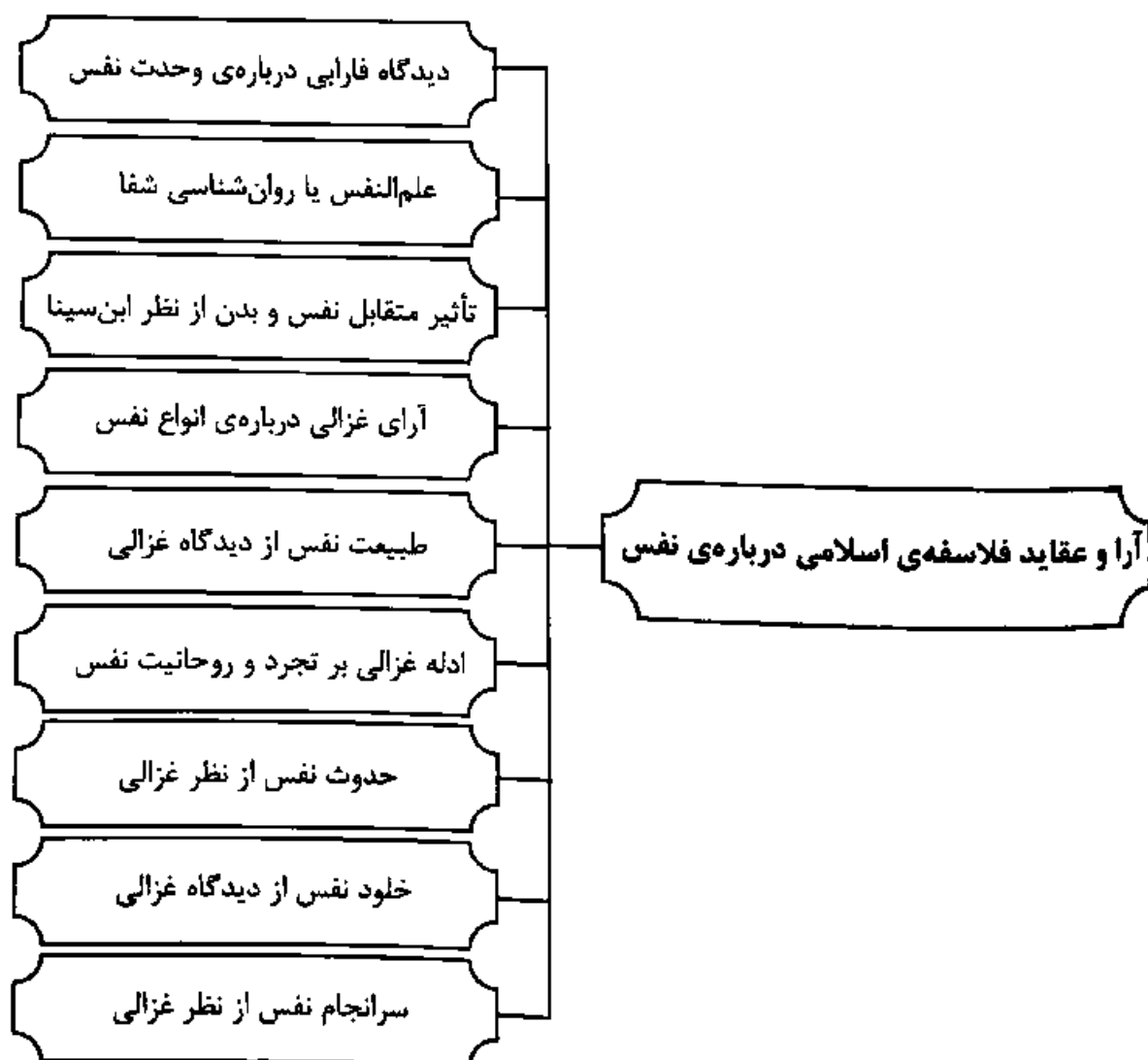
الف) قلب (ب) نفس (ج) عقل (د) روح ✓

پاسخ‌نامه آزمون فصل اول

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	ج	ج	ب	ج	ب	د	ب	الف	ج	ب
سؤال	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
پاسخ	د	ب	الف	د	الف	ج	ج	الف	ب	د

فصل دوم

آرا و عقاید فلاسفه‌ی اسلامی درباره‌ی نفس

•• نکته

ارسطو از نظر مسلمانان، عنوان و مقام «معلم اول» را دارد و **کتاب النفس** او به زبان عربی ترجمه شده و الگوی فلاسفه اسلامی است.

- ❖ کتاب‌هایی با عنوان «النفس الشفاء» و «النجات»، نوشته‌هایی راجع به علم النفس بوده که ابن سینا در آن‌ها به موازات گفته‌های ارسطو بحث کرده است.
- ❖ بافت فکری ابن سینا و دیگر فلاسفه‌ای که از او پیروی کرده‌اند، درباره نفس همان بافت ارسطویی است و فلاسفه اسلامی تعریف کلاسیکی نفس را عیناً از ارسطو اقتباس کرده‌اند.
- ❖ ابتکار ابن سینا، ادله او درباره جوهریت نفس و انفصال و تجرد آن از بدن است که دکارت (از مهم‌ترین فلاسفه غرب) را مجذوب خویش کرده است.
- ❖ کتاب فیدون نزد مسلمانان فادن و کتاب جمهوری که آن را المدینه الفاضله می‌نامند، از تألیفات افلاطون می‌باشند که عبارت از مباحث روان‌شناسی یونانی هستند. فلاسفه اسلامی در مسأله اعتقادی مربوط به نفس عموماً تابع افلاطون هستند.

کندی

• نکته

رساله‌های «القول فی النفس» و «کلام الکندی فی النفس» از ابویوسف یعقوب بن اسحاق کندی است.

تعریف کندی از نفس

- ❖ نفس، نخستین استکمال (به کمال رساندن) جسم طبیعی بالقوه ذی حیات (دارای حیات) است که عیناً همان تعریف ارسطویی است.
- ❖ کندی در بیان طبیعت نفس می‌گوید: نفس، جوهری بسیط، روحانی و الهی است که طول و عرض و عمق ندارد، بلکه نوری است از انوار الهی.
- ❖ کندی به بقای نفس اعتقاد دارد زیرا زندگی در این جهان را همچون کاروان در حال عبوری می‌داند که به سوی قرارگاه خویش یعنی اعلی رهسپار است و ارواح پس از مرگ به آن عالم منتقل می‌شوند.
- ❖ کندی به خلاص نفس یعنی خالص شدن و تصفیه و تزکیه نفس نیز اعتقاد دارد زیرا از نظر او نفسی که از بدن و جسم خارج می‌شود، آلودگی دارد و شایستگی ورود به عالم اعلی را ندارد و باید طی مراحل گوناگون پالایش یابد؛ بدین ترتیب بعضی از نفوس ابتدا به (۱) فلک قمر می‌روند، پس از پاک شدن به (۲) فلک کوكبی می‌روند و مدارج کمال را طی می‌کنند تا به (۳) فلک اعلی برسند و در آنجا از همه آلودگی‌ها پاکیزه می‌شوند و در نهایت به (۴) عالم عقل وارد می‌شوند که

سرچشمه نور مطلق خداوندی است و در آنجا نفس انسان توان تصرف در اموری را پیدا می‌کند که بی‌نهایت برایش لذت بخش است.

قوای نفس از دیدگاه کندی

- ❖ مهم‌ترین قوای نفس از دیدگاه کندی، **قوة حسی و قوة عقلی** است و قوای دیگر نفس که عبارتند از: **مصوره، غاذیه، نامیه، شهویه و غضبیه** بین آن دو قوة مهم قرار گرفته‌اند.
- ❖ **وسيلة ظهور این قوا عمدتاً «دماغ» است که محل و جایگاه همه قوای نفسانی است (دماغ آلتی بین حسی و عقل است).**

کندی در رساله الکلام فی النفس، نظرات ارسطو و افلاطون را تطبیق داده و به این نتیجه رسیده که بین این دو فیلسوف در مسأله اتصال نفس اختلافی وجود ندارد.

• نکته

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- جمله نفس جوهری بسیط، روحانی و الهی است که طول و عرض و عمق ندارد بلکه نوری است از انوار الهی، از کدامیک از فلاسفه زیر است؟
 (الف) ابن سینا (ب) ارسطو (ج) کندی ✓ (د) فارابی (نیمسال دوم ۸۵-۸۶)
- ۲- از دیدگاه کندی، نفس در کجا کاملاً پالایش می‌شود؟
 (الف) در فلک قمر (ب) در فلک اعلیٰ ✓ (ج) در فلک کوكبی (د) در عالم عقل (نیمسال اول ۸۸-۸۹)
- ۳- از دیدگاه کندی مهمترین قوای نفس کدام است؟
 (الف) شهوانی (ب) نامیه (ج) غاذیه (د) حسی و عقلی ✓ (نیمسال اول ۸۹-۹۰)
- ۴- کدامیک از فیلسوفان زیر به "اخلاص نفس" معتقد است؟
 (الف) ابن سینا (ب) فارابی (ج) کندی ✓ (د) غزالی (نیمسال اول ۹۰-۹۱)
- ۵- منظور کندی از خلاص نفس کدام است؟
 (الف) خالص شدن نفس (ب) خلود نفس (ج) تباهی نفس (د) هیچکدام ✓ (نیمسال دوم ۹۲-۹۳)
- ۶- لقب معلم اول به کدامیک از فلاسفه نسبت داده شده است؟
 (الف) افلاطون (ب) ارسطو ✓ (ج) سقراط (د) کندی (نیمسال اول ۹۳-۹۴)

فارابی

❖ ابو نصر فارابی در تقسیم‌بندی نفس، علاوه بر نفس انسانی، حیوانی و نباتی به **نفس فلکی** نیز معتقد است؛ به این معنی که افلاک نیز نفس دارند که این نفس تا حدودی با نفس ناطقه انسانی متجانس است.

فارابی، حرکت دورانی فلک سماوی را ناشی از وجود **نفس فلکی** می‌داند.

• نکته

❖ فارابی در تعریف نفس، به پیروی از ارسطو می گوید: نفس، نخستین استکمال جسم طبیعی آلی بالقوه دارای حیات است.

❖ فارابی از یک طرف همانند ارسطو، نفس را صورت جسم (بدن) خوانده و از سوی دیگر هماهنگ با فلاسفه اسلامی، نفس را جوهری بسیط، روحانی و مباین (مخالف) با جسم معرفی می کند.

دلایل فارابی بر بساطت و روحانیت نفس

۱- نفس درک معقولات می کند؛ معقولات معانی مجرد هستند مانند سفیدی و سیاهی. بنابراین نفس که به مثابه ظرف معقولات است باید مجرد باشد تا ظرف و مظهر با هم سنخیت داشته باشند.

۲- نفس به خود شعور دارد؛ اگر نفس در آلتی بجز نفس قرار گرفته باشد هیچ گاه نمی تواند بدون درک آن آلت (وسیله)، خود را درک کند و برای درک آن باید واسطه و آلت دیگری در کار باشد که این مسأله به تسلسل و دور منتهی می شود، بنابراین نفس موجودی است ذاتی که ذات خود را درک می کند.

۳- نفس اضداد را با هم درک می کند؛ بدین معنی که تصور مفاهیم متضاد مانند روشنی و تاریکی، آب و آتش و... برای نفس مشکلی پیش نمی آورد. در صورتی که اگر نفس ماده باشد، جمع اضداد در آن غیرممکن است.

۴- نفس به نسبتی که جسم و بدن فرسوده و ضعیف شود، قوی و نیرومند می گردد. بنابراین نفس با تباه شدن و از میان رفتن جسم و بدن مادی، بعد از مرگ و فنا جسم باید باقی بماند.

❖ فارابی، رأی افلاطون را که گفته نفس پیش از بدن وجود داشته و بعداً در آن حلول می کند؛ را نمی پذیرد بلکه وی معتقد به حدوث نفس است و می گوید این حدوث، زمانی رخ می دهد که بدن (ظرف نفس)، قابلیت پذیرش نفس را داشته باشد. بنابراین جایز نیست که گفته شود نفس قبل از بدن وجود داشته یا از بدنی به بدن دیگر منتقل شده است.

تقسیم بندی نفوس از لحاظ بقا و فنا از دیدگاه فارابی:

۱- گروهی که سعادت را شناخته، برای رسیدن به آن تلاش کرده و به آن رسیده اند.

۲- گروهی که سعادت را شناخته ولی از آن رو برگردانیده اند و شقاوت ابدی را نصیب خود کرده اند.

۳- گروهی که سعادت را نشناخته و به درجه عقل مستفاد نرسیده اند، خود را در عالم مادی زندانی کرده و عروج به عالم معنی و حقیقت را پیدا نکرده اند.

❖ فارابی معتقد است انسان مانند حیوان، اعمال خود را توسط اندام های بدن انجام می دهد یا این تفاوت که از قوه دیگری به نام عقل نیز بهره می گیرد که این قوه در انجام دادن اعمال خود نیاز به اندام های جسمانی ندارد.

❖ قوای نفس حیوانی محرک اعضای بدن هستند و توسط اندام های گوناگون بدن انجام می شوند.

قوای نفس نباتی از دیدگاه فارابی: ۱- قوه غاذیه ۲- قوه منمیه ۳- قوه مولده
 که هر یک از این سه قوه در خدمت نفس انسانی هستند.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- نفس از نظر ارسطو کدام مورد زیر است؟ صورت بدن (جسم)
 - الف) صورت بدن است. ✓
 - ب) صورت ذهن است.
 - ج) نظریه خاصی ندارد.
 - د) صورت روحانی است.
- ۲- تعریف ارسطو از نفس کدام مورد زیر است؟ لسان حسین جسم طبیعی بالقوه در حیات (نیمسال دوم ۸۵-۸۶)
 - الف) ذات جسم اول
 - ب) ذات و کمال جسم دوم
 - ج) اول جسم بالقوه دارای حیات قبلی
 - د) کمال نخستین جسم طبیعی، بالقوه در حیات ✓
- ۳- فارابی در تعریف نفس پیرو کدام دانشمند می باشد؟ ارسطو (نیمسال اول ۸۷-۸۸)
 - الف) افلاطون
 - ب) ارسطو ✓
 - ج) کندی
 - د) کندی و ارسطو
- ۴- «نفس درک معقولات می کند» بر کدام دلیل اقامه می شود؟ روحانیت نفس (نیمسال دوم ۸۸-۸۹)
 - الف) انواع نفس
 - ب) تجرد نفس
 - ج) وحدت نفس
 - د) روحانیت نفس ✓
- ۵- چه کسی معتقد است که حرکت دورانی فلک سماوی، ناشی از وجود نفس فلکی است؟ (نیمسال دوم ۸۹-۹۰)
 - الف) فارابی ✓
 - ب) افلاطون
 - ج) کندی
 - د) غزالی
- ۶- از نظر فارابی، نفس فلکی با کدامیک از انواع نفوس متجانس است؟ نفس ناطقه انسانی (نیمسال دوم ۹۲-۹۳)
 - الف) نفس ناطقه انسانی
 - ب) نفس حیوانی
 - ج) نفس نباتی
 - د) نفس محرکه

دیدگاه فارابی درباره وحدت نفس

❖ ارسطو و اکثر متفکران اسلامی همچون فارابی، ابن سینا و غزالی به وحدت و بساطت نفس معتقدند، به این معنی که نمی توان نفس را مرکب از اجزا دانست و آن را تجزیه و ترکیب کرد، بلکه این تجزیه و ترکیب به تعدد و تنوع قوای نفس ارتباط دارد.

❖ در منظومه سبزواری آمده است: «النفس فی وحدته کل القوى و فعلها فی فعله قد انطوی» نفس در عین وحدتش حاوی همه قوای خود است و فعل قوای او در فعل خود نفس مندرج و منظور شده است.

❖ افلاطون و رواقیان به انقسام نفس به اجزای متعدد معتقدند که هر یک از این اجزا دارای نقش جداگانه در رفتار انسان است و برخی از اجزای نفس نسبت به برخی دیگر از نظر نتیجه امر متفاوتند.

فارابی به نظریه «تدرج» ارسطویی یعنی ترتیب داشتن قوای نفس متکی بوده تا به وسیله آن نظر خود را درباره وحدت نفس تأیید نماید.

❖ فارابی در کتاب خود «اهل المدينة الفاضله» بیان می کند با وجود آنکه قوای نفس متعدّدند، اما خود نفس پدیده‌ای واحد است.

❖ به عقیده فارابی هر قوه‌ای برای طبقه پایین‌تر از خود حکم صورت و برای طبقه بالاتر از خود حکم ماده را دارد. برای مثال: قوه حساسه برای قوه متخیله به منزله ماده است و قوه متخیله صورت قوه حساسه به شمار می‌رود. همچنین قوه متخیله برای قوه ناطقه در حکم ماده است و قوه ناطقه صورت آن می‌باشد. قوه ناطقه

❖ قوه ناطقه در واقع صورت تمام قواست و برای قوای دیگر ماده واقع نمی‌شود.

❖ قوه متخیله هم صورت و هم ماده برای قوای دیگر واقع می‌شود.

❖ قوه حساسه (حاسته) در حکم ماده تمام قواست و برای قوای دیگر، صورت واقع نمی‌شود.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

۱- فارابی بر اساس کدام نظریه، رای خویش را درباره وحدت نفس تأیید نمود؟ (نیمسال اول ۸۸-۸۹)

الف) تدرج ارسطویی (ب) مثل افلاطونی (ج) وحدت نفس ابن‌سینا (د) طبیعت نفس غزالی

۲- کدام فیلسوف، به اتقسام نفس معتقد است؟ (نیمسال دوم ۸۹-۹۰)

الف) ابن‌سینا (ب) غزالی (ج) افلاطون (د) فارابی

۳- بر اساس نظر فارابی صورت قوه متخیله کدام قوه می‌باشد؟ (نیمسال دوم ۹۱-۹۲)

الف) حساسه (ب) ناطقه (ج) متفکره (د) متصوره

۴- از نظر فارابی، ترتیب قوای نفس به گونه‌ای است که هر قوه برای طبقه پایین‌تر از خود در حکم ماده و برای طبقه بالاتر از خود در حکم صورت است.

(نیمسال اول ۹۳-۹۴)

الف) جزء - کل (ب) کل - جزء (ج) ماده - صورت (د) صورت - ماده

۵- فارابی در زمینه وحدت نفس پیرو کدامیک از فلاسفه می‌باشد؟ (نیمسال اول ۸۹-۹۰)

الف) ارسطو (ب) کندی (ج) افلاطون (د) ابن‌سینا

۶- نظریه «تدرج» بیانگر تأیید کدام مورد است؟ وحدت نفس

الف) خلود نفس (ب) بساطت نفس (ج) وحدت نفس (د) معرفت نفس

❖ شیخ الرئیس حسین بن عبدالله بن سینا همانند فلاسفه پیش از خود در مسأله نفس از ارسطو پیروی کرده و نظریه او درباره تجرد و روحانیت نفس به آرای افلاطون نزدیک می‌شود.
 ❖ نظریه ابن سینا با نظریه ارسطو که نفس را کمال بدن می‌داند، موافقت دارد اما در اینکه می‌تواند اموری را بدون واسطه بدن انجام دهد با نظریه ارسطو متفاوت است. این تغییر جهت دادن ابن سینا نتیجه اثرپذیری او از فارابی است.

تقسیم‌بندی اجسام طبیعی از نظر قوای فعاله ابن سینا:

۱- قوایی که تسخیری و جبری عمل می‌کنند.

۲- قوایی که با قصد و اختیار و اراده کار می‌کنند.

❖ از نظر ابن سینا، نفس طبیعی عنوان قوای فعالی است که بر سبیل تسخیر و اجبار، عمل یک‌بعدی انجام می‌دهد و نفس نباتی نام قوای فعالی است که به طور تسخیری، افعال چندبعدی را انجام می‌دهد.
 ❖ از نظر ابن سینا، نفس انسانی نام قوای فعالی است که بر سبیل اختیار، فعلی را در جهت یک هدف انجام می‌دهد.

انسان در رابطه با مفهوم نخستین نفس (قوای اجباری) با حیوان و نبات مشترک است و در جهت مفهوم دوم (قوای اختیاری) با فرشتگان وجه اشتراک دارد.

علم النفس یا روان‌شناسی شفا

❖ علم النفس شفا شاید مهم‌ترین بخش از مجموعه شفاست که در آن ابن سینا به پیروی از شیوه ارسطو، نفس را کمال اول برای جسم طبیعی آلی می‌داند.
 ❖ ابن سینا برای اثبات وجود نفس می‌گوید: نفس حقیقتی است که حیوان و نبات به کمک آن، موجود بالفعل می‌گردند.

ابن سینا ترجیح می‌دهد که نفس را کمال بدانند نه صورت؛ چون هر صورتی کمال است ولی هر کمالی صورت نیست.

❖ به اعتقاد ابن سینا، نفس را کمال بدانیم مناسب‌تر از آن است که آن را قوه بنامیم زیرا پاره‌ای از امور صادره از نفس از باب حرکت و دستهای از آنها از باب احساس و ادراک است.
 ❖ از نظر ابن سینا، با کمال دانستن نفس، جوهریت و عرضیت نفس اثبات نمی‌شود.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- این سینا کاربرد کدام اصطلاح را برای نامیدن نفس مناسب تر می داند؟
 الف) کمال ✓ (ب) قوه (ج) صورت (د) عرض (نیمسال اول ۸۶-۸۵)
- ۲- این عبارت که «بهتر است نفس را کمال بدانیم نه صورت» از کیست؟
 الف) کندی (ب) ابن سینا ✓ (ج) ارسطو (د) فارابی (نیمسال اول ۸۹-۸۸)
- ۳- از نظر ابن سینا، تعریف نفس چیست؟
 الف) جوهری است متکثر (ب) صورتی است قائم بالذات (ج) قوه‌ای است که در قلب ساکن است. (د) کمال اول است برای جسم طبیعی آلی ✓ (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- ۴- در دیدگاه بوعلی سینا، نفس طبیعی چه عملی را انجام می دهد؟
 الف) عمل چندبعدی (ب) عمل تسخیری (ج) عمل یک بعدی ✓ (د) چند هدف را دنبال می کند (نیمسال اول ۹۳-۹۲)
- ۵- از نظر ابن سینا انجام فعلی در جهت یک هدف وظیفه کدام نفس است؟
 الف) نفس انسانی ✓ (ب) نفس نباتی (ج) نفس شهوانی (د) نفس حیوانی
- ۶- عبارت «هر صورتی کمال است ولی هر کمالی صورت نیست» از کدام فیلسوف است؟
 الف) کندی (ب) ابن سینا ✓ (ج) فارابی (د) غزالی

جدول ۱-۲

دسته بندی کمالات از نظر ابن سینا	
آن است که برای کار خود به غیر از خویش، نیازمند دیگری نباشد و کمالات دیگر را بتوان به آن منتسب کرد مانند ذات شمشیر که اگر از آن گرفته شود دیگر شمشیر نیست.	کمال اول (اصلی)
آن است که تابع و عارض کمال اول باشد مانند برتدگی شمشیر که تابع خود شمشیر است.	کمال دوم (عارضی)

با توجه به تعریف دو نوع کمال، نفس، کمال اول است بنابراین برای اجسام غیرطبیعی (صناعی) مانند میز و صندلی کمال نخواهد بود، بلکه این کمال، خاص اجسام طبیعی است. **** نکته**

- ❖ ابوالبرکات بغدادی، به جای کلمه آلی در تعریف نفس، بالقوه ذی حیات (دارای حیات) را آورده و نفس را چنین تعریف کرده است: نفس، کمال اول طبیعی است برای جسمی که بالقوه دارای حیات باشد.
- ❖ امام رازی نفس را چنین تعریف کرده است: نفس کمال اول طبیعی است برای جسم آلی که بالقوه قبول حیات کند.
- ❖ از نظر ابن سینا، نفس در حکم صورت شی در حیوان و نبات است و اعضا در حکم ماده شی می باشند.

ابن سینا معتقد است که بحث علم النفس باید شامل نفس نباتی، حیوانی و انسانی با هم باشد نه اینکه هر یک از آن‌ها مستقل بحث شود، زیرا:

۱- اجزای این علم به هم مربوط است و اگر در علم واحدی بحث نشود فهم مطلوب مشکل می‌شود.

۲- نبات و حیوان در نفس نباتی که دارای (نمو و تغذیه) است، مشترک هستند.

ابن سینا نفس را به معنای وسیع آن «مبدأ حرکت» در نظر گرفته و همه کائنات را واجد آن می‌داند.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم (۸۵)

(نیمسال اول ۹۲-۹۱)

۱- دیدگاه ابن سینا درباره نفس به آرای کدام فیلسوف نزدیکتر است؟

الف) افلاطون ب) سقراط ج) کندی د) ارسطو ✓

۲- کدام گزینه مفهوم درست «کمال اول» را می‌رساند؟

الف) تابع و عارض کمال دیگری باشد. ب) برای کار خود نیازمند دیگری نباشد ✓
ج) خاص اجسام غیر طبیعی باشد. د) خاص اجسام صناعی باشد.

۳- کدام دانشمند اسلامی نفس را به معنای وسیع «مبدأ حرکت» می‌داند و همه کائنات را واجد آن می‌داند؟

الف) فارابی ب) غزالی ج) کندی د) ابن سینا ✓

۴- کدامیک از فلاسفه اسلامی معتقد به کمال اول و دوم است؟

الف) ابن سینا ✓ ب) فارابی ج) غزالی د) کندی

۵- نبات و حیوان از دیدگاه ابن سینا در چه نفسی مشترک هستند؟ نفس نباتی

الف) نفس حیوانی ب) نفس فلکی ج) نفس نباتی ✓ د) نفس انسانی

۶- نفس در کدام گزینه کمال اول است؟ جسم طبیعی

الف) جسم طبیعی ✓ ب) جسم غیر طبیعی
ج) اجسام طبیعی و غیر طبیعی د) هیچکدام

جدول ۲-۲

انواع نفس و قوای آن‌ها از نظر ابن سینا	
نفس نباتی	۱- غذایی (برای بقای فرد) ۲- نامیه (برای کمال فرد) ۳- مولده (برای بقای نوع)
نفس حیوانی	۱- مُدرکه ۲- محرکه
نفس فلکی	
نفس انسانی	عقل: ۱- عقل عملی ۲- عقل نظری

مقایسه نفس انسانی و حیوانی

۱- نفس انسانی می‌تواند آماده و مستعد دریافت معقولات باشد و علوم را درک کند، در حالی که نفس حیوانی از این خاصیت محروم است و فقط قادر به درک جزئیات است.

۲- نفس انسانی (عقل) برخلاف نفس حیوانی پس از فئای جسم و مرگ بدن از بین نمی‌رود بلکه زنده و جاویدان می‌ماند.

❖ فلاسفه ماده‌گرا (مادیون) نفسانیات را منبعت از بدنات پنداشته و جمعی دیگر (الهیون)، اصالت را شأن اختصاصی نفس (روح) پنداشته و بدنیات را منبعت از نفسانیات دانسته‌اند.

❖ ابن‌سینا نفس و بدن را لازم و ملزوم می‌داند و معتقد است تغییراتی که در هریک از این دو جنبه وجود روی دهد شدیداً روی قسمت دیگر اثر می‌گذارد که در روان‌شناسی جدید از آن به عنوان «پسیکوفیزیک» یا «روان تنی» یاد می‌شود.

❖ گروهی از فلاسفه قدیم یونان مانند فیثاغورث، افلاطون و دکارت، نفس و بدن را دو ماهیت متمایز و غیرمتجانس پنداشته و بدن را زندان و قفس نفس انگاشته‌اند، نفسی که در تعارض با بدن می‌کوشد از این زندان بگریزد.

❖ ابن‌سینا اتحاد نفس و بدن را مطرح کرده است به این معنی که نفس و بدن دو ماهیت متمایز از هم نیستند. نفس، جوهر واقعی است که بدن را حقیقت می‌بخشد و به حرکت درمی‌آورد. نفس جوهر است نه عرض، اگر عرض بود با جدا شدن از بدن، شکل و هیات انسانی از بین نمی‌رفت، در صورتی که فوراً به صورت لاشه درمی‌آید.

❖ می‌توان نتیجه گرفت که کالبد و تن در سایه وجود جان (نفس) به درجه استکمال و تمامیت می‌رسد به همین سبب گاهی از نفس به کمال تعبیر می‌شود.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۵۸

- ۱- وظیفه قوه نامیه چیست؟
 الف) حفظ بقای فرد
 ب) حفظ بقای نوع
 ج) هدایت فرد به سوی کمال ✓
 د) هدایت فرد به سوی حرکت
- ۲- نظر ابن‌سینا درباره لازم و ملزوم دانستن نفس و بدن به کدام مبحث جدید روانشناسی نزدیک است؟
 الف) هیپنوتیزم
 ب) پسیکوفیزیک ✓
 ج) شیمی روانی
 د) بیوفیزیک
- ۳- چه کسی در یک تقسیم‌بندی کلی، عقل را به نظری و عملی تقسیم کرده است؟
 الف) ابن‌سینا ✓
 ب) فارابی
 ج) کندی
 د) افلاطون
- ۴- از نظر ابن‌سینا، کدامیک از قوای نفس نباتی نمی‌باشد؟
 الف) غذایی
 ب) نامیه
 ج) مولده ✓
 د) محرکه ✓
- ۵- کدامیک از گزینه‌های زیر جزو قوه‌های نفس حیوانی است؟
 الف) غذایی
 ب) محرکه ✓
 ج) نامیه
 د) مولده
- ۶- کدام فیلسوف بدن را زندان و قفس نفس انگاشته است؟
 الف) ارسطو
 ب) افلاطون ✓
 ج) کندی
 د) فارابی

اختلاف نظر ابن سینا با ارسطو در مسأله اتحاد نفس و بدن

❖ نفس از نظر ارسطو عبارت از صورت بدن است که بدون بدن وجود و تحقق نمی‌یابد و صرفاً نوعی کمال برای یک امر بالقوه است که دارای استعداد پذیرش خاصی است.

❖ ابن سینا در مسأله اتحاد نفس و بدن از این جهت که نفس، صورت بدن و کمال آن است تابع ارسطو است و این مسأله را که نفس اموری را که جنبه مادی دارند، توسط بدن انجام می‌دهد مسلم می‌داند، ولی به این اعتبار که نفس می‌تواند بدون یاری بدن مصدر کارهایی مانند «درک کلی» و «معقولات» شود و پس از مرگ تن همچنان باقی بماند، آن را از بدن مجزا می‌شمارد و در این مورد در نظریه ارسطو تغییر ایجاد کرده است.

این سینا به پیروی از ارسطو، فارابی و ... به واحد بودن نفس اعتقاد دارد و نظریه بعضی از فلاسفه، مبنی بر وجود نفوس متعدد حسی، ادراکی، غضبی و شهودی را رد می‌کند.

• نکته

❖ از نظر ابن سینا نفوسی که در درجه پایین‌تر قرار گرفته‌اند به نفوس عالی‌تر بستگی دارند. هنگامی که در یک جسم مرکب، هماهنگی به درجه معینی برسد نیروی حیات بخشی به نام نفس نباتی در جسم به وجود می‌آید و زمانی که این تعادل به درجه کامل‌تری برسد، نفس حیوانی پدید می‌آید و آنگاه که به مرتبه بالاتر برسد نفس انسانی شکل می‌گیرد و بعد از فناى جسم باقی مانده و به عقل فعال و زندگی در عالم معقولات متصل می‌شود.

❖ ابن سینا بدن را علت عرضی نفس می‌داند که پس از تباهی و فناى تن، نفس باقی می‌ماند. بدین معنی که آنگاه بدنی حدوث پیدا کرد و آمادگی پذیرش نفس را داشت، آن بدن وسیله اعمال نفس و مقرر فرمانروایی نفس می‌شود.

❖ «عقول مفارق» یعنی عقولی که در خارج از ماده وجود دارند، علت ذاتی نفس هستند. ابن سینا با این بیان نتیجه می‌گیرد حلول نفس با حدوث بدن مقارن و همزمان است بنابراین با هم ملازمه دارند و وجود یکی قبل از دیگری نمی‌تواند مورد قبول باشد.

ابن سینا ارتباط نفس و بدن را مثل رابطه زندانی و زندان نمی‌داند، بلکه می‌گوید یک شوق طبیعی این دو را به هم پیوند می‌دهد.

••• نکته

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

(نیمسال دوم ۸۹-۸۸)

- ۱- عقولی که در خارج از ماده وجود دارند چه نام دارند؟
 (الف) عقول مفارق (ب) عقول ملازم (ج) عقول همزمان (د) عقول مقارن
- ۲- نفس از نظر ارسطو عبارت از گسور بدن است لذا بدون ... تحقق نمی یابد.
 (الف) صورت - ماده (ب) ماده - بدن (ج) صورت - بدن (د) ماده - صورت
- ۳- اختلاف نظر ابن سینا با ارسطو به کدامیک از موارد زیر مربوط است؟
 (الف) نفس صورت بدن است و بدن کمال خود را از نفس می گیرد.
 (ب) نفس صورت بدن است و بدن افعال خود را توسط بدن انجام می دهد.
 (ج) نفس صورت بدن است ولی می تواند اموری را بدون واسطه بدن انجام دهد.
 (د) نفس صورت بدن است و افعال بدن توسط نفس صورت می گیرد.
- ۴- علت ذاتی نفس از دیدگاه ابن سینا چیست؟
 (الف) بدن (ب) معقولات (ج) علوم مفارق (د) روان آدمی
- ۵- کدام فیلسوف اسلامی وجود شوق طبیعی بین نفس و بدن را بیان می کند؟
 (الف) فارابی (ب) ابن سینا (ج) غزالی (د) صدرالمتهین
- ۶- آخرین مرحله نفس از دیدگاه ابن سینا چیست؟ عقل فعال
 (الف) نفس نباتی (ب) نفس حیوانی (ج) نفس انسانی (د) عقل فعال

تأثیر متقابل نفس و بدن از نظر ابن سینا

❖ ابن سینا، نفس را مبدأ حرکت و کمال آلی می داند و آن را در کشور تن حاکم و فرمانروا می شناسد. بنابراین همه حرکات بدن، چیزی جز نفس نمی تواند باشد.

• نکته

نفس می تواند بدن را از مقتضای طبیعتش برگرداند و هر نوع بخواهد در آن تصرف کند.

❖ تصرف و تأثیر نفس، تنها محدود به بدنی نیست که نفس در آن قرار گرفته است بلکه از آنجا که نفس ها ذاتاً یکی هستند، امکان دارد نفس در بدنی هم که متعلق به آن نیست تصرف کند و در آن وارد شود.

❖ اگر نفس از علایق مادی به دور مانده و در طبقه نفوس قویه آفریده شده باشد، تأثیرش از اختصاص به بدن های مادی تجاوز می کند و می تواند طبایع دیگر را تحت تأثیر خود بگیرد و آن ها را قوی تر کند.

• نکته

ابن سینا در ارتباط با تأثیر بدن بر نفس عقیده دارد که نفس جوهر مجرد بسیط روحانی است و آثار و قوای آن به وسیله اندام ها، اعضا و جوارح بدن بروز می کنند.

۱. الف

۲. ج

۳. ج

۴. ج

۵. ب

۶. د

(کوچکی و بزرگی) می‌توان بر احوال دماغ و سیستم روانی پی برد.

- ❖ ابن سینا رابطه نفس و بدن را دو جانبه و متقابل می‌داند و بیان می‌کند همانگونه که نفس با شوق طبیعی متوجه بدن است، بدن نیز متقابلاً در خدمت نفس است و در وضع و حال آن تأثیر کلی دارد.
- ❖ بدن علت عرضی نفس است و به آن تعیین و تشخیص می‌دهد و نفس موجب هستی بدن شده است.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۵۵

۱- از نظر ابن‌سینا رابطه نفس و بدن چگونه رابطه‌ای است؟

- الف) فقط نفس در بدن موثر است. (ب) فقط بدن در نفس موثر است.
ج) تأثیر متقابل دارند. ✓ (د) رابطه‌ای ندارند.

۲- حرکات بدن ناشی از کدام گزینه می‌باشد؟ نفس

- الف) انگیزه (ب) اراده (ج) حواس (د) نفس ✓

۳- ابن‌سینا در کدام کتاب مثال‌هایی در رابطه با ارتباط متقابل نفس و بدن آورده است؟ قانون

- الف) المدینه الفاضله (ب) قانون ✓ (ج) القول فی النفس (د) النفس الشفاء

۴- کدام گزینه بیانگر نظریه ابن‌سینا پیرامون رابطه نفس و بدن است؟

- الف) بدن علت عرضی نفس است. ✓ (ب) تعلق نفس به بدن معلول علت مفارقی است.
ج) نفس علت بدن است. (د) علت ذاتی نفس، عقل فعال است.

۵- عبارت «از اندازه سر می‌توان بر احوال دماغ و سیستم روانی پی برد» به کدام مورد اشاره دارد؟

- الف) اتحاد نفس و بدن (ب) طبیعت نفس
ج) ارتباط متقابل نفس و بدن ✓ (د) نفی بدن توسط نفس

۶- کدام گزینه نادرست است؟

- الف) نفس مبدأ حرکت است. (ب) نفس علت عرضی بدن است. ✓
ج) نفس فرمانروای بدن است. (د) آثار نفس بوسیله بدن بروز می‌کند.

غزالی

❖ غزالی در بیان مسائل مربوط به نفس از آراء و عقاید ارسطو، فارابی و به ویژه ابن‌سینا متأثر شده ولی گاهی نیز به دیدگاه فلسفی افلاطون گرایش نشان داده است و نفس را موجودی قائم به ذات، جوهری روحانی و مجرد از ماده می‌داند.

تقسیم‌بندی علوم از نظر غزالی:

۱- علوم مکاشفه (نظری): روان انسانی را از لحاظ اینکه جوهری مجرد از ماده و شریف‌ترین جزء جواهر انسان است تحت عنوان «علم به حقیقت قلب» بررسی می‌کند.

۲- علوم معامله: نفس و روان را از زاویه فعالیت، جنبش و آثار آن تحت عنوان «علم به احوال قلب» مطالعه می‌کند.

❖ غزالی میان اعمال روانی و اعمال بدنی پیوند و ارتباطی می‌بیند زیرا این دو نوع اعمال روی هم رفته فعالیت‌های انسان را تشکیل می‌دهند.

❖ غزالی در زمینه اثبات وجود نفس با بعضی فلاسفه قدیم یونان مانند افلاطون و عمدتاً با فلاسفه اسلامی به ویژه ابن‌سینا هم عقیده است.

آرای غزالی درباره انواع نفس

❖ غزالی در تعریف نفس نباتی می‌گوید: کمال نخستین جسم طبیعی آلی است از آن جهت که تغذیه، نمو و تولید مثل می‌کند که مشابه تعریف ابن‌سینا در کتاب النجاه است.

❖ غزالی در تعریف نفس حیوانی می‌گوید: کمال نخستین جسم طبیعی آلی از آن جهت که آن جسم مدرک جزئیات و متحرک بالاراده است که این نیز با تعریف ابن‌سینا در کتاب النجاه تفاوتی ندارد.

❖ غزالی در تعریف نفس انسانی می‌گوید: کمال نخستین جسم طبیعی آلی از آن جهت که امور کلی را درک می‌کند و با اختیار عقل و استنباط رأی، دست‌اندرکار اعمال می‌شود که با تعریف ابن‌سینا عیناً مطابقت دارد.

غزالی عقیده ارسطو که نفس را صورت جسم می‌داند، مردود می‌شمارد. به عقیده او صورت، بعد از فنای ماده باقی نمی‌ماند و چون نفس ناطقه، جوهری روحانی و مغایر با بدن است، نمی‌تواند صورت جسمانی داشته باشد.

نکته

۸۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- غزالی علوم را به کدام بخش‌ها تقسیم کرده است؟ مکاشفه و معامله
(الف) علوم اول و دوم (ب) اولیه و ثانویه (ج) عقلی و نظری (د) مکاشفه و معامله (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۲- غزالی به کدام مورد یا موارد زیر در مورد نفس اعتقاد دارد؟
(الف) جوهر روحانی (ب) حقیقت مجرد (ج) موجودی قائم به ذات (د) هر سه مورد یاد شده (نیمسال اول ۸۷-۸۶)
- ۳- کدام فیلسوف عقیده «نفس صورت جسم است» را مردود می‌شمارد؟ غزالی
(الف) غزالی ✓ (ب) ابن‌سینا (ج) ارسطو (د) فارابی

۴- از نظر غزالی به چه علت نفس نمی‌تواند صورت جسمانی داشته باشد؟
 الف) زیرا مُدرک جزئیات است. (ب) تغذیه، نمو و تولید مثل می‌کند.
 ج) زیرا جوهری روحانی است. ✓ (د) زیرا دارای اختیار است.

۵- کدام فیلسوف نفس را موجودی قائم به ذات می‌داند؟
 الف) ابن‌سینا (ب) غزالی ✓ (ج) کندی (د) ارسطو

۶- در کدام علوم، غزالی روان انسان (شریف‌ترین جزء جواهر انسان) را تحت عنوان علم به حقیقت قلب بررسی می‌کند؟
 الف) معامله (ب) مکاشفه ✓ (ج) عملی (د) کاربردی

اثبات وجود نفس و مغایرت آن با بدن

❖ غزالی در بیان مغایرت نفس با بدن از عقیده ابن‌سینا پیروی می‌کند.

نکته

نفس، جزئیات را از طریق حواس پنجگانه و کلیات را توسط ادراک عقلی درک می‌کند. از لحاظ حواس، انسان با حیوان مشترک و از حیث ادراک عقلی متفاوت است.

جدول ۲-۳

براهین و ادله غزالی در باب اثبات وجود نفس اقتباس شده از ابن‌سینا	
جسم یا جسد همواره در معرض تحول و دگرگونی است ولی چون نفس بسیط است و از اجزا تشکیل نشده است، بنابراین هیچ گونه تغییری در آن راه ندارد و پیوسته به حال خود باقی است.	برهان استمرار
علت حرکت و دگرگونی در برخی از اجسام به سبب جسم بودن آنها نیست زیرا در این صورت باید کلیه اجسام در حرکت می‌بودند، علت حس و حرکت ارادی در بعضی اجسام (جانداران) به لحاظ نیرویی است که در ورای جسم وجود دارد که همان نفس نامیده می‌شود.	برهان طبیعی
گروهی از موجودات علاوه بر بُعد جسمانی خود از نیروی دیگری برای ادراک برخوردار می‌باشند که این نیرو همان نفس است.	برهان پسیکولوژی عقلی
انسان در هر شرایطی اعم از فضای عاری از اصطکاک معلق شود و خود را از هر چه محسوس است برهاند، باز هم نمی‌تواند در مسیر تفکرش، خود را از اندیشه موجودیت خویش برهاند که این همان نفس است.	برهان رَجُل طائر (انسان معلق)
بنابراین ظرف معقولات باید از نسخ خود معقولات و غیرمادی باشد که همان نفس است.	نفس درک معقولات می‌کند و معقولات معانی مجردند

✦ غزالی در اثبات وجود نفس از برهان‌های عقلی بهره می‌جوید و از آنجایی که معتقد است مسأله اثبات وجود نفس از جمله قضایایی است که مربوط به حدس و ایمان است، به همین دلیل به برهان دینی نیز توسل جسته است.

✦ خطاب‌های دینی، نفس را جوهر مجرد از جسم و ماده می‌دانند زیرا درد و شکنجه بر بدن وارد می‌شود ولی احساس آن به سبب وجود نفس است و شکنجه‌های دیگر مانند خواری، ذلت، حسرت و ... ویژه خود نفس است.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- برهان رجل طائر در زمینه اثبات کدام مورد است؟
 الف) خلود نفس ب) معرفت نفس ج) وجود نفس د) بساطت نفس
- ۲- از نظر غزالی نفس جزئیات و کلیات را از چه طریقی در می‌کند؟
 الف) حواس پنجگانه - عقل ب) درک شهودی - درک کلی
 ج) عقل - حواس پنجگانه د) درک کلی - درک شهودی
- ۳- عبارت «علت حرکت ارادی و دگرگونی جسم در جاندار به دلیل وجود نفس است» در اشاره به کدام برهان وجود نفس می‌باشد؟
 الف) برهان استمرار ب) برهان طبیعی ج) برهان عقلی د) برهان انسان معلق
 (نیمسال اول ۸۶-۸۵)
- ۴- غزالی به کدامیک از روش‌های زیر جهت اثبات وجود نفس معتقد است؟
 الف) برهان‌های عقلی ب) حدس ج) ایمان د) هر سه مورد
 (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- ۵- کدام فیلسوف در اثبات وجود نفس به برهان دینی توسل جسته است؟
 الف) فارابی ب) غزالی ج) ابن‌سینا د) کندی
 (نیمسال دوم ۹۲-۹۱)
- ۶- قوی‌ترین ادله ابن‌سینا در اثبات وجود نفس کدام گزینه است؟
 الف) انسان معلق ب) طبیعی ج) استمرار د) نفس جایگاه معقولات است

طبیعت نفس از دیدگاه غزالی

✦ غزالی مانند اکثر فلاسفه اسلامی، نفس را جوهری به قائم به ذات خود می‌داند و می‌گوید: نفس نه جسم است و نه عرض برای جسم؛ طول و عرض و عمقی برای آن وجود ندارد. همچنین حرکت و سکون و رنگ و طعم و ... بدان راه ندارد.

نکته اموری مانند علم، قدرت، اراده و کرامت در نفس راه می‌یابند و نفس، بدن را به حرکت وامی‌دارد ولی بدن را لمس نمی‌کند.

- ❖ تعلق نفس به بدن از نوع تعلق تدبیر و تصرف در بدن است و همچون تعلق صورت به ماده یا عرض به جوهر نیست. همچنین این تعلق از نوع ارتباط انسان با لباس و جامه‌اش نیست.
- ❖ از نظر غزالی؛ طبق یک مفهوم، نفس مادی است و آن عبارت از روح حیوانی است و طبق مفهوم دیگر نفس، جوهری است روحانی که این همان چیزی است که غزالی به روحانیت و تجرد آن اشاره داد.
- ❖ نفس روحانی از واهب الصور بهره می‌جوید و آخرین مراتب عقول در عالم ملکوت است که به دو نوع عقل نظری و عملی تقسیم می‌شود.
- ❖ غزالی نه تنها بر جوهریت نفس تأکید کرده، بلکه دلایلی بر روحانیت آن نیز آورده است.

نکته غزالی با استناد به آیه شریفه: "يَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي"، می‌گوید: روح جزئی از جمله قدرت الهی و آن از عالم امر است.

❖ طبق آیه بالا، روح به معنای نفس ناطقه می‌باشد که عالم و مدرک است.

- ادله غزالی بر تجرد و روحانیت نفس:**
- ۱- نفس، ظرف و جایگاه معقولات است.
 - ۲- برهان استمرار.
 - ۳- ادراک بلاواسطه ذات و بطلان تسلسل آلات که در وجوه زیر خلاصه می‌شود:
 - (الف) نفس، ذات خود را درک می‌کند؛ برخلاف جسم که نمی‌تواند ذات خویش را درک کند.
 - (ب) نفس هم ذات خود و هم ذات غیر خود را بدون ابزار و واسطه درک می‌کند.
 - (پ) نفس درک خود را نیز درک می‌کند، به عبارت دیگر نفس می‌شناسد و قابل شناسایی است و می‌شناسد که شناسایی می‌کند در صورتی که معرفت و شناسایی از خواص اجسام نیست.
 - (ث) با فرض جسم بودن نفس، استدلال بر ارتباط آن با بدن محال است.

در توضیح وجه آخر (قسمت ث) باید گفت اگر نفس جسم باشد از دو صورت بیرون نیست:
 ۱- حال در بدن است:

- (الف) حال در تمام بدن: در این صورت اگر عضوی قطع و جدا شود، نفس نقصان می‌یابد و با فاسد و لاغر شدن اعضا نفس هم به یک سو رود و درهم فشرده شود که باطل است.
 - (ب) حال در برخی اعضای بدن: اگر نفس در قسمتی از بدن باشد، این بخش یا بالفعل یا با لمس قابل تجزیه و انقسام است که با تجزیه اعضای بدن باید تقسیم شده و به کوچکترین جزء برسد که محال است نفسی که جایگاه معارف عقلیه است، چنین وضعی داشته باشد.
- ۲- حال خارج از بدن است: پس چگونه بر بدن اثر می‌گذارد!؟

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- تعلق نفس به بدن از دیدگاه غزالی مانند چیست؟

- الف) تعلق صورت به ماده
 ب) تعلق تدبیر و تصرف در بدن
 ج) تعلق انسان و جامه‌اش
 د) تعلق ظاهری

۲- در آیه «يَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي» روح به چه معناست؟

- الف) نفس انسانی
 ب) نفس حیوانی
 ج) نفس ناطقه
 د) نفس نباتی

(نیمسال دوم ۹۰-۸۹)

۳- دلیل غزالی بر تجرد و روحانیت نفس چیست؟

- الف) نفس ذات خود را درک نمی‌کند.
 ب) برهان استمرار
 ج) نفس قبل از جسم در جسم موجود است.
 د) وحدت ارواح محال نیست.

۴- کدامیک از ادله غزالی بر تجرد نفس نمی‌باشد؟

- الف) نفس جایگاه معقولات است.
 ب) نفس ذات خود را درک می‌کند.
 ج) برهان استمرار
 د) برهان طبیعی

۵- کدام مورد از نظر غزالی در مورد نفس درست است؟

- الف) نفس بدن را به حرکت وامی‌دارد.
 ب) نفس طول و عرض دارد.
 ج) نفس عمق دارد.
 د) نفس حرکت دارد.

۶- ادراک بلاواسطه ذات از براهین می‌باشد.

- الف) خلود نفس
 ب) وحدت نفس
 ج) روحانیت نفس
 د) خلاص نفس

حدوث نفس از نظر غزالی

- قرآن کریم در این باره نظریه مشخصی نداده و درباره آن سکوت کرده است، از این رو شیوه برداشت دانشمندان اسلامی در این مسأله سه نظریه زیر را به بار آورده است:
- ۱- اقلیتی از متفکران به «زلزلیت» و قدیم بودن نفس معتقدند.
 - ۲- اکثریت (دسته‌ای از متفکران اسلامی و اهل حدیث) به حادث بودن نفس معتقدند.
 - ۳- گروه سوم درباره این مسأله اظهار نظر نکرده‌اند چون می‌دیدند که خداوند در آیه "يَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي" حقیقت نفس را مخفی و غیرقابل شناخت اعلام کرده و معرفت آن را از حیطة درک عقل آدمی پنهان و دور نگاه داشته است.

❖ غزالی معتقد است نفس قبل از جسم در جسم موجود نیست و آنگاه که جسم برای پذیرش نفس آمادگی پیدا کرد، خداوند تعالی قوه‌ای را که همان روح یا نفس باشد در بدن ایجاد می‌کند. بدین ترتیب غزالی به حادث بودن نفس معتقد بود.

❖ غزالی با استناد به آیه "يَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي" می‌افزاید حدوث روح بشری متوقف است بر استعداد نطفه. همان گونه که حدوث صورت در آینه متوقف است به روشنی آینده، هرچند که صورت قبل از روشنی آینه موجود باشد.

ادله فلسفی غزالی بر حدوث نفس

- ❖ براهین ابن سینا و غزالی در این مسأله شباهت زیادی به هم دارند ولی دلایل غزالی وسعت و جاذبه بیشتری را دربردارد.
- ❖ از نظر غزالی اگر ارواح و انفس قبل از اجساد موجود بودند یا باید این ارواح متکثر و متعدد باشند یا واحد. ادله و براهینی که در این زمینه وجود دارد، ناظر به بطلان وحدت و کثرت ارواح است بنابراین وجود ارواح قبل از اجساد باطل می‌باشد.

خلود نفس از دیدگاه غزالی

- فلاسفه اسلامی در مسأله خلود نفس (بقای نفس) به دو دسته تقسیم می‌شوند:
- ۱- گروهی مانند کندی، ابن سینا و غزالی قایل به خلود بقای نفس هستند.
- ۲- گروهی مانند فارابی دارای موضع نظریه‌های مبهم و پیچیده‌ای هستند.
- ❖ علت تناقض‌نمایی در آراء فارابی، گرایش شدید او به ایجاد توافق و سازش میان افلاطون و ارسطو است. وی گاهی مطالبی را بیان می‌کند که موید بقای نفس است و گاهی نقطه مقابل آن یعنی فنای نفس را تأیید می‌کند.
- ❖ ابن رشد درباره خلود نفس با اتکاء به اصحاب شرایع و الهام می‌گوید: نفس انسان باقی و دارای نیکبختی و بدبختی می‌باشد و عقل برای اثبات آن دخالتی ندارد بلکه دین و شرع می‌تواند بیانگر آن باشد.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- نظر قرآن کریم درباره قدیم یا حادث بودن نفس چیست؟
(نیمسال اول ۸۷-۸۶)
(الف) آن را حادث می‌داند.
(ب) آن را قدیم می‌داند.
(ج) گاه آن را قدیم و گاه حادث دانسته است.
(د) در مورد آن سکوت کرده است.
- ۲- کدام گزینه از دیدگاه غزالی درباره نفس صحیح است، نفس
(نیمسال اول ۸۸-۸۷)
(الف) قدیم است. (ب) ناپایدار است. (ج) طول و عرض دارد. (د) حادث است.
- ۳- طبق آیه «يَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ. قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي» حدوث نفس چگونه بوده است؟
(الف) حادث است.
(ب) قدیم است.
(ج) حقیقت آن مخفی است.
(د) گاهی قدیم و گاهی حادث است.
- ۴- کدامیک از فلاسفه اسلامی معتقد به خلود (بقای) نفس می‌باشند؟
(نیمسال دوم ۹۳-۹۲)
(الف) کندی (ب) فارابی (ج) غزالی (د) کندی و غزالی
- ۵- فارابی درباره خلود نفس به کدام مورد اعتقاد دارد؟
(الف) بقای نفس
(ب) گاهی بقای نفس و گاهی فنای نفس
(ج) فنای نفس
(د) سکوت اختیار کرده است.
- ۶- از نظر کدام فیلسوف، عقل در اثبات خلود نفس دخالتی ندارد و دین و شرع می‌تواند بیانگر آن باشد؟
(الف) ابن رشد (ب) غزالی (ج) ابن سینا (د) کندی

دلایل غزالی برخی فلسفی است که عمدتاً از ابن سینا اقتباس کرده و بعضی دیگر ادله شرعی است.

جدول ۲-۴

ادله غزالی بر اثبات خلود نفس

اگر نفس قابل عدم و فنا شدن باشد یا:

۱- قابلیت فناپذیری در طبیعت آن وجود دارد و عدم، یک امر ذاتی برای نفس است که چنین چیزی راجع به نفس محال است زیرا نفس در دو زمان باقی است.

۲- قابلیت عدم در نفس به سبب اختلال در شرایط وجود آن است و از آنجا که نفس موجودی قائم به ذات است و نیاز به شرط ندارد، این احتمال نیز محال است.

۳- عدم نفس از اراده خالق نشأت می گیرد که آن نیز باطل است زیرا اراده خداوند از طریق فرستادگان بدست می آید که همین رسولان به ما گزارش داده اند که نفس معدوم نمی شود.

فناپذیری نفس

بر این اساس نفس، موجودی بسیط، مجرد و مفارق از ماده است بنابراین امکان ندارد فساد و انحلال در آن راه یابد. زیرا فنا عبارت است از انحلال ترکیب که جز در اجسام مرکب امکان پذیر نیست و نفس منحل نمی شود و آنچه انحلال نمی پذیرد باقی است.

برهان بساطت نفس

نفس از عالم امر است و ارتباط آن با بدن از نوع ارتباط «تدبیر و تصرف» است بنابراین نفس از نظر بقا و فنا به بدن متعلق است و نه مرتبط، بنابراین با فانی شدن بدن، فانی نمی شود.

برهان تجرد و روحانیت نفس

براهین شرعی غزالی در درجه اول شامل آیات قرآنی است که معنای خلود نفس از آنها استنباط می شود و عبارتند از:

- «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ: گمان مبرید آنان که در راه خدا کشته می شوند، مردگان اند بلکه آن ها زنده اند و در نزد پروردگارشان روزی می خورند.»

براهین شرعی خلود نفس

- «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أحيَاءٌ: به کسانی که در راه خدا کشته می شوند مگویید مردگان اند بلکه آن ها زنده اند.»

- و نیز حدیث نبوی که می فرماید: «أرواحُ الشهداءِ فی حواصل الطَّيْرِ حضر تسرحُ فی ریاض الجنَّة: ارواح شهدا در چینه دان های پرندگان سبز قرار دارد که در بهشت به چرا و دانه خوردن مشغولند.»

۵۵ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- در ارتباط با فناپذیری نفس کدام مورد زیر صحیح است؟
 (الف) عدم نفس می‌تواند جزء صفات آن باشد. (ب) عدم نفس جزء ذات آن است.
 (ج) فنای نفس نمی‌تواند از صفات ذات آن باشد. (د) در این مورد نظر خاصی ارائه نشده است.
 (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۲- کدام فیلسوف برای خلود نفس براهین شرعی ارائه کرده است؟
 (الف) فارابی (ب) ابن‌سینا (ج) غزالی (د) کندی
 (نیمسال اول ۸۹-۸۸)
- ۳- از نظر غزالی، برهان بساطت نفس دلالت بر چه امری دارد؟
 (الف) کثرت نفس (ب) اثبات خلود نفس (ج) حدوث نفس (د) تجرد نفس
 (نیمسال اول ۹۰-۸۹)
- ۴- کدام گزینه درباره برهان بساطت نفس صحیح می‌باشد؟
 (الف) این برهان از ادله ابن‌سینا بر اثبات خلود نفس است.
 (ب) مطابق این برهان، نفس منحل نمی‌گردد و باقی است.
 (ج) مطابق این برهان، نفس منحل می‌گردد.
 (د) این برهان از ادله فارابی بر اثبات خلود نفس است.
 (نیمسال اول ۹۴-۹۳)
- ۵- آیه شریفه « وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ » اشاره به چه دارد؟
 (الف) وجود نفس (ب) بساطت نفس (ج) خلود نفس (د) تجرد نفس
- ۶- کدام گزینه درباره فناپذیری نفس درست است؟
 (الف) نفس مشروط است. (ب) عدم نفس از اراده خدا نشأت می‌گیرد.
 (ج) عدم، امر ذاتی نفس است. (د) نفس در دو زمان باقی است.

سرانجام نفس از نظر غزالی

غزالی معرفت را اساس و پایه سعادت می‌شناسد و کمال آن را بعد از مرگ می‌داند.

نکته

- ❖ وقتی روح حیوانی به کمال رسید، خداوند متعال نفس را به صورت یک جوهر روحانی که «عالم بالقوه» است، ایجاد می‌کند که در سرشت او علم و آگاهی به امور وجود دارد و به خالق خود پیوند می‌یابد و این نفس در تمام اجزای جسم و تن آدمی پراکنده می‌شود.
- ❖ نفوسی که به امور ماده و مشاغل بدن عشق می‌ورزند، بعد از مرگ نمی‌توانند به مقام وصل یعنی لقاء الله برسند بنابراین احساس رنج و ندامت می‌کنند اما چون ناراحتی آن‌ها به سبب امری عرضی است نه ذاتی پس پریشانی آن‌ها هم دوام نمی‌یابد و نفس ایشان تزکیه شده و به سعادت ویژه خود می‌رسد.
- ❖ نفوس ساده که معرفت کسب نکرده‌اند پس از مرگ در صورتی که خود را به آلودگی‌ها نیالوده باشند، در سایه کرم پروردگار در آسایش به سر می‌برند.

❖ نفوس آلوده که اصرار بر پلیدی‌ها ورزیده‌اند و از فطرت الهی خود بریده‌اند، پس از مرگ، اشتیاق کسب معرفت و سعادت در آن‌ها پایدار خواهد ماند، اما اسباب رسیدن به آن را در اثر شقاوت و آلودگی نفس از دست خواهند داد و در رنج دایم به سر خواهند برد و در دوزخ ابدی مأوی می‌کنند.

❖ به اعتقاد غزالی، مرگ عبارت از نابودی و تباه شدن نفس نیست، بلکه مرگ نوعی دگرگونی و تحول در حال روح انسان است و ذات روح پس از مفارقت از جسد، باقی و پایدار می‌ماند و فقط از رهگذر مرگ، رابطه آن در زمینه تصرف و تدبیر جسد گسسته می‌شود.

❧ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۹۰

۱- کدام گزینه صحیح است؟

(نیمسال دوم ۹۱-۹۰)

الف) غزالی معرفت را پایه و اساس شخصیت می‌شناسد.

ب) به اعتقاد غزالی مرگ نابودی و تباه شدن است.

ج) غزالی معتقد است که نفس قبل از جسد در جسم موجود است.

د) همه موارد

۲- از نظر غزالی مرگ است.

(نیمسال دوم ۹۲-۹۱)

الف) پایان نفس ب) کمال روح ج) عذاب روح د) تداوم روح

۳- از نظر غزالی، کدام گروه پس از مرگ در دوزخ ابدی مأوی خواهند کرد؟

الف) نفوسی که به امور ماده عشق می‌ورزند.

ب) نفوس ساده که آلوده نباشند.

ج) نفوس آلوده که بر زشتی‌ها اصرار می‌کنند.

د) نفوس حیوانی

۴- از نظر غزالی، اساس و پایه سعادت چیست؟

الف) معرفت ب) کمال ج) آگاهی به نفس د) تزکیه نفس

۵- چه زمانی تصرف و تدبیر بدن توسط نفس گسسته می‌شود؟

الف) خواب ب) اغماز ج) مرگ د) تولد

۶- چرا رنج و ندامت نفوسی که به امور ماده مشغولند زمانی که نمی‌توانند به لقاء الله برسند، دوام نمی‌یابد؟

الف) رنج آن‌ها به سبب امر عرضی است.

ب) رنج آن‌ها به سبب امری ذاتی است.

ج) اشتیاق کسب معرفت در آن‌ها نیست.

د) هیچکدام

۸۸ آزمون فصل دوم

- ۱- فلاسفه اسلامی از چه کتابی سرمشق گرفته و بر اساس همین الگو کتاب‌هایی در زمینه علم‌النفس تألیف کرده‌اند؟
 الف) النفس ارسطو
 ب) الشفا ابن‌سینا
 ج) فیدون افلاطون
 د) المدینه الفاضله افلاطون
- ۲- کدام فیلسوف اسلامی معنای عام نفس را مبدأ حرکت در نظر گرفته و همه کائنات را واجد آن می‌داند؟
 الف) فارابی
 ب) غزالی
 ج) کندی
 د) ابن‌سینا
- ۳- این عبارت که ارتباط نفس و بدن یک شوق طبیعی است نه ارتباط زندان و زندانی، از کیست و بیانگر چیست؟
 الف) ابن‌رشد - اصالت نفس
 ب) ابن‌سینا - وحدت قوای نفس
 ج) افلاطون - زیست روح قبل از بدن
 د) ابن‌سینا - اتحاد نفس و بدن
- ۴- با توجه به مفهوم کمال اول و دوم، کدامیک جزء کمال اول محسوب می‌شود؟
 الف) عقل
 ب) ادراک
 ج) نفس
 د) ماده
- ۵- دیدگاه فارابی در مورد نفس فلکی چیست؟
 الف) یکسان بودن آن با نفس حیوانی
 ب) مغایر بودن آن با نفس انسانی
 ج) یکسان بودن آن با نفس انسانی
 د) یکسان بودن آن با نفس نباتی
- ۶- تفاوت نفس از دیدگاه ابن‌سینا و ارسطو چیست؟
 الف) نفس بدون یاری بدن نیز مصدر کارهایی مانند درک معقولات است.
 ب) نفس به یاری بدن مصدر کارهایی از قبیل درک معقولات است.
 ج) نفس پس از مرگ بدن زنده نمی‌باشد در صورتی که ارسطو معتقد به بقای آن است.
 د) نفس صورت بدن است اما ارسطو به آن اعتقاد ندارد.
- ۷- فارابی حرکت دورانی فلک سماوی را ناشی از کدام نفس می‌داند؟
 الف) نفس انسانی
 ب) نفس حیوانی
 ج) نفس نباتی
 د) نفس فلکی
- ۸- از نظر فارابی کدام قوه هم صورت و هم ماده برای سایر قواست؟
 الف) قوه ناطقه
 ب) قوه متخیله
 ج) قوه حساسه
 د) قوه محرکه
- ۹- غزالی در اثبات کدام مورد از براهین شرعی استفاده کرده است؟
 الف) بساطت نفس
 ب) روحانیت نفس
 ج) خلود نفس
 د) وحدت نفس
- ۱۰- کدامیک از فیلسوفان زیر در زمینه خلود نفس دارای موضع مبهم است؟
 الف) کندی
 ب) ابن‌سینا
 ج) غزالی
 د) فارابی
- ۱۱- غزالی در اثبات وجود نفس از چه کسی اقتباس کرده است؟
 الف) کندی
 ب) ابن‌سینا
 ج) فارابی
 د) ارسطو
- ۱۲- کدامیک جزو قوای نفس نباتی نمی‌باشد؟
 الف) غاذیه
 ب) متخیله
 ج) مولده
 د) منمیه

۱۳- دکارت رابطه بین نفس و بدن را چگونه می‌داند؟

- (الف) متقابل و دوجانبه
(ج) متمایز و غیرمتجانس
(ب) همراه با شوق طبیعی
(د) لازم و ملزوم هم

۱۴- کدامیک از فیلسوفان زیر معتقد به انقسام نفس است؟

- (الف) کندی (ب) ارسطو (ج) فارابی (د) رواقیان

۱۵- کدام مورد از مهم‌ترین قوای نفس کندی می‌باشد؟

- (الف) حسی (ب) نامیه (ج) شهویه (د) غاذیه

۱۶- کتاب فیدون تألیف کیست؟

- (الف) ارسطو (ب) افلاطون (ج) ابن‌سینا (د) غزالی

۱۷- فارابی از چه نظر با افلاطون مخالف است؟

- (الف) نفس صورت جسم است.
(ج) نفس قبل از بدن وجود دارد.
(ب) مابین با جسم است.
(د) بدن علت عرضی نفس است.

۱۸- غزالی در اثبات وجود نفس از چه برهان‌هایی استفاده می‌کند؟

- (الف) برهان‌های تجربی (ب) برهان‌های شهودی (ج) برهان‌های عقلی (د) برهان‌های حسی

۱۹- کدام فیلسوف به خلاص نفس معتقد است؟

- (الف) ابن‌سینا (ب) غزالی (ج) فارابی (د) کندی

۲۰- فارابی در زمینه وحدت نفس پیرو کدامیک از فلاسفه است؟

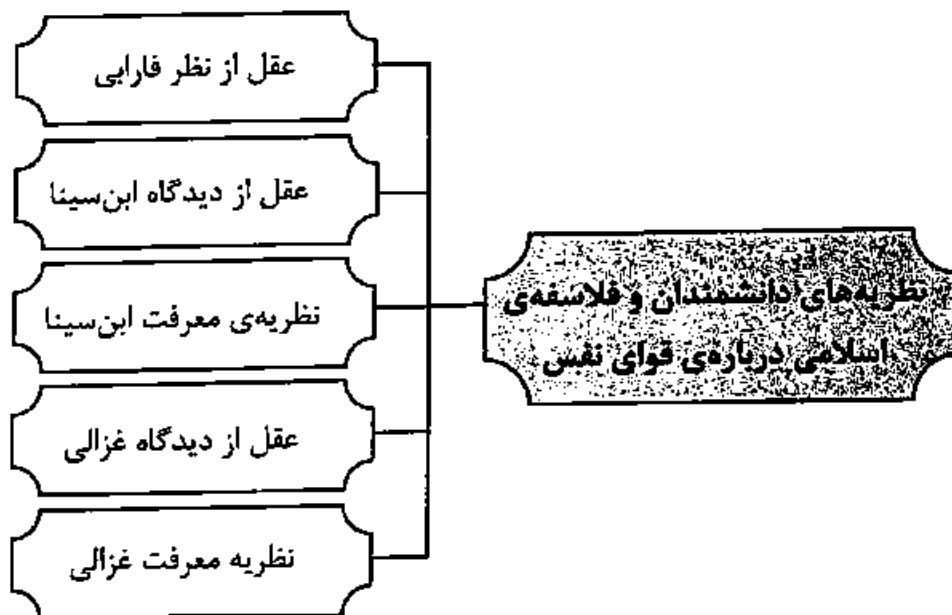
- (الف) ارسطو (ب) کندی (ج) افلاطون (د) ابن‌سینا

پاسخ‌نامه آزمون فصل دوم

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	الف	د	د	ج	ج	الف	د	ب	ج	د
سؤال	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
پاسخ	ب	پ	ج	د	الف	ب	ج	ج	د	الف

مجله سوم

نظریه‌های دانشمندان و فلاسفه‌ی اسلامی درباره‌ی قوای نفسی

تقسیم‌بندی قوای نفس از دیدگاه کندی

<p>قوة حاسه</p>	<p>آلت‌های این قوه، همان اعضای حواس پنجگانه (بصره، سامعه، لامسه، ذائقه و شامه) هستند. - این قوه صور محسوسات را که در ماده آنها قرار دارد، درمی‌یابد و قدرت ترکیب صورت‌ها را ندارد. - فقط می‌تواند صورت جزئی اشیاء را درک کند، منظور از صورت جزئی، صورتی است که قابل لمس بوده و دارای رنگ، شکل، طعم، بو و ... باشد؛ به عبارت دیگر هر صورتی که دارای ماده باشد.</p>
<p>قوة متوسطه</p>	<p>این قوه شامل قوه‌های مصوره (تصور)، حافظه و غلبیه می‌باشد. - قوه مصوره قادر است صور جزئیات را در غیاب ماده در ذهن ایجاد کند. برای مثال صورت یک کوه را که در معرض دیدمان نیست می‌توانیم تصور کنیم در صورتی در قوای حاسه باید چشم ما (که آلت قوه حاسه ما است)، صورت محسوس یعنی شکل و منظره آن کوه را در زمانی که ما به تماشای آن رفته‌ایم، در کوه واقعی (ماده) دریافت کند. - قوه مصوره از قدرت ترکیب برخوردار است یعنی قادر است صورت‌هایی که درمی‌یابد با یکدیگر ترکیب کند مانند انسان بالدار. - نقش قوه حافظه، حفظ و ضبط صورت‌هایی است که قوه مصوره به او می‌دهد. - قوه غلبیه نقش برانگیختگی در آدمی را ایفا کرده و توجه او را جلب و به انجام آنها وامی‌دارد و شامل دو قوه شهویه و غضبیه است. - قوه شهویه آدمی را در جهت شهوات و تمایلات او رهبری می‌کند و قوه غضبیه باعث خشم در انسان می‌شود. - نفس دو قوه شهویه و غضبیه را زیر نظر قرار داده و از رسیدن آنها به خواسته‌هایشان در مواردی جلوگیری می‌کند.</p>
<p>قوة عاقله</p>	<p>قوای که صور اشیاء را مجرد از هیأت آنها درک می‌کند و شامل عقل بالفعل، عقل بالقوه، عقلی که در نفس از قوه به فعل درآید و عقلی که آن را عقل دوم نامیده است، می‌باشد. - عقل بالفعل، عقول مجرده‌اند که عقول جزئییه از آنها به انسان افزوده می‌شود. - عقل بالقوه همان نفس است؛ نفس نیز عاقل بالقوه است و تحت تأثیر عقل اول به فعلیت می‌رسد. - منظور از عقلی که در نفس از قوه به فعل درآید همان صورت‌های نوعی اشیاء هستند که در پاره‌ای از موجودات به مرتبه نفس می‌رسند و بعد به عقل فعال اتصال می‌یابند یعنی به مدد عقول مجرد از قوه به فعل درمی‌آیند. - منظور از عقل دوم، عقول مجرده‌ای هستند که نفوس را کمال می‌بخشند.</p>

❖ از نظر کندی، قوه حاسه همان نفس است ولی نسبت این قوه با نفس مانند نسبت یک عضو به جسم نیست بلکه قوه حاسه خود نفس است و در واقع حاس و محسوس یک چیز بیشتر نیستند.

❖ از نظر کندی، دو قوه حسی و عقلی از همه مهم‌ترند و قوای متوسطه میان این دو قوه قرار دارند.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- از دیدگاه کندی، نقش برانگیختگی در آدمی به عهده کدام قوه است؟
 (نیمسال اول ۸۶-۸۵) الف) حاسته ب) مصوره ج) غلبیه د) عاقله
- ۲- کدامیک از موارد زیر جزو ویژگی‌های قوه مصوره است؟
 (نیمسال اول ۸۷-۸۶) الف) صورت محسوس هر چیز را دریافت می‌کند.
 ب) از قدرت ترکیب صورت‌های دریافتی برخوردار است.
 ج) قادر به حفظ صورت‌های ذهنی است.
 د) صرفاً می‌تواند صورت جزئی اشیاء را درک کند.
- ۳- از دیدگاه کندی کدام عقل، عقول مجرده‌اند که عقول جزئی از آنها به انسان افزوده می‌شود؟
 (نیمسال اول ۸۸-۸۷) الف) بالقوه ب) بالفعل ج) قدسی د) متوسطه
- ۴- تقسیم‌بندی قوای نفس به حاسته، متوسطه و عاقله از کیست؟
 (نیمسال دوم ۸۹-۸۸) الف) ابن‌سینا ب) کندی ج) فارابی د) غزالی
- ۵- از نظر کندی، قوه‌ای که صور اشیاء را مجرد از هیأت آنها درک می‌کند چه نام دارد؟
 (نیمسال اول ۹۰-۸۹) الف) قوای حاسته ب) قوای متوسطه ج) قوه محرکه د) قوه عاقله
- ۶- کندی کدام نوع عقل را معادل نفس دانسته است؟
 (نیمسال دوم ۹۱-۹۰) الف) عقل بالفعل ب) عقل بالقوه ج) عقل دوم د) عقلی که در نفس از قوه به فعل درمی‌آید.

تقسیم‌بندی قوای نفس از دیدگاه فارابی	
شامل قوه‌های غذایی (برای بقای فرد)، مرتبه (برای تربیت و کمال فرد) و مولده (برای بقای نوع) می‌باشد. - قوه منمیه بین نبات، حیوان و انسان مشترک است و نقش آن نمو دادن موجود زنده و حفظ بقای نوع و نگهداری آن است.	قوه منمیه
- شامل دو قوه شهویه و غضبیه است که موجب انگیزش آدمی برای رسیدن به چیزی یا فرار از آن می‌شود. - آدمی به کمک این قوه، خطرات و ضررها را از خود دور می‌کند و در مقابل، آنچه به سود و مصلحت اوست جستجو می‌کند و به آن می‌رسد.	قوه محرکه (شوقیه)
- قوه حساسه از گیرنده‌های خارجی حواس پنجگانه تشکیل شده‌اند. - قوه مخیله وظیفه حفظ و نگهداری صورت محسوسات پس از غیبت آن‌ها از دامنه و حیطة حس است و قادر است بعضی از صورت‌ها را با یکدیگر چه در خواب و چه در بیداری ترکیب کند. - قوه واهمه قادر است چیزی را که از محسوس به حس درنمی‌آید، ادراک کند. همچنان که گوسفند با دیدن گرگ، دشمنی او را به خود درک کرده و می‌گریزد. - قوه حافظه وظیفه دارد آنچه را که قوه واهمه به او می‌دهد، در خود ضبط و نگهداری کند. - در سایه قوه ناطقه، ادراک معقولات و تصوّر کلیات برای انسان حاصل می‌شود و آدمی به کمک همین قوه صناعات و علوم را فرامی‌گیرد.	قوای مدرکه

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- از دیدگاه فارابی کدام قوه بین انسان و حیوان مشترک است؟
(الف) محرکه (ب) منمیه (ج) مدرکه (د) شوقیه (نیمسال اول ۸۶-۸۵)
- ۲- نام دیگر قوه حافظه کدام مورد زیر است؟
(الف) عقلیه (ب) عالمه (ج) عامله (د) ذاکره (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۳- فارابی نفس را به چه قوه‌هایی تقسیم‌بندی کرده است؟
(الف) حاسه - متوسطه - عاقله (ب) حس مشترک - مصوره - واهمه
(ج) منمیه - محرکه - مدرکه (د) حس مشترک - خیال - وهم (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- ۴- به عقیده ابونصر فارابی انگیزش آدمی برای رسیدن به چیزی یا فرار از آن مربوط به چه قوه‌ای است؟
(الف) محرکه (ب) منمیه (ج) مدرکه (د) متخیله
- ۵- به نظر فارابی انسان به مدد کدام قوه می‌تواند صناعات و علوم را فراگیرد؟
(الف) حافظه (ب) متخیله (ج) ناطقه (د) واهمه
- ۶- احساس ترس گوسفند از دیدن گرگ توسط کدام قوه درک می‌شود. قوه
(الف) حس مشترک (ب) واهمه (ج) مصوره (د) حافظه (نیمسال اول ۸۸-۸۷)

تقسیم‌بندی عقل از نظر فارابی	
<p>- عقل هیولایی عبارت از نیرویی در نفس است که ماهیت و صور همه موجودات را از مواد آن‌ها انتزاع می‌کند.</p> <p>- عقل که در مراحل ابتدایی به طور طبیعی در انسان پدیدار می‌شود در واقع هیأتی است در ماده که برای قبول تصاویر (معقولات) آمادگی دارد. این هیأت بالقوه همان عقل بالفعل است و در این مرحله، عقل هیولایی نامیده می‌شود.</p> <p>- فارابی کوشیده است میان نظریه «اسکندر افرویدیسی» (که بر اساس آن میان این عقل و نفس حیوانی جدایی می‌بیند) و رأی «تامسپیوس» (که بر مبنای آن عقل هیولایی دارای ذات و ماهیت خاصی است) نوعی هماهنگی برقرار کند که حاصل آن شده است که عقل به مفهوم نخست با معانی و مفاهیم متحد می‌شود و به مفهوم دوم، عقل پیش از آنکه با این مفاهیم اتحاد یابد، مورد نظر است.</p>	<p>عقل هیولایی یا عقل بالقوه</p>
<p>- عبارت از همان عقل هیولایی است با این تفاوت که معقولات بالفعل از طریق اتحادش با صور عقلیه موجود در اشیاء در این عقل حاصل می‌شود و این معقولات به دلیل فعالیت عقل، از حالت استعداد به فعلیت می‌رسد.</p>	<p>عقل بالفعل یا عقل بالملکه</p>
<p>- عبارت از همان عقل بالفعل است که معقولات مجرد را درک کرده و در نتیجه دارای توان ادراک صور مفارق از ماده شده است. (فرق معقولات مجرد و صور مفارق از ماده در این است که معقولات، نخست در مواد وجود دارد و پس از آن از مواد انتزاع و تجرید می‌شود اما صور مفارق از ماده عبارت از صوری است که همواره مجرد از ماده بوده است).</p> <p>- عقل مستفاد نوعی از عقل فعال است زیرا به مرحله‌ای رسیده است که می‌تواند معقولات را بدون واسطه از ناحیه عقل فعال دریافت کند و در تعقل خود از ماده بی‌نیاز شود.</p>	<p>عقل مستفاد</p>
<p>- صورتی است مفارق و مجرد از ماده که اساساً نه در ماده بوده و نه در ماده خواهد بود.</p> <p>- فارابی از عقل فعال به «روح الامین» تعبیر می‌کند، همانگونه که عقول را «ملائکه» می‌نامد و نیز افلاکی را که عقول در آن جای دارند «ملاً اعلی» می‌نامد.</p>	<p>عقل فعال</p>

❖ عقل فعال حقیقتی است خارج از نفس و در فلک قمر جای دارد و شبیه آفتابی است که رنگ‌های مختلف را از حالت بالقوه به مرحله فعلیت می‌رساند.

❖ زمانی که ترتیب موجودات را در مقایسه با عقل فعال در نظر می‌گیریم، این موجودات در ترتیب خود از عقل بالفعل آغاز می‌شوند زیرا عقل فعال کامل‌ترین موجودات را به ترتیب کمال فزون‌تر آن‌ها تعقل می‌کند و کارش را از معارف مجرد آغاز می‌کند ولی زمانی که موجودات را برحسب درجات معرفت و اتصال و پیوند عقل با حیات در زندگی مادی مرتب می‌کنیم، این ترتیب نخست از محسوسات آغاز می‌شود و به ترتیب به مجردات منتهی می‌شود.

❖ نکته فارابی در رساله‌های به نام «رساله العقل» پیرامون موضوع عقل نگاشته است.

❖ از نظر فارابی، عقل انسانی سه مرتبه دارد: پایین‌ترین مرحله آن عقل مادی، هیولایی یا بالقوه است که برای عقل بالفعل در حکم ماده است. در مرتبه دوم عقل بالفعل قرار دارد که در مقابل عقل هیولایی در حکم صورت و در مقابل عقل مستفاد در حکم ماده است. در بالاترین درجه، عقل مستفاد قرار دارد که در مقابل عقل بالفعل در حکم صورت و در مقابل عقل فعال در حکم ماده است.

۵۵ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۵۵

- ۱- «عقل فعال» از دیدگاه فارابی کدام عقل است؟
 (الف) عقلی که در مراحل ابتدایی به طور طبیعی در انسان ظاهر می‌شود.
 (ب) محل ترکیب معقولات با صور عقلیه موجود در اشیا است.
 (ج) عقلی است که معقولات مجرد را درک نموده و تجرید می‌کند.
 (د) عقلی است خارج از نفس که از شناخته‌های مجرد آغاز می‌کند.
- ۲- فارابی کدام عقل را دارای توان ادراک صور مفارق از ماده می‌داند؟ عقل؛
 (الف) بالقوه (ب) بالفعل (ج) مستفاد (د) بالملکه
 (نیمسال اول ۸۷-۸۸)
- ۳- کدام عقل نه در ماده بوده و نه در ماده خواهد بود؟
 (الف) مستفاد (ب) فعال (ج) بالفعل (د) بالملکه
 (نیمسال اول ۸۷-۸۸)
- ۴- کدامیک از عقول زیر صورتی مفارق و مجرد از ماده است و در فلک قمر جای دارد؟
 (الف) عقل فعال (ب) عقل بالفعل (ج) عقل بالمستفاد (د) عقل بالقوه
 (نیمسال اول ۸۸-۸۹)
- ۵- فارابی عقل فعال را چگونه تعریف می‌کند؟
 (الف) نیرویی است در نفس که از آن در امر انتزاع ماهیت امور، استمداد می‌کند.
 (ب) معقولات مجرد را درک کرده و دارای توان ادراک صور مفارق از ماده می‌باشد.
 (ج) صورتی است مفارق و مجرد از ماده که اساساً نه در ماده بوده است و نه در ماده خواهد بود.
 (د) از طریق اتحادش با صور عقلیه موجود در اشیا، از حالت امکان و استعداد به حالت ادراک و فعلیت می‌رسد.
 (نیمسال اول ۹۰-۹۱)
- ۶- فارابی کدام عقل را به «روح الامین» تعبیر می‌کند؟
 (الف) فعال (ب) مستفاد (ج) بالفعل (د) بالملکه
 (نیمسال اول ۹۲-۹۳)

«قوای نفس از نظر ابن سینا شامل قوای مدرکه، محرکه و عاقله است.

جدول ۳-۲

تقسیم‌بندی قوای مدرکه از دیدگاه ابن سینا	
قوای باطنه	<p>- حواس ظاهره عبارتند از: لامسه، باصره، سامعه، شامه و ذایقه. ابن سینا در حواس ظاهره بیشتر روی حس لامسه تکیه می‌کند و می‌گوید قوه لمس یک قوه نیست بلکه چهار قوه است که عبارت است از:</p> <p>۱- حرارت و برودت، ۲- رطوبت و یبوست، ۳- خشونت و ملایمت و ۴- ثقل و خفت</p>
قوای باطنه	<p>۱- حس مشترک: نخستین قوه از قوای باطنه است که در تجویف (حفره) اول مغز جای دارد و ذاتاً همه صورت‌هایی را که در حواس پنجگانه نقش می‌بندد و به آن می‌رسد، می‌پذیرد و آن‌ها را درک می‌کند و احياناً از حسی به حس دیگر منتقل می‌کند. از این رو به کمک این قوه، ما از بوی یک چیز، متوجه طعم آن می‌شویم.</p> <p>- کار اصلی حس مشترک همان فرآیندی است که در روان‌شناسی «ادراک حسی» نامیده می‌شود.</p> <p>۲- قوه‌ی خیال (مصوره): ابن سینا قوه مصوره را خیال نامیده است و آخرین محلی است که صورت محسوسات در آن استقرار می‌یابد و صورت‌هایی را که حس مشترک از حواس پنجگانه قبول کرده حفظ می‌کند و بعد از پنهان شدن محسوسات. باز آن صور در این قوه محفوظ می‌ماند.</p> <p>- اگر قوه مصوره را عقل به کار گیرد «قوه مفکره» و اگر مورد استعمال وهم قرار گیرد «قوه متخیله» نامیده می‌شود. بنابراین قوه متخیله شباهت زیادی به تخیل اختراعی در روان‌شناسی جدید دارد.</p> <p>- قوه متخیله بر دو خزانه مصوره و ذاکره نظارت دارد و صور موجوداتی را که در آنهاست، سرکشی و کنترل می‌کند.</p> <p>- نفس از دو راه و به دو وجه قوه متخیله را از کار بازمی‌دارد: وجه اول هنگامی است که نفس به حواس ظاهر اشتغال یابد و وجه دوم زمانی است که نفس این قوه را در کارهای خاصه به آن از قبیل تمیز و فکرت استعمال کند.</p> <p>- تصوراتی از موجودات خیالی همچون دیو یا پری و همچنین مضامین بکر نویسندگان، شعرا و نظریه‌های بدیع حکما و فلاسفه ریشه در قوه متخیله یا تخیل اختراعی دارد.</p> <p>۳- قوه وهم یا واهمه: در حفره وسط مغز قرار دارد و معانی غیر محسوس را که در محسوسات جزئیة موجود است درک می‌کند.</p> <p>- قوه وهم به منزله قوه عقل در حیوان است، مثل اینکه گاهی انسان از دیدن عسل چون شبیه زهردان است بدش می‌آید و وهم حکم می‌کند شهد در حکم زهر است.</p> <p>۴- قوه حافظه (ذاکره): قوه‌ای است که آنچه را که قوه وهمیه از معانی محسوس در محسوسات جزئی درک کند، در این قوه حفظ می‌کند.</p> <p>- این قوه از آنجا که توانایی حفظ مدرکات خود دارد «حافظه» و از این جهت که نیرویی است که صورت‌های زایل شده را فوراً برمی‌گرداند، «ذاکره» یا «متذکره» گفته می‌شود.</p>

راه‌های دریافت معانی صور محسوسه از طریق وهم بدون دخالت عقل عبارتند از:

۳- تشبیه

۲- تجزیه

۱- الهامات الهی

❖ از نظر ابن‌سینا پاره‌ای از مردم دارای حافظه نیرومندند و علت آن خشکی مزاج ایشان است ولی نفوس این قبیل افراد برای افعال تخیلی فرمانبردار نیست.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- کار کدامیک از قوای زیر این است که معانی نامحسوس را که در محسوسات جزئی موجود است، درک کند؟

(نیمسال اول ۸۶-۸۵)

(الف) حواس ظاهره (ب) قوه خیال (ج) قوه وهم (د) قوه حافظه

۲- حکیم ابوعلی سینا از حواس ظاهره، بیشتر بر کدام حس تأکید نموده و آن را مشتمل بر چهار قوه دانسته است؟

(نیمسال اول ۸۷-۸۶)

(الف) لامسه (ب) باصره (ج) سامعه (د) شامه

۳- کدامیک از موارد زیر درباره «خیال» درست است؟

(نیمسال اول ۸۷-۸۶)

(الف) قوای آن است که در آن داده‌های حواس ثبت می‌شود.
(ب) خزانه حس مشترک است تا در مواقع لازم از آن استفاده شود.
(ج) نیروی درک مفاهیم از محسوسات دریافتی است.
(د) خزانه مفاهیم و معانی دریافت شده است.

۴- در روانشناسی جدید کار اصلی حس مشترک چه نام دارد؟

(نیمسال اول ۸۹-۸۸)

(الف) ادراک ذهنی (ب) ادراک بصری (ج) انتقال عصبی (د) ادراک حسی

۵- ابن‌سینا معتقد است که قوه وهم برای حیوان به منزله است برای انسان.

(نیمسال دوم ۹۳-۹۲)

(الف) قوه فعال (ب) قوه مصوره (ج) قوه عقل (د) قوه حافظه

۶- ابن‌سینا در حواس ظاهره، بیشتر روی کدام حس تأکید کرده است؟

(نیمسال اول ۹۴-۹۳)

(الف) باصره (ب) سامعه (ج) شامه (د) لامسه

عقل از دیدگاه ابن‌سینا

ابن‌سینا در یک تقسیم‌بندی کلی عقل را به دو گونه تقسیم کرده است:

۱- عقل نظری (قوة عالمه) که نفس انسان را به نظر نسبت می‌دهد و کار آن تشخیص صدق و کذب در جزئیات است.

۲- عقل عملی (قوة عامله) که نفس را به عمل نسبت می‌دهد و حاصل کار آن تشخیص خیر و شر در جزئیات است.

- ❖ لایپنیتز (فیلسوف آلمانی) می‌گوید اصول و مبادی برای اعمال ذهن ما همان قدر لازم است که عضلات برای حرکت بدن.
- ❖ حکما و فلاسفه، مجموع قوای ذهن را که موجب تمیز و تشخیص و شناخت و تعیین می‌شود، ثابت و تغییرناپذیر پنداشته و به عقل تعبیر کرده‌اند.
- ❖ روان‌شناسی جدید، عقل را حاصل فعالیت ذهن می‌داند که در بنیادهای زیستی و محیطی ارگانیسم و عمل و اثر متقابل آن‌ها ریشه دارد.

نظریه‌های مختلف دربارهٔ مبادی عقل عبارتند از:

- ۱- اصالت عقل: طرفداران این نظریه به وجود جوهری مستقل معتقدند که مبادی اولیه یا عقلیه از آن ناشی می‌شود. این مبادی اولیه، شکل‌دهندهٔ رفتار انسانی و تعیین‌کنندهٔ نقش‌ها و افعال آدمی هستند. معروف‌ترین این حکماء در دوران قدیم، سقراط و ارسطو و در قرون وسطی سنت آگوستین، کندی، فارابی، ابن‌سینا، سنت توماس و در اعصار جدید (معاصر)، دکارت، اسپینوزا و کانت را می‌توان نام برد.
- ۲- اصالت تجربه: مبادی اولیهٔ شناخت و فرآیندهای ذهنی را ناشی از حس و تجربه می‌دانند.

۵۵ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- تشخیص خیر و شر در جزئیات از نظر ابن‌سینا توسط کدام عقل صورت می‌گیرد؟
الف) عقل عملی ب) عقل نظری ج) عقل عالمه د) ب و ج
- ۲- این عبارت که «اصول عقلی همان قدر لازم است که عضلات برای حرکت بدن» از کیست؟
الف) کانت ب) اسپینوزا ج) لایپنیتز د) سنت آگوستین
- ۳- نظریهٔ اصالت تجربه، مبادی اولیهٔ شناخت را ناشی از چه می‌داند؟
الف) فعالیت ذهن ب) حس و تجربه ج) جوهری مستقل د) عقل
- ۴- سنت آگوستین در قرون وسطی طرفدار کدام نظریه است؟
الف) اصالت عقل ب) عقل عالمه ج) اصالت تجربه د) عقل عامله
- ۵- از نظر ابن‌سینا تشخیص صدق و کذب در جزئیات وظیفه کدام نوع عقل است؟ (نیمسال دوم ۹۱-۹۰)
الف) عقل عملی ب) عقل عامله ج) عقل نظری د) الف و ب

مراتب عقل از دیدگاه ابن سینا:

عقل هیولایی	<p>- استعداد معرفت و یا نیروی استعداد نفسانی است که انسان از رهگذر آن می‌تواند معقولات را بازیابد. مانند استعداد موجود در کودک برای نویسندگی.</p> <p>- عقل نظری در مرتبه ابتدایی خود که هنوز هیچ نقشی را نپذیرفته، ولی بالقوه استعداد قبولی هر نقش معنوی یا معقولی را دارد، عقل هیولایی نامیده می‌شود.</p> <p>- این مرتبه از عقل را از آن جهت هیولایی می‌گویند که به هیولای نخستین که به ذات خود به هیچ‌یک از صور مصور نیست و برای هر نوع شکل‌پذیری استعداد و قابلیت دارد تشبیه شده است.</p>
عقل بالملکه یا عقل ممکن	<p>- عقل بالملکه زمانی پدید می‌آید که نفس ناطقه از مرحله عقل هیولایی گام فراتر نهد و از قابلیت و استعداد محض خارج شده و به درک معقولات اولیه نایل شود و به منزله صورت برای عقل هیولایی است.</p> <p>- می‌توان این عقل را در قیاس با عقل هیولایی «عقل بالفعل» نامید زیرا قوه هیولایی نمی‌تواند بالفعل چیزی را تعقل کند.</p> <p>- پس از ایجاد عقل بالملکه در نفس، معقولات اولیه برای نفس حاصل شده و نفس برای اکتساب معقولات ثانویه به وسیله قوه مفکره و یا حدس آمادگی می‌یابد.</p> <p>- منظور از معقولات اولیه، اموری است که انسان بدون نیاز به اکتساب و فکر و یادگیری، آن‌ها را باور دارد، مانند این قضیه که کلی بزرگتر از جزء است.</p>
عقل بالفعل	<p>- ابن سینا در کتاب اشارات، عقل بالفعل را عقل بالملکه نامیده است زیرا این عقل هرگاه بخواهد می‌تواند بدون تکلف و اکتساب یادگیری تعقل کند یعنی صوری که ما آن‌ها را معقول اول می‌نامیم برای نفس به هم می‌رسد.</p> <p>- این قوه زمانی پدید می‌آید که عقل به یاری معقولات اولیه بدیهی به درک معقولات ثانوی که اکتسابی‌اند، نایل می‌شود.</p>
عقل مستفاد	<p>- عقل مستفاد نوعی از فعلیت مطلق است، یعنی صور عقلی در این مرحله به وجود می‌آید و عقل مستفاد، این صور را بالفعل تعقل می‌کند و نیز تعقل و ادراک خود را تعقل و ادراک می‌کند. به عبارت دیگر، نفس واقعاً و فعلاً به مشاهده معقولات می‌پردازد و خود نفس می‌داند که بالفعل به تعقل آن‌ها اشتغال دارد و آنگاه که صورت و معانی را ادراک کرد، معقولات بالفعل در ذهن مشهود می‌شوند و جلوه خود را باز می‌یابند.</p>
عقل فعال	<p>- عقل فعال عبارت از حقیقتی است که عقل را از مرحله عقل بالملکه تا مرحله عقل بالفعل بالا می‌برد و به سخن دیگر طی مراتب عقل را میسر می‌کند، همچنین عقل را از مرحله عقل هیولایی به عقل بالملکه تعالی می‌دهد.</p> <p>- نسبت و رابطه عقل فعال با نفوس انسانی همانند نور آفتاب است با قوه بینایی، یعنی نفس فقط دارای این استعداد است که می‌تواند افاضات عقل فعال را بپذیرد.</p>
عقل قدسی	<p>- ابن سینا در کتاب شفا، از عقل قدسی به عنوان برترین مرتبه عقل نام برده است.</p> <p>- عقل قدسی از جنس عقل بالملکه است ولی در مرتبه بالاتر از آن قرار دارد.</p> <p>- کسانی به این مرتبه از عقل می‌رسند که قوه حدس در آن‌ها بسیار شدید باشد و صورت‌هایی که در عقل فعال است به دفعات در نفس آن‌ها نقش بندد.</p>

❖ جنس حیوان و نوع انسان تا مرز عقل مستفاد پایان می‌گیرد و به منتهای اوج خود می‌رسد (انسان با حیوان تا عقل مستفاد مشترکند).

۳۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- ابن سینا برترین مرتبه عقل را کدام نوع عقل می‌داند؟
 (الف) عقل قدسی (ب) عقل فعال (ج) عقل مستفاد (د) عقل بالملکه
 (نیمسال اول ۸۶-۸۵)
- ۲- از نظر حکیم ابن سینا عقل مستفاد نوعی از کدام مورد زیر است؟
 (الف) عینیت مطلق (ب) فعلیت مطلق (ج) عینیت اولی (د) فعلیت اولی
 (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۳- کدامیک از عقل‌های زیر به صورت ذاتی شکل مشخصی نداشته و می‌تواند به هر شکلی درآید؟
 (الف) عقل بالفعل (ب) عقل هیولایی (ج) عقل بالملکه (د) عقل مستفاد
 (نیمسال اول ۸۷-۸۶)
- ۴- درک اصول مانند «مجموعه اعداد از هر یک از آن‌ها بیشتر است» به وسیله کدام مورد صورت می‌گیرد؟
 (الف) معقولات (ب) محسوسات (ج) مشهورات (د) مقبولات
 (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۵- کدام عقل به انسان قدرت حدس زدن می‌دهد؟
 (الف) فعال (ب) مستفاد (ج) قدسی (د) بالفعل
 (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۶- از نظر ابن سینا، کدام عقل طی مراتب عقل را میسر می‌کند؟
 (الف) هیولایی (ب) بالفعل (ج) بالملکه (د) فعال
 (نیمسال دوم ۸۹-۸۸)

نظریه معرفت ابن سینا

❖ ابن سینا عقیده دارد که کسب معرفت، تنها با یاری عقل فعال (گوهر مفارق) میسر می‌شود.
 ❖ ابن سینا در تعریف ادراک می‌گوید: ادراک عبارت است از اینکه ادراک‌کننده صورت ادراک‌شونده را بگیرد و اگر ادراک شیء مادی باشد، همین که ادراک‌کننده، ادراک‌شونده را تجرید (عماری) از ماده کرد، ادراک حاصل می‌شود ولی اقسام تجرید، مختلف و مراتب آن متفاوت است. بدین ترتیب تنها تجرید کامل و تام است که درک معقولات را میسر می‌کند که این کار منحصرأز عقل ساخته شده است.

عقل برای درک معقولات باید از چهار مرحله عقل هیولایی، عقل بالملکه، عقل بالفعل و عقل مستفاد بگذرد که سیر از این مراحل به مدد عقل فعال است.

• نکته

غزالی

❖ منظور از تعدد و تنوع قوای ادراکی از نظر غزالی این نیست که این قوا از یکدیگر و یا از سایر قوای محرکه، فاعله و قوای ویژه نفس آدمی جدا و مستقل‌اند، بلکه دارای وحدتی متکامل و همبسته با یکدیگر هستند.

❖ غزالی درباره وحدت تمام قوای نفسانی و ارتباط آنها با یکدیگر از کانونی به نام قلب یاد می‌کند که در وسط و مرکز مملکت وجود انسان قرار گرفته و مانند پادشاه در کشور خود است.

غزالی قوای نفس را تحت دو عنوان ادراک حسی و عقلی مطرح کرده است که ادراک حسی به دو بخش حواس پنجگانه و قوای باطنه تقسیم می‌شود.

*** نکته

قوای پنجگانه و ظاهره از دیدگاه غزالی:

- ۱- حس لامسه نخستین حواس ظاهری است و هدف خلقت این حس در وجود آن است. برای مثال اگر آتشی سوزان بدن فرد را لمس کند، فرد آن را حس کرده و از آن می‌گریزد.
- ۲- قوه شامه (بویایی) برای تشخیص چیزهایی که در دسترس فرد نیست و از او فاصله دارد، آفریده شده است.
- ۳- قوه بینایی برای آنکه اشیایی را که از فرد دورند، بازبایی و جهت و سوی آنها را تشخیص دهد، آفریده شده است.
- ۴- قوه سامعه (شنوایی) برای زمانی که میان فرد و شی، حجاب و مانعی باشد آفریده شده تا صدای دشمن شنیده شود.
- ۵- قوه ذائقه (چشایی) برای تشخیص طعم مضر و نامناسب آن آفریده شده است.

❖ غزالی به ترتیب حواس ظاهره و تسلسل آنها برحسب وظیفه‌ای که برعهده دارند، توجه دارد.

❖ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم (۸۵)

- ۱- سیر از مراحل چهارگانه عقل برای درک معقولات توسط کدام عقل صورت می‌گیرد؟
الف) عقل بالملکه ب) عقل بالفعل ج) عقل مستفاد د) عقل فعال
- ۲- ارتباط و وحدت قوای ادراکی از نظر غزالی در کجاست؟
الف) مغز ب) قلب ج) کبد د) حواس ظاهره
- ۳- طبق نظر غزالی نخستین حس از حواس ظاهره کدام است و هدف خلقتش چیست؟
الف) بینایی - تشخیص اشیاء از دور ب) شامه - تشخیص چیزی که در دسترس نیست.
ج) لامسه - هدف خلقت در وجود آن است. د) ذائقه - تشخیص طعم مضر و مناسب
- ۴- منظور از تعدد و تنوع ادراکی از نظر غزالی چیست؟
الف) قوا مستقل از هم هستند. ب) قوا متکامل و همبسته هستند.
ج) قوا اثر متقابل با هم دارند. د) قوا ضد و نقیض هستند.
- ۵- از نظر ابن‌سینا، کسب معرفت با یاری کدام عقل میسر می‌شود؟
الف) عقل فعال ب) عقل قدسی ج) عقل مستفاد د) عقل بالفعل
- ۶- قوای نفس از نظر غزالی در کدام گزینه زیر مطرح شده است؟
الف) ادراک عملی و حسی ب) ادراک اولیه و ثانویه
ج) ادراک حسی و ثانویه د) ادراک حسی و عقلی

(نیمسال دوم ۸۶-۸۵)

قوای پنجگانه باطنه از دیدگاه غزالی

<p>- قوه‌ای است که در آن صورت چیزهایی که حواس ظاهره بدان می‌فرستند، ترسیم می‌شود، مانند: صورت شی در آئینه. - اگر حس مشترک در فرد وجود نمی‌داشت، درک و بازیافتن امور برای او به طول می‌انجامید زیرا باید دوباره تجربه می‌شد.</p>	حس مشترک
<p>- خیال، به منزله خزانه حس مشترک است یعنی آنچه را که حس مشترک می‌گیرد به قوه خیال می‌سپارد تا در وقت حاجت از آن استفاده شود زیرا حس مشترک فقط قوه قبول دارد نه قدرت حفظ، در صورتی که قوه خیال برعکس دارای قوه حفظ است و نه نیروی قبول.</p>	خیال
<p>- نیرویی است که از محسوسات، معانی و مفاهیمی را باز می‌یابد که محسوس نیستند چنانچه یک گوسفند عداوت و دشمنی گرگ را به خود درک می‌کند. این درک به وسیله قوه باصره پدید نمی‌آید بلکه به وسیله نیرویی به هم می‌رسد که این نیرو برای چهارپایان همانند عقل است برای انسان‌ها. - به عبارت دیگر، وهم معانی و مفاهیم غیر محسوس را از محسوسات جزئی باز می‌یابد.</p>	وهم
<p>- قوه ذاکره قوه‌ای است که کارش نگهداری و نگهداری آن سلسله از مفاهیم و معانی است که قوه وهم، آن را بازیافته است. - قوه ذاکره، خزانه مفاهیم و معانی است چنانکه قوه متصوره حافظ صور، نقش‌ها و خزانه آن‌هاست. - از نظر غزالی، حافظه همه اموری را که بر حواس آدمی عبور می‌کنند، در خود نگاه نمی‌دارد و در برابر هر صورت و نقشی متأثر نمی‌شود. مثلاً ممکن است شخصی را ببینیم و صدای او را بشنویم و همزمان با غایب شدنش، صورت او از نظر غایب شود. - قوه‌ای که شخص از رهگذر آن، صورت و نقش را نگاه می‌دارد، غیر از نیرویی است که نقش و صورت آن را قبول می‌کند. - هرگاه معانی و مفاهیم در این قوه است و در آن باقی می‌ماند «حافظه» نامیده می‌شود اما وقتی این معانی از برابر آن غایب شود و سعی کند دوباره آن را برگرداند، باید چنین قوه‌ای را «ذاکره» نامید.</p>	ذاکره (حافظه)
<p>- قوه‌ای است که رسوم و نقوش محسوسات را در ما پس از غایب شدن آن‌ها از محیط احساس، حفظ می‌کند و برخی از آن‌ها را با برخی دیگر در حالت خواب یا بیداری، با ترکیب و تفصیلات خاصی ترکیب می‌کند که برخی از این ترکیبات صادق و مطابق با واقع و برخی کاذب و با واقع ناهمسان‌اند و دارای حالتی است که امر نافع و لذیذ را می‌شناسد و درک می‌کند.</p>	تخیل

غزالی در زمینه بحث قوای نفس از ابن‌سینا پیروی کرده است.

•• نکته

۳۴ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- کدام عبارت از نظر غزالی درست است؟

- الف) حس مشترک قوه قبول دارد.
 ب) خیال قوه ترکیب دارد.
 ج) حس مشترک قوه حفظ دارد.
 د) خیال قوه قبول دارد.

۲- از نظر غزالی قوه‌ای که در آن صور چیزهایی که حواس ظاهره به آن می‌فرستند، ترسیم می‌شود، چیست؟

- الف) خیال
 ب) تخیل
 ج) وهم
 د) حس مشترک

۳- کدام قوه، معانی غیر محسوس را از محسوسات جزئی بازمی‌یابد؟

- الف) حس مشترک
 ب) ذاکره
 ج) تخیل
 د) وهم

۴- وظیفه قوه حافظه از نظر غزالی چیست؟

- الف) درک مفاهیم غیر محسوس از محسوسات جزئی
 ب) نگهداری مفاهیمی که قوه وهم آنها را باز یافته است.
 ج) خزانه حس مشترک
 د) حفظ رسوم محسوسات پس از غایب شدن.

۵- غزالی در تعریف کدام قوه گفته است که «قوه‌ای است که رسوم و نقش محسوسات را در ما، پس از غایب شدن آنها از محیط حفظ و یا برخی را با برخی دیگر ترکیب می‌کند»؟

- الف) حافظه
 ب) تخیل
 ج) وهم
 د) ذاکره
 (نیمسال اول ۸۶-۸۵)

۶- کدام گزینه از انواع قوای باطنه غزالی نمی‌باشد؟

- الف) تخیل
 ب) تفکر
 ج) تذکر
 د) توجه
 (نیمسال دوم ۹۱-۹۰)

عقل از دیدگاه غزالی

❖ غزالی در آرای خود راجع به عقل، از فلاسفه به ویژه فارابی متأثر بوده است.

غزالی در بحث عقل از متکلمین نیز اثر پذیرفته و در کتاب معیار العلم تفاوت‌های موجود میان شماری از عقول را مشخص کرده است که عبارتند از:

- ۱- عقل مورد نظر متکلمین
 ۲- عقل نظری
 ۳- عقل عملی
 ۴- عقل هیولایی
 ۵- عقل بالملکه
 ۶- عقل بالفعل
 ۷- عقل مستفاد
 ۸- عقل فعال

❖ غزالی در کتاب‌های معارج‌القدس و معیار‌العلم عیناً از عقولی یاد می‌کند که پیش از او فارابی ابن‌سینا آنها را عنوان کرده‌اند.

مراتب عقل از دیدگاه غزالی	
عقل هیولایی یا عقل غریزی	<p>- قوه‌ای است برای نفس که به وسیله آن، نفس آماده و پذیرای ماهیت اشیایی می‌شود که مجرد از ماده‌اند و به وسیله همین عقل است که کودک انسانی از حیوان و انسان از سایر چهارپایان تمیز می‌یابد.</p> <p>- علت نامگذاری این قوه به عقل هیولایی از آن جهت است که آن را به هیولای اولی که ذاتاً فاقد صورت است و خود نیز موضوع صورت است، تشبیه کرده‌اند.</p>
عقل بالملکه	<p>- غزالی در کتاب احیاء علوم‌الدین، آن را عقل ضروری نامیده و معتقد است این عقل از طریق حصول مجموعه‌ای از معقولات اولیه ضروری به وجود می‌آید، مانند حالت طفل و نوجوانی که به سن بلوغ نزدیک است.</p> <p>- این مرحله از عقل در علوم و آگاهی‌هایی که در ذات طفل به هم می‌رسد، خود را نمایان می‌کند مانند علم و آگاهی به ممکنات و محال بودن محالات و علم به اینکه دو بیش از یک است و یک شخص نمی‌تواند در آن واحد، در دو مکان باشد.</p>
عقل مکتسب یا عقل تجربی یا (عقل بالفعل)	<p>- غزالی در اساس تعریف خود از این عقل با این‌سینا تفاوتی ندارد و درباره این عقل می‌گوید: از رهگذر آن، صور معقوله اکتسابی در پی معقولات اولی در نفس پدید می‌آید. منتها این صور معقوله را مطالعه و بررسی نمی‌کند و بالفعل مراجعه‌ای با آن‌ها ندارد بلکه این صورت معقوله در ذهن او همچون ذخایر و اندوخته‌هایی است تا هر وقت که بخواهد آن‌ها را بالفعل مورد مطالعه و بررسی قرار دهد.</p> <p>- غزالی در کتاب معیار العلم درباره این عقل می‌گوید: استکمال نفس به وسیله صور معقولهای است که هر گاه بخواهد می‌تواند آن‌ها را تعقل کند و بالفعل احضارشان کند.</p> <p>- غزالی مرحله عقل مکتسب را نطقه پایان درجه تعقل انسان می‌داند (همانطور که این‌سینا نیز دارای چنین دیدگاهی بوده است).</p>
عقل مستفاد یا عقل قدسی	<p>- ماهیتی است مجرد از ماده که بر سبیل حصول از خارج در نفس آدمی نقش می‌بندد.</p> <p>- غزالی در کتاب معارج‌القدس اشاره می‌کند که صور معقوله در عقل مستفاد در دسترس است که عقل، آن را بالفعل مطالعه و بررسی می‌کند و درک و تعقل می‌کند که آن را بالفعل درک و تعقل می‌کند.</p> <p>- پس از مرحله عقل بالفعل، جز عقل مستفاد، مرحله دیگری برای تعقل وجود ندارد و عقل مستفاد همان عقل مکتسب در حال فعلیت آن است.</p>
عقل فعال	<p>- جوهر صوری است و ذاتش ماهیتی است که فی‌نفسه مجرد است.</p> <p>- تجرد آن از ماده به وسیله تجرد از ماده و علایق ماده نیست بلکه این تجرد به وسیله عاملی غیر از خودش صورت می‌گیرد.</p> <p>- این عقل از طریق اشراق خود، عقل هیولایی را از حالت بالقوه به حالت فعلیت جلب می‌کند.</p>

دلایل ضرورت وجود عقل از نظر غزالی:

- ۱- عقل میزان و ابزار سنجش الهی در روی زمین است.
- ۲- عقل می‌تواند معقولات را درک کند.
- ۳- عقل داور و قاضی برای اشتباهات و لغزش‌های حس است.
- ۴- عقل تصور و نارسایی‌های حس را جبران می‌کند.
- ۵- عقل به مثابه یک عامل اخلاقی قوی، آدمی را به قلع و قمع شهوات ترغیب می‌کند.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- غزالی در بحث عقل از چه کسانی متأثر بوده است؟

- الف) ابن سینا - متکلمین
 ب) فارابی - رواقیون
 ج) ابن سینا - رواقیون
 د) فارابی - متکلمین

۲- از نظر غزالی طبق کدام عقل، انسان از سایر چهارپایان تمیز می‌یابد؟

- الف) عقل ضروری
 ب) عقل غریزی
 ج) عقل بالفعل
 د) عقل مکتسب

۳- نقطه پایان درجه تعقل از نظر غزالی کدام عقل است؟

- الف) عقل هیولایی
 ب) عقل فعال
 ج) عقل مکتسب
 د) عقل مستفاد

۴- کدام گزینه از نظر غزالی از دلایل ضرورت وجود عقل نمی‌باشد؟

- الف) عقل معقولات را درک می‌کند.
 ب) عقل آدمی را به قلع و قمع شهوات ترغیب می‌کند.
 ج) عقل نارسایی‌های حس را جبران می‌کند.
 د) عقل صور معقوله را تعقل می‌کند و بالفعل احضارشان می‌نماید.

۵- براساس نظرات غزالی کدامیک از عقول زیر از طریق حصول مجموعه‌ای از معقولات اولیه ضروری بوجود می‌آید؟

(نیمسال اول ۸۹-۸۸)

- الف) هیولایی
 ب) فعال
 ج) مستفاد
 د) بالملکه

۶- غزالی در کتاب احیاء علوم‌الدین خود کدامیک از انواع عقل را عقل ضروری می‌نامد؟

(نیمسال دوم ۹۱-۹۰)

- الف) عقل غریزی
 ب) عقل هیولایی
 ج) عقل بالملکه
 د) عقل تجربی

نظریه معرفت غزالی

❖ در نظریه ارسطو، روح صورت بدن بوده و قبل از بدن وجود نداشته و پیش از حلول در جسم معرفتی نیندوخته است ولی افلاطون معتقد است روح زمانی داخل جسم می‌شود که از معارف عالم مثل آکنده است. و غزالی در نظریه معرفت خود به افلاطون نزدیک‌تر از ارسطو است.

غزالی برای نفس دو جنبه قایل شده است که عبارتند از:

۱- جنبه‌ای از نفس که رو به ملاً اعلی دارد.

۲- جنبه‌ای از نفس که به جانب علم دانی و سفلی (پست) گرایش دارد.

❖ نفس سفلی و پست که بر عالم سفلی مسلط می‌شود، به آلت‌های جسمانی متوسل می‌شود و در این حالت افعال نفس در مواضع دهگانه (حواس پنجگانه ظاهری و قوای پنجگانه باطنی) در جسم ظهور پیدا می‌کند و موجب بروز افعال نفسانی می‌شوند.

از دیدگاه غزالی، معرفتی که به عالم محسوس تعلق داشته باشد با کمک قوای جسمانی پذیرداری می‌شود و به چهار قسم تقسیم می‌شود:

۱- معقولات: جز به وسیله عقل درک نمی‌شوند و صور مجرده‌اند و تغییر نمی‌یابند. مانند علم به اینکه دو چیزی که ضد هم هستند در یک جا جمع نمی‌شوند.

۲- محسوسات: فهم آن‌ها به وسیله حواس پنجگانه مقدور است، مثل تفاوت میان رنگ‌ها. محسوسات تغییر نمی‌کنند مگر زمانی که در آلت‌های جسمانی آفت و آسیبی وارد شود مانند شب‌کوری چشم که مانع دید درست می‌شود.

۳- مشهورات: همان عادات اجتماعی است و مبتنی بر آداب و رسوم مردم شهرها و ملت‌های جهان در دوره‌های مختلف مانند رسم لباس پوشیدن و احترام گذاشتن به دیگران.

۴- مقبولات: به چیزهایی گفته می‌شود که از راه اخبار به مردم می‌رسد و مورد پذیرش آن‌ها قرار می‌گیرد.

❖ هم مقبولات و هم مشهورات به دلیل تغییر شرایط زمانی و مکانی آنها، درخور اعتماد و اطمینان نیستند.

❖ غزالی با وجودی که در صحت محسوسات و معقولات شک می‌کند، این دو را مقدمات معرفت می‌داند، با این توضیح که معرفت حسی به معرفت حق منتهی نمی‌شود بلکه از راه شهود، اشراق و واردات قلبی احساس می‌شود.

❖ سرچشمه الهامات قلبی، عالم ملکوت است اما حواس، مخلوق این عالم هستند.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- مقدمات معرفت از دیدگاه غزالی کدام گزینه است؟

الف) مشهورات و مقبولات (ب) مقبولات و معقولات (ج) محسوسات و معقولات (د) محسوسات و مشهورات

۲- از نظر غزالی کدام گزینه به دلیل تغییر شرایط زمانی و مکانی درخور اعتماد نیست؟

الف) محسوسات (ب) مقبولات (ج) مشهورات (د) ب و ج

۳- از دیدگاه غزالی علم به اینکه دو چیزی که ضد هم هستند و در یک جا جمع نمی‌شوند چه نوع معرفتی است؟

الف) معقولات (ب) محسوسات (ج) مقبولات (د) مجردات

۴- کدامیک از گزینه‌های زیر دلالت بر عادات اجتماعی دارد؟

الف) مشهورات (ب) محسوسات (ج) معقولات (د) مقبولات

۵- رأی غزالی در نظریه معرفت به کدامیک از فلاسفه نزدیک‌تر است؟

الف) ارسطو (ب) افلاطون (ج) ابن‌سینا (د) کندی

۶- در نظریه معرفت غزالی، چیزهایی که از راه اخبار به مردم می‌رسد و مورد پذیرش آن‌ها قرار می‌گیرد در کدام نوع معرفت تقسیم‌بندی می‌شود؟

الف) معقولات (ب) محسوسات (ج) مشهورات (د) مقبولات

❖ علم انسان از نظر غزالی از دو راه قابل حصول است: اول از طریق تعلم انسانی و دوم از طریق تعلم رقیاتی.

تعلم به دو صورت عملی است:

۱- اکتساب از خارج که همان کسب علم و دانش‌اندوزی است.

۲- تأمل و تفکر (درون‌نگری) که عبارت است از یادگیری درون.

- ❖ به اعتقاد غزالی، قلب همچون آینه است و لوح محفوظ نیز حکم آینه را دارد. صورت هر چیزی در لوح محفوظ وجود دارد و صورت‌های لوح محفوظ در قلب خواهد افتاد اما شرط این جذب را صیقلی بودن و صفای قلب می‌داند و این خود دلیل بر ایمان غزالی به مسألة اشراق است.
- ❖ غزالی هیچ‌گاه به مطالعه و بررسی سلوک در رفتار دینی و اخلاقی بسنده نمی‌کند بلکه علاوه بر صورت ذهنی، رفتار آدمی که در نفس پدید می‌آید، رفتار عمومی و بیرونی انسان را به مثابه مظاهر نفسانی و روانی بررسی می‌کند.
- ❖ با توجه به شخصیت متفاوت افراد، ادراکات روانی همراه با صفات و کیفیات روانی نیز همانند یکدیگر نیستند.

غزالی، به انسان به مثابه یک واحد دینامیک و پویا می‌نگرد و نه موجودی جامد و راکد که انواع نیروهای موجود در او، وی را محکوم به اجبار کنند.

●● نکته

- ❖ غزالی با مطالعات و کاوش‌ها در رفتار دیگران توانست فرآیندهای روانی همچون ادراک، شوق و وجدان را به صورت علمی سازمان دهد.
- ❖ غزالی دریافته بود هم مبادی تحقیق یونانی و هم روش‌های پژوهشی فلاسفه اسلامی با آنچه که وی شیوه اصیل اسلامی برای بررسی مسألة نفسانیات می‌دانست، هماهنگی لازم را ندارند.
- ❖ غزالی در کتاب «الْمُنْقَذُ مِنَ الضَّلَالِ» چنین می‌گوید: بایسته است که علل و ریشه‌های فساد و تبهکاری توده مردم را شناسایی کرد و راه اصلاح و درمان آن‌ها را بازیافت که صلاح و فساد توده مردم به دست خود آنان پدید می‌آید.
- ❖ غزالی در کتاب «احیاء علوم الدین» درباره هریک از انواع رفتار آدمی سخن به میان آورده و از انگیزه‌های فطری و عوامل تعدیل‌کننده رفتار سخن گفته است.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- غزالی، انسان را چگونه موجودی می‌داند؟
الف) جامد و راکد ب) دینامیک و پویا ج) محکوم به اجبار د) اظهار نظری نکرده است
- ۲- کدام فیلسوف درباره انواع رفتار آدمی سخن به میان آورده و از انگیزه‌های فطری و عوامل تعدیل‌کننده رفتار سخن گفته است؟
الف) ابن‌سینا ب) فارابی ج) غزالی د) ملاصدرا
- ۳- کدام فیلسوف بر این باور است، علم انسان از طریق تعلم انسانی و تعلم ربانی به دست می‌آید؟ (نیمسال دوم ۹۲-۹۱)
الف) ابن‌سینا ب) کندی ج) ملاصدرا د) غزالی
- ۴- غزالی در کدام کتاب، صلاح و فساد توده مردم را به دست خود آنان می‌داند؟
الف) معیار العلم ب) احیاء علوم الدین ج) المنقذ من الضلال د) معارج القدس
- ۵- عبارت «صور موجود در لوح محفوظ در قلب خواهد افتاد و غزالی شرط جذب را صفای قلب می‌داند» دلایل بر ایمان غزالی به چیست؟
الف) اشراق ب) وجود عقل ج) وجود نفس د) برهان‌های شرعی
- ۶- از دیدگاه غزالی علم از چه طریقی حاصل می‌شود؟ (نیمسال اول ۹۲-۹۱)
الف) الهی و معنوی ب) انسانی و شناختی ج) شناختی و محیطی د) انسانی و ربانی

۱- تفاوت میان حس و قوه مصوره از نظر کندی چیست؟

- (الف) حس، صور محسوسات را که در ماده است القا می کند ولی قوه مصوره مجرد از ماده است.
 (ب) حس، صور محسوسات را در ماده ایجاد می کند ولی قوه مصوره در حالت خواب.
 (ج) حس، صور محسوسات را در حالت بیداری القاء می کند ولی قوه مصوره در حالت خواب و بیداری.
 (د) حس، صور محسوسات را در ماده و در حالت بیداری القاء می کند ولی قوه مصوره در حال خواب و بیداری.

۲- چه قوه‌ای از نظر فارابی، صورت محسوسات را بعد از غیبت آن صور از دامنه حس نگه می‌دارد؟

- (الف) محرکه (ب) مخیله (ج) ناطقه (د) واهمه

۳- از نظر ابن‌سینا، قوه مدرکه شامل و می‌باشد.

- (الف) شهوانیه - غضبیه
 (ب) واهمه - حافظه
 (ج) قوای باطنه - قوای مرکبه
 (د) حواس ظاهره - قوای باطنه

۴- از دیدگاه فارابی کدام مورد همان عقل هیولایی است با این تفاوت که در این مرحله معقولات از حالت امکان به فعلیت می‌رسند؟

- (الف) فعال (ب) بالفعل (ج) مستفاد (د) مکتسب

۵- از نظر ابن‌سینا قوه متخیله عبارت از چه قوه‌ای است؟

- (الف) باطنه که خیال برانگیزد.
 (ب) متصرفه که عقل به کار برد.
 (ج) متخیله که وهم به کار برد.
 (د) مصوره که از حس ظاهره آید.

۶- مراتب عقل از نظر ابن‌سینا عبارت است از:

- (الف) مستفاد - هیولایی - بالملکه - بالفعل
 (ب) بالفعل - مستفاد - هیولایی - بالملکه
 (ج) بالملکه - بالفعل - مستفاد - هیولایی
 (د) هیولایی - بالملکه - بالفعل - مستفاد

۷- ابن‌سینا معقولات اولیه را چگونه توضیح می‌دهد؟

- (الف) انسان بدون نیاز به یادگیری و فکر، آن‌ها را باور دارد.
 (ب) انسان با اکتساب فکر و یادگیری به دستیابی آن‌ها نایل می‌شود.
 (ج) این قضیه که کل بزرگ‌تر از جزء است.
 (د) گزینه‌های الف و ج

۸- کدامیک از عقول زیر واقعاً و فعلاً به مشاهده معقولات می‌پردازد و نفس می‌داند که بالفعل به تعقل آن‌ها

اشتغال دارد و نوعی از فعلیت مطلق است؟

- (الف) عقل مستفاد (ب) عقل بالفعل (ج) عقل هیولایی (د) عقل بالملکه

۹- کدامیک از عقول زیر از نوع عقل بالملکه ولی در مرتبه بالاتر می‌باشد و کسانی که به این مرتبه از عقل

می‌رسند قوه حدس در آن‌ها شدید است؟

- (الف) عقل فعال (ب) عقل قدسی (ج) عقل مستفاد (د) عقل بالفعل

۱۰- از نظر ابن‌سینا طی مسیر مراتب عقل نیازمند یاری کدام عقل است؟

- (الف) عقل مستفاد (ب) عقل قدسی (ج) عقل فعال (د) عقل قدسیه

۱۱- از دیدگاه غزالی خزانه حس مشترک کدام قوه می‌باشد؟

الف) وهم (ب) خیال (ج) ذاکره (حافظه) (د) تخیل

۱۲- به نظر امام محمد غزالی کدام قوه، خزانه مفاهیم و معانی می‌باشد؟

الف) ذاکره (ب) متخیله (ج) واهمه (د) خیال

۱۳- از نظر غزالی کدام نوع عقل از طریق اشراق خود، عقل هیولایی را از حالت بالقوه به فعلیت منتقل می‌کند؟

الف) عقل قدسی (ب) عقل فعال (ج) عقل مکتسب (د) عقل مستفاد

۱۴- در نظریه معرفت، غزالی تابع چه کسی است؟

الف) ابن‌سینا (ب) ارسطو (ج) افلاطون (د) کندی

۱۵- چیزهایی که جز به وسیله عقل درک نمی‌شوند و صور مجردند و معتبرند و تغییر نمی‌کنند، کدام گزینه است؟

الف) معقولات (ب) محسوسات (ج) مشهورات (د) مقبولات

۱۶- به نظر غزالی علم انسان از دو راه حاصل می‌شود که دومین طریق آن تعلم ربانی است، اولین طریق آن چیست؟

الف) پرورش احساسات (ب) درک معقولات (ج) تعلم انسانی (د) عقل فعال

۱۷- کندی کدام عقل را نفس می‌داند؟

الف) بالقوه (ب) بالفعل (ج) بالملکه (د) عقل دوم

۱۸- طرفداران اصالت تجربه مبادی اولیه شناخت و قرآیندهای ذهنی را ناشی از چه چیزی می‌دانند؟

الف) عقل (ب) محیط (ج) حس و تجربه (د) قوه ناطقه

۱۹- به چیزهایی که از راه اخبار به مردم می‌رسد و مورد پذیرش قرار می‌گیرد، چه می‌گویند؟

الف) محسوسات (ب) مقبولات (ج) مشهورات (د) معقولات

۲۰- کدامیک از گزینه‌های زیر تعریف مشهورات از دیدگاه امام محمد غزالی است؟

الف) فهم آنچه به وسیله حواس پنجگانه میسر است.

ب) اطلاعاتی که از راه اخبار بدست می‌آید.

ج) همان عادات اجتماعی است که مبتنی بر آداب و رسوم شهرهاست.

د) چیزهایی که جز به وسیله عقل و به صورت مجرد درک نمی‌شود.

۸۸ پاسخ‌نامه آزمون فصل سوم ۸۸

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	الف	ب	د	ب	ج	د	د	الف	ب	ج
سؤال	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
پاسخ	ب	الف	ب	ج	الف	ج	الف	ج	ب	ج

آزمون مروری فصل اول، دوم و سوم (سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۸۵

- ۱- کدامیک از قوای انسان وظیفه ادراک را از دیدگاه فارابی دارد؟
 (الف) قوه غاذیه (ب) قوه عاقله (ج) قوه منصیه (د) قوه مولده
 (نیمسال اول ۸۷-۸۶)
- ۲- تعریف فلاسفه اسلامی از "نفس" چه می باشد؟
 (الف) کمال نخستین جسم طبیعی، بالقوه ذی حیات
 (ب) جوهر مجرد بسیط روحانی و مباین با جسم
 (ج) موجودی غیربسیط و مجرد و غیرمادی
 (د) موجودی غیرمجرد، روحانی و غیربسیط
 (نیمسال اول ۹۱-۹۰)
- ۳- از دیدگاه غزالی خزانه حس مشترک کدام قوه است؟
 (الف) خیال (ب) وهم (ج) حافظه (د) تخیل
 (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۴- طبق دیدگاه حضرت علی (ع) دو خاصیت نفس کلی الهی کدام است؟
 (الف) رضا و غضب (ب) افزایش و کاهش (ج) حلم و کرم (د) نزاهت و حکمت
 (نیمسال اول ۹۱-۹۰)
- ۵- از نظر کندی، قوه ای که قادر است صور جزئیات را در غیاب ماده در ذهن ایجاد کند، چه نام دارد؟
 (الف) قوه مصوره (ب) قوه حاسه (ج) قوه عاقله (د) قوه محرکه
 (نیمسال اول ۹۱-۹۰)
- ۶- حس مشترک چندمین قوه از قوای باطنه است؟
 (الف) نخستین قوه (ب) دومین قوه (ج) سومین قوه (د) چهارمین قوه
 (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۷- تعریف "عقل فعال" از نظر ابن سینا چیست؟
 (الف) قوه ای است که صور عقلی را بالفعل تعقل می کند.
 (ب) نوعی از فعلیت مطلق است که می تواند معقولات را درک کند.
 (ج) صرف استعداد نفسانی است که می تواند صور عقلی را به وجود آورد.
 (د) حقیقتی است که عقل را از مرحله عقل بالملکه تا مرحله عقل بالفعل بالا می برد.
 (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- ۸- فارابی کدام رای افلاطون را در مورد نفس نمی پذیرد؟
 (الف) اینکه نفس، کمال خود را از بدن می گیرد.
 (ب) اینکه نفس و بدن لازم و ملزوم یکدیگرند.
 (ج) اینکه نفس از نظر بقا به بدن متعلق است.
 (د) اینکه نفس پیش از بدن وجود دارد و بعداً در آن حلول می کند.
 (نیمسال اول ۹۱-۹۰)
- ۹- در تعریف کدام عقل از نظر فارابی آمده است که نیرویی در نفس است که به انتزاع ماهیت امور می پردازد؟
 (الف) عقل هیولایی (ب) عقل بالفعل (ج) عقل مستفاد (د) عقل فعال
 (نیمسال اول ۸۶-۸۵)
- ۱۰- از نظر غزالی، برهان بساطت نفس بر چه چیزی دلالت دارد؟
 (الف) تجرد نفس (ب) اثبات خلود نفس (ج) کثرت نفس (د) قدیم بودن نفس
 (نیمسال دوم ۹۲-۹۱)

۱۱- کدامیک از روان‌شناسان معاصر به نارسایی روانشناسی جدید از بررسی و تحقیق در جنبه‌های معنوی انسان اعتراف کرده است؟

الف) راجرز ب) فخنر ج) فروم د) هورنای

۱۲- کهن‌ترین اثر مدون دربارهٔ نفس چه نام دارد و از کیست؟

الف) احیاء علوم الدین - غزالی ب) جمهوریت - افلاطون

ج) اشارات - ابن‌سینا د) انیما - ارسطو

۱۳- افلاطون و رواقیون معتقد به نفس بودند.

الف) ترکیب ب) انقسام ج) خلود د) خلاص

۱۴- برهان انسان معلق در زمینهٔ اثبات کدام مورد است؟

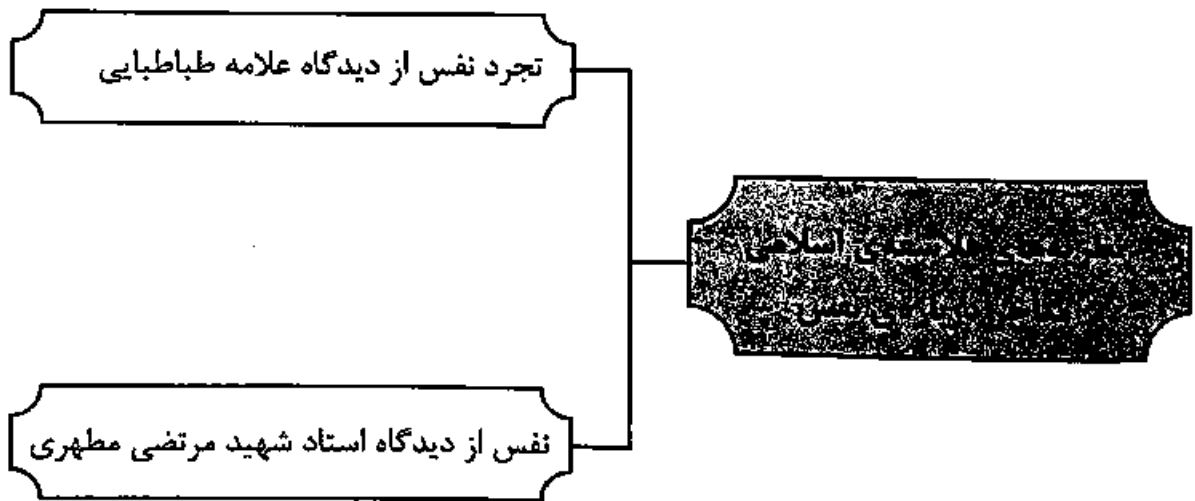
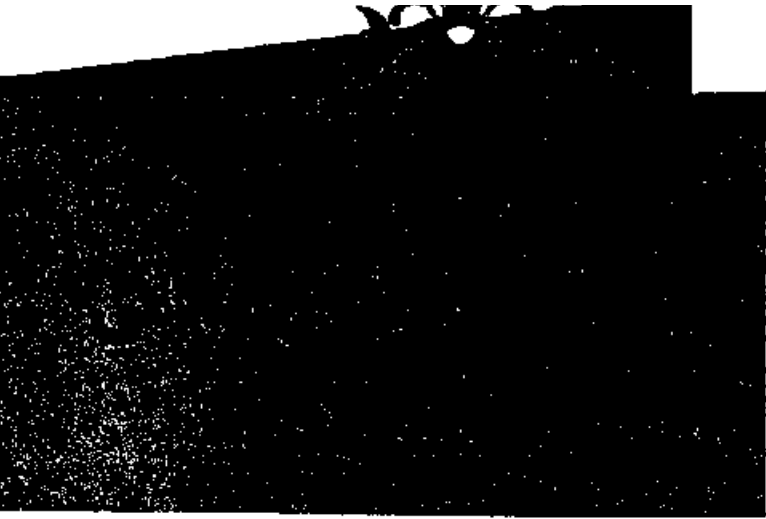
الف) وجود نفس ب) روحانیت نفس ج) معرفت نفس د) خلود نفس

۱۵- از نظر فارابی، انسان به مدد کدام قوه می‌تواند علوم را فراگیرد؟

الف) متخیله ب) ناطقه ج) حافظه د) واهمه

۸۸ پاسخ‌نامه آزمون مروری فصل اول، دوم و سوم ۸۹

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵
پاسخ	ب	ب	الف	ج	الف	الف	د	د	الف	ب	ج	د	ب	الف	ب

❖ بعد از صدرالمتألهین (بنیانگذار حکمت متعالیه)، ستارگان فروزانی در آسمان فلسفه کشور ما درخشیده‌اند که در میان آنها، علامه طباطبایی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.
❖ علامه طباطبایی را باید بنیانگذار کرسی فلسفه اسلامی در حوزه علمیه قم از سال ۱۳۵۲ به بعد به شمار آورد. وی توانست شاگردان برجسته‌ای مانند استاد شهید مرتضی مطهری را تربیت کند.

❖ ❖ نکته کتاب‌های *بداية الحکمه* و *نهاية الحکمه* از تألیفات علامه طباطبایی می‌باشند.

❖ کتاب *نهاية الحکمه* را می‌توان در واقع یک دوره فشرده از اثر جاودانی ملاصدرا یعنی کتاب *اسفارالاربعه* تلقی کرد.
❖ دوره تفسیرالمیزان که علامه طباطبایی به عربی تفسیر کرده و به فارسی نیز ترجمه شده است، جزو بهترین تفاسیر در عصر حاضر است.

تجرد نفس از دیدگاه علامه طباطبایی

❖ علامه طباطبایی با تدبیر در آیات ۱۵۷-۱۵۳ سوره بقره از جمله آیه ۱۵۴ که خداوند می‌فرماید: «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَّا تَشْعُرُونَ» و به کسی که در راه خدا کشته شده است مرده مگویید؛ بلکه اینان زنده‌هایی هستند ولی شما درک نمی‌کنید» نظر به این دارد که نفس آدمی موجودی است غیرمادی که نه طول و نه عرض دارد و نه در چهاردیواری بدن می‌گنجد بلکه با بدن ارتباط و تعلق دارد و با بدن متحد است و به وسیله شعور و اراده و سایر صفات ادراکی خود بدن را اداره می‌کند.
❖ تمام شخصیت انسان تنها بدن نیست که با فنا و متلاشی شدن آن، اجزایش فانی شود بلکه شخصیت آدمی به چیز دیگری است که بعد از مردن بدن باز هم زنده است که دیگر لذتش به درک ملایمات جسمی نیست و سعادت و شقاوت آدمی با توجه به اعمالش تعیین می‌شود نه به جهات جسمانی، قدرت بدنی و موقعیت‌های اجتماعی و ...

❖ ❖ نکته احکام نفسانی مغایر با احکام جسمانی است و از هر جهت با خواص مادیت و دنیوی منافات دارد بنابراین نفس انسان غیر از بدن‌های ایشان است.

❖ در آیه «اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ» خداست کسی که جان‌ها را در دم مرگ و هم از کسانی که نمرده‌اند و به خواب رفته‌اند، می‌گیرد، آنگاه آن را که قضای مرگش رانده شده است نگه می‌دارد و آن دیگری را رها می‌کند. در این جا کلمه «تَوَفَّى» و «استیفاء» به معنای گرفتن حق به تمام و کمال است و منظور از گرفتن و نگاه داشتن و رها کردن در این است که میان نفس و بدن جدایی و دوگانگی وجود دارد.

﴿ در آیه «وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحِ الْبَصَرِ: و فرمان ما در عالم یکی است (چه در امر ایجاد و چه در کار معاد) و در سرعت به مانند چشم برهم زدنی انجام یابد.﴾ از این آیه روشن می‌شود که روح محکوم به احکام ماده نیست چون یکی از احکام عمومی ماده موجودیت تدریجی آن است که مقید به زمان و مکان باشد، بنابراین روح مادی و جسمانی نیست هرچند که با ماده تعلق و ارتباط دارد.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم (۵)

- ۱- بنیانگذار حکمت متعالیه کدام فرد زیر است؟
 الف) ابن سینا ب) فارابی ج) ملاصدرا د) شهید مطهری
 (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۲- با توجه به آیه «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَلْ أحياءٌ وَلَكِنْ لَّا تَشْعُرُونَ» علامه طباطبایی چه برداشتی از نفس دارد؟
 الف) تجرد نفس ب) نفس آدمی ماورای بدن است.
 ج) نفس آدمی غیرمادی است. د) همه موارد
 (نیمسال دوم ۸۹-۸۸)
- ۳- بنیانگذار کرسی فلسفه اسلامی در حوزه علمیه قم از سال‌های ۱۳۲۵ به بعد، کیست؟
 الف) مطهری ب) علامه طباطبایی ج) قمشاهی د) صدرالمতألهین
 (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- ۴- علامه طباطبایی در آیه ۱۵۴ سوره بقره درباره نفس چه اعتقادی دارد؟
 الف) طول و عرض دارد. ب) با بدن ارتباط و تعلق ندارد.
 ج) با بدن متحد است. د) در چهاردیواری بدن نمی‌گنجد.
- ۵- منظور از گرفتن، نگاه داشتن و رها کردن حق در کلمه «تَوَفَّى» سوره زمر چیست؟
 الف) دوگانگی نفس و بدن ب) اتحاد نفس و بدن
 ج) ارتباط دوجانبه نفس و بدن د) نفس علت بدن
- ۶- کتاب اسفارالاربعه از کیست؟
 الف) علامه طباطبایی ب) صدرالمتألهین ج) مطهری د) سبزواری

بحث فلسفی علامه طباطبایی درباره نفس

﴿ در اینجا مراد از نفس همان عبارت «من، ما، شما، او» که در هنگام سخن گفتن می‌گوییم، می‌باشد. ما در خود معنا و حقیقتی می‌یابیم که از آن تعبیر به «من» می‌کنیم و برای مثال می‌گوییم: من در تهران متولد شده‌ام. من و تمامی انسان‌ها در ادراک این معنا مساوی هستیم و حتی یک لحظه شعورمان از آن غافل نیست و مادام که شعورمان کار کند، متوجه هستیم که من منم و خودمان را از یاد نمی‌بریم.﴾

دلایل غیرمادی بودن نفس از نظر علامه طباطبایی

- ۱- «من» از اعضای بدن ما نیست و در هیچ یک از اعضای ظاهری ما پنهان نشده است و در اعضای باطنی که وجودشان با حس و تجربه است، نیز پنهان نشده است. بنابراین این «من»، غیر از بدن و اجزای بدن است.
- ۲- اگر «من» مادی باشد، با توجه به احکام ماده تغییر پذیرفته و قابل قسمت می‌باشد در صورتی که این چنین نیست. یعنی از وقتی که شعور در ما پیدا شد و خود را شناختیم، خود را با دیگران متفاوت می‌دانیم. بنابراین علی‌رغم دگرگون شدن بدن و اجزای آن، هم از لحاظ ماده و هم از لحاظ صورت و شکل، من غیر از بدن است.

❖ اگر در یک حادثه قسمتی از بدن شخص قطع شود، «من» ناقص نشده است بلکه همان شخص قبل از حادثه است. این استدلال علامه همان برهان استمرار است که غزالی به عنوان یکی از ادله اثبات تجرد و روحانیت نفس از ابن‌سینا اخذ کرده است.

نفس از دیدگاه استاد شهید مرتضی مطهری

❖ استاد مطهری کار تألیف را در قم آغاز کرده بود و آثار نفیسی مانند شرح منظومه حاج ملاهادی سبزواری، تصحیح کتاب منطق بهمنیار و فلسفه حجاب را به نگارش درآورد و همچنین به تألیف مقدمه و نگارش پاورقی برای مجلات کتاب اصول فلسفه و روش رئالیسم تألیف علامه طباطبایی پرداخت.

اصالت روح نفس

- ❖ شهید مطهری در بحث اصالت روح (نفس) می‌گوید، اولین سوالی که بشر از خود می‌کند این است که من چیستم و جهانی که در آن هستم چیست؟
- ❖ به اعتقاد بسیاری از مردم، بدن جز یک پرده ظاهری و عاریتی نیست و این نیروی نامرئی، روح است که از پس پرده، همه کارها را انجام می‌دهد. که گاهی برخی از عقاید و آرای فیلسوفان بی‌شبهت به این تصورات مردم خیال‌پرداز نیست.
- ❖ نظریه معروف «قدیم بودن و ازلی بودن» روح منسوب به افلاطون است که می‌گوید روح جوهری است قدیم که قبل از بدن موجود است و پس از آنکه بدنی آماده شد، روح از مرتبه خود تنزل می‌کند و به بدن تعلق می‌گیرد.
- ❖ نظریه قدیم بودن روح، یک نظریه ثنوی است که روح و بدن را دو جوهر منفصل از هم می‌پندارد و علاقه بین آنها را عرضی و اعتباری می‌داند مانند ارتباط سایه با درخت یا علاقه پرنده با آشیانه خود که نماینده وجود وحدت و ارتباط ذاتی بین آنها نیست.

از نظر ارسطو، افلاطون و فلاسفه پیش از او بیشتر توجه به ثنویت و تباین فرآیندهای روانی و بدنی داشته‌اند و به جنبه وحدت و همبستگی نفس و بدن عنایتی نداشته‌اند. ارسطو این رابطه را از نوع علاقه صورت و ماده می‌شناخت که خود مبتکر آن بود.

• نکته

❖ از نظر ارسطو، روح «قدیم» نیست بلکه «حادث» است که مطهری با او هم عقیده است.

❖ نفس از نظر ارسطو در آغاز، قوه و استعداد محض است و هیچ گونه علم قبلی در وی حاصل نشده است بلکه همه معلومات و دانسته‌های خویش را در همین جهان از قوه به فعل می‌رساند که در بین فلاسفه اسلامی، در فلسفه ابن‌سینا همین نکته با اندکی اختلاف آشکار است.

❖ در فلسفه ارسطو از ثنویت و جدایی فلسفه افلاطون کاسته شد و پایه آن روی نظریه معروف ارسطویی «ماده و صورت» و یا «کون و فساد» بنا نهاده شد.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۸

- ۱- «برهان استمرار» در کدامیک از موارد زیر برای اثبات تمایز «من» از «بدن من» به کار رفته است؟
(تیمسال اول ۸۷-۸۶)
- الف) درک «من» توسط همه انسان‌ها
ب) تداوم «من» علیرغم قطع یک عضو
ج) تداوم «من» در حین سلامت
د) دگرگونی‌پذیری و امکان تجزیه «من»
- ۲- نظریه ثنویت از کدام فیلسوف است؟
(تیمسال اول ۹۴-۹۳)
- الف) افلاطون
ب) ابن‌سینا
ج) کندی
د) غزالی
- ۳- قدیم و ازلی بودن روح منسوب به کیست؟
الف) ارسطو
ب) غزالی
ج) افلاطون
د) دکارت
- ۴- درباره نظریه ثنویت، کدام گزینه درست است؟
الف) وحدت نفس و بدن
ب) رابطه ذاتی نفس و بدن
ج) نفس مقدم بر بدن
د) روح و بدن دو عنصر جدا از هم
- ۵- از نظر نفس، قوه و استعداد محض است و همه معلومات خویش را در همین جهان از قوه به فعل می‌رساند و در بین فلاسفه اسلامی در فلسفه همین نکته با اندکی اختلاف آشکار است.
الف) افلاطون - ابن‌سینا
ب) ارسطو - غزالی
ج) ابن‌سینا - افلاطون
د) ارسطو - ابن‌سینا
- ۶- کتاب منطق بهمنیار از کیست؟
الف) سبزواری
ب) علامه طباطبایی
ج) مطهری
د) آشتیانی

حرکت جوهری و ارتباط آن با اصالت نفس

❖ صدرالمতألهین، مرد اول و قهرمان تحول مسأله حرکت در مسائل وجود بود.

❖ صدرالمتألهین چنین نتیجه گرفت علاوه بر حرکات ظاهری و غرضی و محسوس که بر سطح جهان حاکم است، یک حرکت جوهری عمیق و نامحسوس بر جوهره عالم حکمفرماست و آن حرکت، اصل این حرکتهای محسوس و ظاهری است.

❖ اگر طبق گفته ارسطو، باید ماده و صورتی فرض کرد، از طریق همین حرکت جوهری باید فرض کرد.

از نظر صدرالمتهین پیدایش و تکون انواع جسمانی روی قانون حرکت است نه کون و فساد. نفس (روح) هم به نوبه خود محصول قانون حرکت است.

❖ مبدأ پیدایش و تکون نفس، ماده جسمانی است و ماده این استعداد را دارد که در دامن خود موجودی بپروراند که با ماورای الطبیعه هم‌افق باشد و اساساً بین طبیعت و ماورای طبیعت دیوار و حایلی وجود ندارد و هیچ مانعی ندارد که یک موجود مادی در مراحل پیشرفت و تکامل خود به موجودی غیرمادی تبدیل شود.

❖ از نظر صدرالمتهین، نظریه افلاطونی در مورد مبدأ تکون نفس و نوع علاقه‌اش صحیح نیست و نیز تفکر ارسطویی و نوع رابطه نفس و بدن، جوهری و ژرفتر از آن است که ارسطو می‌گفت.

❖ به تعبیر ملاصدرا، رابطه روح و بدن از نوع رابطه یک بعد با سایر ابعاد است، بدین معنا که ماده در سیر تحولی خود علاوه بر سه بعد جسمانی (ابعاد ثلاثه مکانی) و بعد زمانی که مقدار حرکت ذاتی جوهری است، در جهت تازه‌ای بسط و گسترش می‌یابد. این جهت جدید مستقل از چهار جهت دیگر است که زمانی و مکانی می‌باشند.

❖ بعد نامیدن این جهت، ناظر به این معناست که ماده جهت تازه‌ای می‌یابد که به کلی خواص ماده بودن را از دست می‌دهد.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

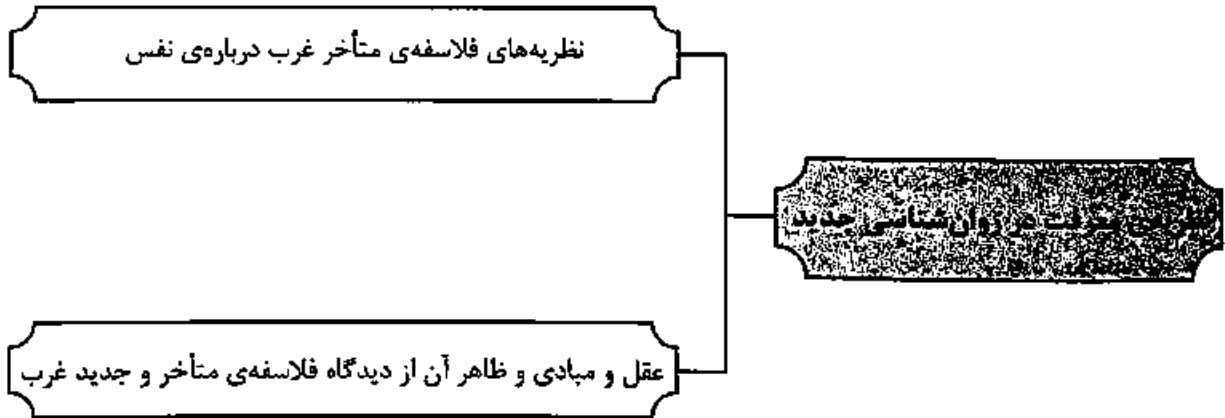
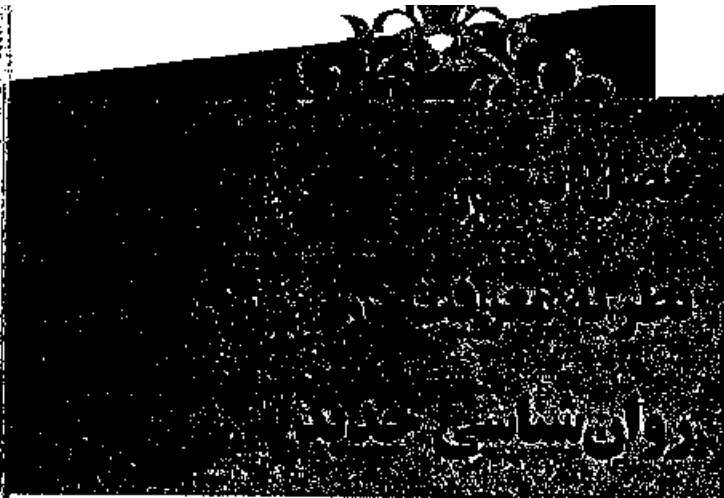
- ۱- به تعبیر ملاصدرا رابطه روح و بدن از نوع کدام رابطه زیر است؟
(الف) متقابل (ب) روح مقدم بر بدن (ج) بدن مقدم بر روح (د) با سایر ابعاد (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۲- شهید مطهری در ادامه مسأله حرکت کدام فرد را مرد اول این موضوع معرفی می‌کند؟ (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
(الف) ابن سینا (ب) فارابی (ج) کندی (د) ملاصدرا
- ۳- از دیدگاه صدرالمتهین مبدأ پیدایش و تکوین نفس چیست؟
(الف) ماده روحانی (ب) ماده عقلی (ج) ماده جسمانی (د) ماده جوهری (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۴- از نظر صدرالمتهین پیدایش انواع جسمانی روی چه قانونی است؟
(الف) کون و فساد (ب) حرکت (ج) جزر و مد (د) خرد و کلان (نیمسال دوم ۹۱-۹۰)
- ۵- فلسفه «حرکت جوهری» از کیست؟
(الف) ابن سینا (ب) افلاطون (ج) فارابی (د) صدرالمتهین (نیمسال اول ۸۷-۸۶)
- ۶- از نظر صدرالمتهین پیدایش و تکون انواع جسمانی بر چه قانونی استوار است؟
(الف) حرکت جوهری (ب) کون و فساد (ج) حرکت سماوی (د) حرکت انسانی (نیمسال دوم ۹۳-۹۲)

آزمون فصل چهارم (سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۸۵

- ۱- کدام استدلال علامه طباطبایی با برهان استمرار ابن سینا مطابقت دارد؟
 الف) اثبات تجرد و روحانیت نفس (ب) تغییرپذیری در بعد نفسانی انسان
 ج) عدم دگرگونی در بعد نفسانی انسان (د) الف و ج
- ۲- نظریه ثنویت از کدام فیلسوف است و نظر ارسطو درباره این نظریه چیست؟
 الف) افلاطون - حادث بودن نفس (ب) افلاطون - قدیم بودن نفس
 ج) علامه طباطبایی - حادث بودن نفس (د) مطهری - حادث بودن نفس
- ۳- کدام فیلسوف عقیده دارد که رابطه روح و بدن از نوع رابطه یک بعد با سایر ابعاد است؟
 الف) علامه طباطبایی (ب) شهید مطهری (ج) ملاصدرا (د) آشتیانی
- ۴- از نظر ملاصدرا پیدایش و تکون انواع جسمانی بر چه قانونی استوار است؟
 الف) حرکت جوهری (ب) کون و فساد (ج) حرکت سماوی (د) حرکت انسانی
- ۵- علامه طباطبایی در آیه «اللَّهُ يَتَوَكَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا» از مفهوم تَوَكَّى چه نتیجه‌ای گرفته است؟
 الف) اثبات دوگانگی نفس و بدن (ب) اثبات وحدت نفس و بدن
 ج) اثبات جسمانی نبودن نفس (د) اثبات غیرمادی بودن نفس
- ۶- این عبارت از کیست؟ «علی‌رغم دگرگون شدن بدن و اجزای آن از لحاظ ماده و صورت، من غیر از بدن است».
 الف) ملاصدرا (ب) علامه طباطبایی (ج) ارسطو (د) مطهری
- ۷- به تعبیر ماده در سیر تحولی خود مستقل از چهار جهت دیگر که زمانی و مکانی می‌باشند بسط و گسترش می‌یابد.
 الف) غزالی (ب) ملاصدرا (ج) علامه طباطبایی (د) ارسطو
- ۸- پس از ابن سینا زیرساخت فراهم شد.
 الف) نظریه ثنویت (ب) نظریه دوگانگی (ج) نظریه حرکت جوهری (د) نظریه یگانگی
- ۹- از نظر ملاصدرا پیدایش و تکوین نفس و جسم چگونه و بر چه اساسی است؟
 الف) قانون حرکت - جسمانی (ب) روحانی - جسمانی
 ج) جسمانی - روحانی (د) جسمانی - قانون حرکت
- ۱۰- کدام عبارت از نظر علامه طباطبایی نادرست است؟
 الف) نفس با بدن تعلق ندارد. (ب) روح محکوم به احکام ماده نیست.
 ج) نفس طول و عرض ندارد. (د) روح جسمانی نیست.

پاسخ‌نامه آزمون فصل چهارم ۸۵

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	د	الف	ج	الف	الف	ب	ب	ج	د	الف

- ❖ روان‌شناسی جدید، ادراکات، استدلال‌ات، ارزشیابی، قضاوت و شناخت یا معرفت را از فرآیندهای عالی ذهنی می‌شمارد و تفاوت‌هایی را که روان‌شناسان قدیم و فلاسفه بین قوای مدرک و عقل نظری و عملی قایل بودند، باور ندارند.
- ❖ در پیرامون نظریه معرفت و راه‌های کسب معرفت، اختلاف نظر فاحشی بین متقدمان و متأخران وجود داشته است. چنانکه بیکن می‌گوید: روش ارسطویی قادر نیست در همه جا، پاسخ‌های قانع‌کننده‌ای به مسائل علمی بدهد.
- ❖ بیکن ضمن مخالفت با روش خردگرایی (روش عقلانی) صرف که مبنای تفکر ارسطو و پیروان او (فلاسفه عقل‌گرا) است، روش استقرایی را برای توجیه مسائل علمی پیشنهاد کرد که غزالی نیز به این شیوه گرایش داشت.
- ❖ بیکن می‌گوید قبل از به کارگیری روش استقرایی باید بت‌های ذهنی (باورهای تیندیشیده و ناآزموده) را شکست.
- ❖ گفته بیکن شباهت زیادی به گفته سانتایانا فیلسوف آمریکایی دارد که در کتاب شک و ایمان حیوانی می‌گوید پیش از همه باید تار بحث معرفت را که به دور فلسفه جدید پیچیده و آن را از پیشرفت بازداشته است، جدا کرد و به دور انداخت، وی ادامه می‌دهد قبول بی‌چون‌وچرای اصول کهن، به منزله دامی است برای فکر.
- ❖ بنابراین عقیده سانتایانا در بحث معرفت ما را با خود به تجدید بنای باشکوه فلسفه افلاطون و ارسطو می‌خواند و آن را زندگی عقل می‌خواند.

بیکن در نظریه شناخت معرفت و راه‌های کسب معرفت به رفتار و کردار بیشتر اهمیت می‌دهد و معتقد به رفتار بنیادی است.

●● نکته

- ❖ بیکن طالب مطالعه دقیق علل و نتایج اعمال انسانی است و در صدد آن است که کلمه تصادف و اتفاق از قاموس علم حذف شود.
- ❖ از نظر بیکن هیچ چیز نباید بالاتر یا پایین‌تر از دانش قرار گیرد، جادوگری‌ها، رویاها، قرائت افکار، پدیده‌های روحی همه و همه باید تحت آزمایش علمی درآید زیرا معلوم نیست نتایج و آثار منسوب به خرافات تا چه اندازه و در چه اوضاع و احوالی با علل طبیعی پیوستگی دارند.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۸

- ۱- کدام دانشمند غربی معتقد است که روش ارسطویی قادر نیست در همه جا پاسخ قانع کننده‌ای به مسائل علمی بدهد؟
 (الف) اسپینوزا (ب) پاسکال (ج) بیکن (د) هیوم (نیمسال اول ۸۸-۸۹)
- ۲- کدام فیلسوف ضمن مخالفت با روش عقلانی صرف، روش استقرائی را برای توجیه مسایل علمی پیشنهاد کرد؟
 (الف) بیکن (ب) ارسطو (ج) جان لاک (د) هیوم (نیمسال اول ۹۱-۹۰)
- ۳- بیکن در نظریه شناخت معرفت و راه‌های کسب معرفت معتقد به چیست؟
 (الف) نظر فلاسفه قدیم (ب) اصول اساسی (ج) رفتار بنیادی (د) بخت و اقبال (نیمسال دوم ۹۱-۹۰)
- ۴- چه کسی در نظریه شناخت معرفت و راه‌های کسب معرفت به رفتار بنیادی معتقد است؟
 (الف) سانتایانا (ب) هیوم (ج) کانت (د) بیکن (نیمسال اول ۹۳-۹۲)
- ۵- کدام دانشمند اعتقاد دارد که باید کلمه تصادف و اتفاق از قاموس علم حذف شوند؟
 (الف) هیوم (ب) اسپینوزا (ج) بیکن (د) سانتایانا
- ۶- بیکن ضمن مخالفت با روش خردگرایی، چه روشی را برای توجیه مسائل علمی پیشنهاد کرد؟
 (الف) روش ارسطویی (ب) روش بنیادی (ج) روش استقرایی (د) روش سقراطی

نظریه‌های فلاسفه متأخر غرب درباره نفس، روح و رابطه آن با بدن

- ❖ نظریه‌های دانشمندان متأخر غربی نفس، روان یا روح و ارتباط متقابل آن با جسم و بدن، مجمل و پراکنده است اما به طور عمده عطف توجه آنان به وجود نفس و رابطه آن با دستگاه عصبی و سیستم فیزیولوژیکی فرد است که از آن تعبیر به جسم یا بدن می‌کنیم.
- ❖ بسیاری از فلاسفه، وجود نفس را حقیقتی قابل قبول دانسته‌اند ولی در توجیه و تفسیر مفهوم آن با یکدیگر اختلافاتی دارند و این درست برخلاف وحدت نظر و اشتراک عقیده‌ای است که فلاسفه اسلامی در این پدیده از خود نشان می‌دادند.
- ❖ تنها بعضی از فلاسفه و حکمای غربی به مسأله رابطه نفس و روان با بدن عنایت داشته و کوشیده‌اند چگونگی این ارتباط را به نحوی توجیه و تبیین کنند.

● نکته ● هیوم تفسیر و توضیح درباره وجود نفس را مسأله‌ای غامض و دشوار تلقی کرده است.

❖ جان لاک شناخت نفس و روان انسان را یک شناخت حدسی به شمار آورده است که برای اثبات وجود و نحوه طبیعت آن نمی‌توان اقامه برهان کرد و دستیابی نداشتن به برهان اثبات وجود نفس، اجازه انکار وجود آن را به ما نمی‌دهد.

❖ مالبرانش، درک نفس و آگاهی از وجود آن را عبارت از احساس و توجه درونی به آن می‌دانست و می‌گفت ما به وجود نفس همان‌گونه آگاهی داریم که به وجود خود و وجود تن خویش و اجسام پیرامون خود آگاهی داریم، گرچه ذات و حقیقت آن را درک نمی‌کنیم.

۵۵ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۵۵

۱- کدام دانشمند شناخت نفس انسان را یک شناخت حدسی می‌داند؟

(نیمسال اول ۸۸-۸۷)

(د) جان لاک

(ج) هیوم

(ب) بیکن

(الف) مالبرانش

(نیمسال اول ۸۹-۸۸)

۲- جان لاک شناخت نفس را چگونه می‌داند؟

(ب) غیرقابل دسترس

(الف) شناخت حدسی

(د) مسئله‌ای غامض و دشوار

(ج) احساس و توجه درونی

۳- براساس عقیده کدام دانشمند، درک نفس و آگاهی از وجود آن عبارت از توجه درونی به آن می‌باشد؟

(د) اسپینوزا

(ج) مالبرانش

(ب) هیوم

(الف) بیکن

۴- از نظر هیوم تفسیر و توضیح وجود نفس چگونه است؟

(ب) غامض و دشوار

(الف) براساس شناخت حدسی

(د) ذاتی و حقیقی

(ج) براساس توجه درونی

(نیمسال دوم ۹۰-۸۹)

۵- کدام گزینه از آرای جان لاک است؟

(الف) ذات و حقیقت نفس را درک نمی‌کنیم.

(ب) درک نفس عبارت است از احساس و توجه درونی به آن

(ج) شناخت روان انسان یک شناخت حدسی است.

(د) برای اثبات روان انسان می‌توان اقامه برهان کرد.

۶- کدام عبارت نادرست است؟

(الف) بسیاری از فلاسفه متأخر، وجود نفس را حقیقتی قابل قبول دانسته‌اند.

(ب) فلاسفه متأخر در توضیح رابطه نفس و بدن وحدت نظر دارند.

(ج) توجه دانشمندان متأخر غربی به وجود نفس و رابطه آن با دستگاه عصبی و سیستم فیزیولوژیکی فرد است.

(د) نظرات فلاسفه متأخر غربی درباره ارتباط روح و بدن پراکنده است.

انواع رابطه تن و روان از دیدگاه فلاسفه متأخر غربی	
نظریه دوگانگی نفس و بدن	<p>- براساس این نظریه، نفس و بدن دو جوهر جدا از هم تلقی می‌شوند که نفس وجودی مجرد و معنوی و بدن پدیده‌ای مادی با همه خصوصیات ماده پنداشته می‌شود. پیروان این نظریه معتقدند که از ترکیب این دو جریان، هیأت انسانی شکل می‌گیرد و نیز این دو جریان تأثیر متقابل دارند.</p> <p>- عمده‌ترین اشکالی که به این نظریه وارد است، این است که هیچ‌گاه دو پدیده غیرمتجانس نمی‌توانند در یکدیگر تأثیر بگذارند.</p>
نظریه توازی تن و روان	<p>- این نظریه براساس نظریه دوگانگی می‌باشد که بر اثر تغییر و اصلاح مختصری که در آن بوجود آمده، نام توازی گرفته است.</p> <p>- اصل نظریه توازی تن و روان از لایپنیتز است و توسط بعضی فلاسفه معاصر مانند ریو، هفدینک و اسپنسر بازسازی شده است.</p> <p>- براساس این نظریه، بدنیات و نفسانیات هر یک جریانی مستقل از هم هستند و در یکدیگر تأثیر نمی‌گذارند اما چون به موازات هم قرار دارند، بین آن‌ها نوعی حالت تقابل و تقارن وجود دارد بدین صورت که در برابر هر کیفیت نفسانی، یک کیفیت بدنی و بالعکس می‌توان در نظر گرفت.</p> <p>- ایراد این نظریه، دادن حکم کلی براساس توازی و تفاوت در چند مورد معدود بین نفسانیات و بدنیات می‌باشد.</p>
نظریه نمودار	<p>- طرفداران این نظریه مانند هگسلی، لودانتک و مودسلی حالات نفسی را عرضی و پرتوی از کیفیات بدنی پنداشته‌اند و آن را به سایه‌ای تشبیه کرده‌اند که دنبال شخص در حال حرکت می‌رود بی‌آنکه تأثیری در حرکت او داشته باشد.</p> <p>- بر پایه این نظریه، فعالیت‌های نفسانی، جنبه فرعی و عرضی غیرلازم و به اصطلاح نمودار به شمار خواهند آمد.</p> <p>- ایراد وارده بر دلایل این گروه در تأیید نظریه، توسل به یک سلسله تشبیهات و استعارات است که به هیچ وجه ارزش استدلالی ندارند.</p>
نظریه حیاتی	<p>- براساس این نظریه، نفس وسیله‌ای است که موجود زنده آن را برای انطباق با شرایط محیط و رفع نیازهای ضروری زندگی به کار می‌برد. بر این اساس، اولین و مهم‌ترین هدف از زندگی نفسانی عبارت است از حمایت ذات خویشتن و زندگی، سازگاری و تعادلی است که به طور دائم بین موجود زنده و محیط او برقرار می‌شود. تا زمانی که این سازگاری بر هم نخورد نیازی به فعالیت نفسانی نیست و موجود زنده به حیات خود ادامه می‌دهد اما هنگامی که این سازگاری بر هم می‌خورد، نوبت نفس فرا می‌رسد، از خوابی بیدار شده و به کار می‌افتد و تعادل از دسته رفته را به جای خود برمی‌گرداند.</p> <p>- ایرادهای این نظریه عبارتند از: ۱- نفس نقشی مقطعی و موقتی و در عین حال فرعی و جنبی دارد، در صورتی که فعالیت‌های نفسانی مستمر است و فرض خواب‌رفتگی نفس، فرض معقول و منطقی نیست. ۲- مترادف جلوه دادن ذهن با نفس جای تأمل و درنگ دارد.</p>

❖ از نظر فخر، نفس و بدن حقیقت واحدی است که دو منظره مختلف از خود نشان می‌دهند همچون کره‌ای مجوف که از خارج، سطح محدب آن و از داخل، سطح مقعر آن به نظر می‌آید. این نظریه افعال مربوط به امور نفسانی را از یک طرف و افعال مربوط به امور بدنی را از طرف دیگر با هم مربوط می‌داند.

❖ نظریه‌ی نمودار در اساس همان نظریه‌ی توازی است، با این تفاوت که نظریه‌ی توازی گرچه حالات نفسانی را در کیفیات بدنی موثر نمی‌داند اما منکر تأثیر آن در نفسانیات دیگر نیست؛ به گونه‌ای که برای حالات نفسانی، علت جسمانی در نظر می‌گیرد ولی نظریه‌ی نمودار حتی این خاصیت را هم از حالات نفسانی سلب می‌کند.

❖ مشاهده می‌شود که این نظریه‌ها پیش از آنکه جنبه‌ی علمی و استدلالی داشته باشند، جنبه‌ی تخیلی و ذوقی دارند.

۵۵ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۵۵

۱- بر اساس کدام نظریه فعالیت‌های بدنی از جمله کنش و واکنش‌ها سلسله اعصاب، علت واقعی رفتار را تشکیل می‌دهد؟

(نیمسال اول ۸۵-۸۶)

- الف) نظریه نمودار
ب) نظریه توازی تن و روان
ج) نظریه حیاتی
د) نظریه دوگانگی تن و روان

(نیمسال دوم ۸۵-۸۶)

۲- اصل نظریه‌ی توازی تن و روان مربوط به کدامیک از افراد زیر است؟

- الف) کانت
ب) فارابی
ج) لایبنیتز
د) ملاصدرا

۳- کدامیک از نظریه‌های زیر حالات نفسانی را عرضی و پرتوی از کیفیات بدنی می‌دانند؟ (نیمسال اول ۸۸-۸۹)

- الف) حیاتی
ب) نمودار
ج) توازی تن و روان
د) دوگانگی نفس و بدن

(نیمسال دوم ۸۹-۹۰)

۴- بر اساس نظریه‌ی توازی، رابطه‌ی بدن و نفس چگونه است؟

- الف) بدن و نفس دو جریان مستقل از یکدیگر هستند ولی بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند.
ب) بدن و نفس به موازات هم قرار ندارند و بین آن‌ها حالت تضاد وجود دارد.
ج) در برابر هر کیفیت نفسانی، یک کیفیت بدنی نمی‌توان در نظر گرفت.
د) بدنیات و نفسانیات هر یک جریانی مستقل هستند و در یکدیگر تأثیر نمی‌گذارند.

۵- در کدامیک از نظریه‌های دوگانگی تن و روان اعتقاد بر این است که فعالیت‌های بدنی علت اصلی رفتار است و فعالیت‌های نفسانی غیرلازمند؟

(نیمسال دوم ۹۲-۹۳)

- الف) نظریه‌ی توازی
ب) نظریه نمودار
ج) نظریه‌ی حیاتی
د) نظریه‌ی اجتماعی

(نیمسال اول ۹۳-۹۴)

۶- کدام گزینه بر اساس نظریه نمودار صحیح است؟

- الف) فعالیت‌های بدنی، علت اصلی رفتار است.
ب) فعالیت‌های نفسانی، علت اصلی رفتار است.
ج) فعالیت‌های بدنی جنبه فرعی و عرضی و غیرلازم دارند.
د) فعالیت‌های اجتماعی، علت اصلی رفتار است.

عقل و مبادی و مظاهر آن از دیدگاه فلاسفه متأخر و جدید غرب

❖ گروهی از روان‌شناسان غرب تفکیک حس و عقل را روا ندانسته و حصول علم به معرفت را حاصل و نمود مشترک فعالیت حسی و عقلانی دانسته‌اند.

❖ بلز پاسکال می‌گوید: عقل ما در عالم فکر و معنی، همان وضعی را دارد که جسم ما در عالم ماده و طبیعت دارد. چون ما از هر دو جهت محدود هستیم، حواس ما هیچ نهایت و افراطی را درک نمی‌کند (برای مثال صدای زیاد ما را کر می‌کند و روشنایی زیاد چشم را خیره می‌کند). پاسکال نتیجه می‌گیرد در زمینه مسائل ادراکی و عقلی نیز وضع به همین منوال است (حقیقت مفرط نیز مانع فهم است). بنابراین نهایت از حیطة درک ما خارج است که ما را از علم قطعی و جهل مطلق باز می‌دارد.

❖ چنین به نظر می‌رسد که نهایت برای ما وجود ندارد یا از حیطة درک ما خارج است و این همان حالتی است که ما را از علم قطعی و جهل مطلق باز می‌دارد.

❖ باروخ اسپینوزا معتقد است عقل و ادراکات عقلی بشر محدود و نسبی است و در این باره می‌گوید: تمام کوشش‌هایی که ما از طریق عقل خود انجام می‌دهیم سعی در فهمیدن است و ذهن تا آنجا که عاقلانه می‌اندیشد هیچ چیز را برای خود سودمند نمی‌داند جز آنچه موجب ادراک شود. ذهن دارای یقین و قطعیت نیست مگر تا آن حد که تصورات تمام داشته باشد، یا تا آن اندازه که تعقل کند.

❖ عالی‌ترین وجودی که ذهن ما به فهم آن قادر است وجود خداست یعنی وجود نامتناهی مطلق که بدون او نه چیزی می‌تواند باشد و نه به تصور آید.

● نکته اسپینوزا منشأ و اساس احکام عقلی را چیزی جز منفعت و مصلحت آدمی نمی‌داند.

❖ به اعتقاد اسپینوزا چون عقل خواستار چیزی که مخالف طبیعت باشد، نیست بنابراین اقتضاء می‌کند که هرکس خود را دوست بدارد و در پی نفع حقیقی خود باشد و میل خود را بر چیزی گمارد که انسان را به کمال بیشتری می‌رساند.

❖ هیوم (فیلسوف انگلیسی) ضمن تأکید بر خصیصه عقل بشری به مثابه یک موهبت، ضعف این قوه را نیز مطرح می‌کند و در نقطه مقابل خصلت «مدنی الطبع» بودن، انسان را ابزاری که کاربردی برابر با عقل در زمینه کسب معرفت و آگاهی دارد، می‌داند.

❖ هیوم در این رابطه چنین می‌گوید: انسان موجودی است عاقل که قوت و غذای روح خود را از دانش می‌گیرد ولی وسعت دایره فهم انسانی چنان محدود است که از این راه انتظار نصیب فراوانی چه از نظر کمیت و چه از لحاظ ثبات مکتوبات آن نمی‌توان داشت.

● نکته هیوم در توضیح صفت مدنی الطبع بودن انسان و نقش تعیین‌کننده این خصلت در تکامل اجتماعی افراد می‌گوید: همبستگی مردمان به یکدیگر و کلیه جماعات به حدی زیاد است که هیچ‌یک از اعمال یک فرد انسانی تمام نیست و بدون ربط و تعلق با اعمال دیگران انجام نمی‌گیرد.

سوالات پر تکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- این عبارت که «حقیقت مفرط مانع فهم است» از کیست؟

- الف) هیوم
- ب) اسپینوزا
- ج) پاسکال
- د) لایبنیتز

۲- در بحث عقل، پاسکال می گوید عقل ما در عالم همان وضعی را دارد که جسم ما در عالم دارد.

- الف) فکر و معنا - ماده و طبیعت
- ب) ماده و طبیعت - فکر و معنا
- ج) ملکوت و غیرمادی - مادی
- د) ماورا - فکر و معنا

۳- کدامیک از فیلسوفان زیر اهمیت اجتماعی بودن انسان را کم اهمیت تر از عاقل بودن وی نمی داند؟

(نیمسال اول ۸۶-۸۵)

- الف) اسپینوزا
- ب) پاسکال
- ج) هیوم
- د) لایبنیتز

۴- کدام دانشمند بر نقش مدنی الطبع بودن انسان در تکامل اجتماعی انسان تأکید کرده است؟

- الف) هیوم
- ب) پاسکال
- ج) اسپینوزا
- د) لایبنیتز

۵- هیوم (فیلسوف انگلیسی) ضمن تأکید بر عقل بشری به عنوان یک موهبت که دارای ضعف و محدودیتی نیز می باشد به چه خصلتی در انسان معتقد است که کاربردی، برابر عقل در جهت کسب معرفت و آگاهی دارد؟

(نیمسال اول ۹۰-۸۹)

- الف) معدنی الطبع
- ب) نفس
- ج) ذهن
- د) احساس

۶- این گفته که «منشا و اساس احکام عقلی چیزی جز منفعت و مصلحت آدمی نیست» از کیست؟ (نیمسال دوم ۹۳-۹۲)

- الف) هیوم
- ب) کانت
- ج) اسپینوزا
- د) پاسکال

لایبنیتز بنیانگذار مطلق ریاضی در بحث عقل و ادراکات عقلی، ادراکات بشری را به دو دسته تقسیم کرده است:

- ۱- ادراکات آشکار: ادراکاتی که نفس در مورد آن ها آگاه و متنبه است و بالفعل به شمار می آیند.
- ۲- ادراکات پنهان: ادراکاتی بالقوه که از حیطه آگاهی نفس بیرون هستند.

❖ مقدار ادراک پنهان در نفس بیشتر از ادراکات آشکار است بنابراین لایبنیتز قایل به ارزش مطلق احکام عقلی نیست و ادراک عقلی را محدود به ادراک بالفعل می داند.

❖ کانت (فیلسوف بلند پایه عقل گرایی) که شاهکارش کتاب نقد عقل خالص است از جمله فیلسوفانی است که به همبستگی حس و عقل معتقد است.

❖ کانت با اعتقاد به معرفت و عقل خالص، میان معرفت حسی و معرفت خالص (عقلی) قایل به تفاوت است و این دو نوع معرفت را از هم تمایز می دهد.

❖ کانت می گوید با استفاده از تجربه، چگونگی قوام و ترکیب اشیا را درمی یابیم اما با تجربه نمی توان فهمید که فلان شیء به نحو دیگری نمی تواند وجود داشته باشد زیرا تصدیقات حسی دارای کلیت ذاتی مطلق نیستند و فقط کلیتی نسبی و عارضی دارند.

سانتایانا (فیلسوف آمریکایی) تحت عنوان «عقل در علم» گفته است:

- ۱- زندگی عقل، نام هر اندیشه علمی است که با نتایج خود در وجدان انسان با فعل و عمل متحد شود.
- ۲- عقل، دشمن غرایز نیست، بلکه اتحاد و سازگاری موفقیت آمیز میان آنهاست.
- ۳- عقل، همان طبیعت است که در ما به صورت وجدان و راه هدف آن را روشن می سازد.
- ۴- عقل، ازدواج سعادت مندانه دو عنصر میل و اندیشه است که اگر به کلی از هم جدا شوند، انسان مانند حیوان یا همچون دیوانگان می گردد و انسان عقلی از سازگاری این دو موجود وحشتناک به وجود می آید (انسان عقلی از افکار دور از اوهام و اعمال خالی از بطلان تشکیل یافته است).
- ۵- عقل، پیروی انسان از عالم ملکوت است.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- کدامیک طبق نظر کانت نادرست است؟

- الف) کانت معتقد به همبستگی حس و عقل است.
- ب) کانت بین معرفت حسی و عقلی قابل به تفاوت نیست.
- ج) با استفاده از تجربه می توان چگونگی ترکیب اشیاء را دریافت.
- د) تصدیقات حسی دارای کلیتی نسبی و عارضی دارند.

۲- کدامیک از موارد زیر با دیدگاه «سانتایانا» ناهمخوان است؟ (نیمسال اول ۸۵-۸۶)

- الف) هر اندیشه علمی، زندگی عقل نام دارد. (ب) عقل دشمن غرایز است.
- ج) عقل پیروی از عالم ملکوت است. (د) میل و عقل به هم پیوسته اند.

۳- لایپنیتز ادراکات را به کدام دو بخش زیر تقسیم نموده است؟ (نیمسال دوم ۸۵-۸۶)

- الف) آشکار و پنهان (ب) نظری و عملی (ج) روشن و تاریک (د) علمی و غیرعلمی

۴- کدامیک از افراد زیر بنیان گذار «مطلق ریاضی» بوده و ادراکات عقلی را محدود به ادراکات بالفعل می داند؟ (نیمسال اول ۸۸-۸۹)

- الف) کانت (ب) پاسکال (ج) هیوم (د) لایپنیتز

۵- این گفته که، عقل، ازدواج سعادت مندانه دو عنصر «میل و اندیشه» است از کیست؟ (نیمسال اول ۹۰-۹۱)

- الف) کانت (ب) هیوم (ج) سانتایانا (د) لایپنیتز

۶- کدامیک از تقسیم بندی های لایپنیتز از عقل و ادراکات عقلی است؟ (نیمسال اول ۹۲-۹۳)

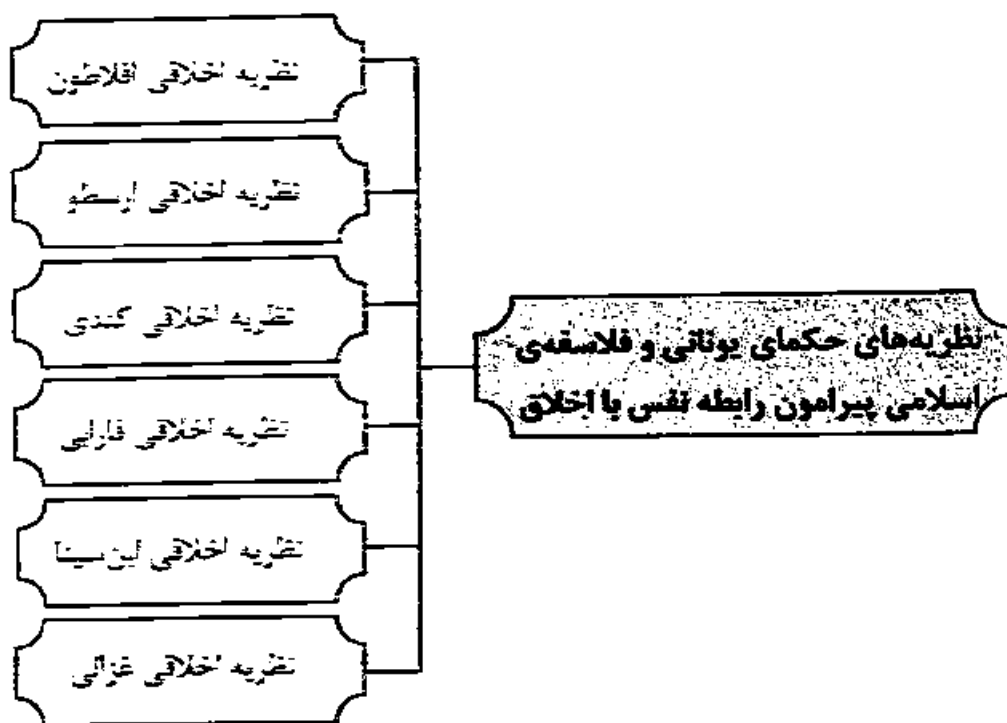
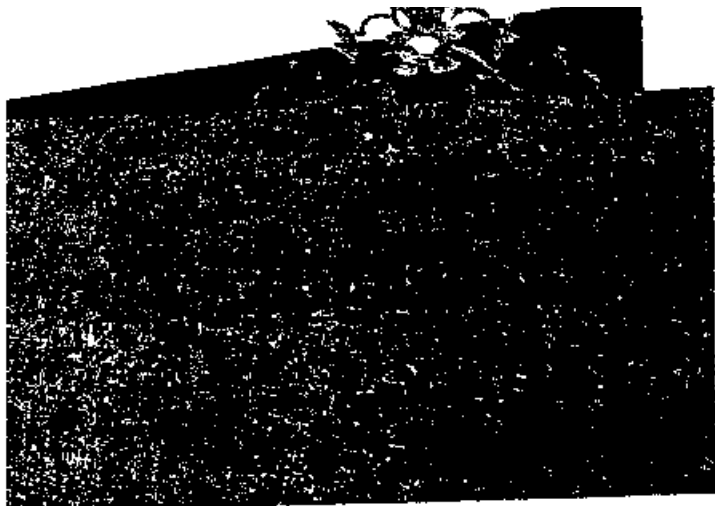
- الف) کلی - جزئی (ب) بالا - پایین (ج) آشکار - پنهان (د) دنیوی - اخروی

آزمون فصل پنجم (سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۵۵

- ۱- مهم‌ترین اشکالی که به پیروان نظریه دوگانگی نفس و بدن گرفته می‌شود، چیست؟ (نیمسال اول ۸۷-۸۶)
- (الف) ماده پنداشتن بدن
(ب) معنوی پنداشتن نفس
(ج) چگونگی تأثیر متقابل بدن و نفس
(د) بی‌توجهی به تأثیر متقابل بدن و نفس
- ۲- کدامیک از نظریه‌های زیر نفس را وسیله سازگاری فرد برای انطباق با شرایط محیطی و رفع نیازهای اولیه دانسته است؟ (نیمسال اول ۸۷-۸۶)
- (الف) توازی تن و روان (ب) نموژاید
(ج) حیاتی
(د) علت جسمانی
- ۳- کدام نظریه معتقد است در مقابل هر کیفیت بدنی، یک کیفیت نفسانی و بالعکس وجود دارد؟ (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- (الف) نموژاید (ب) توازی تن و روان (ج) حیاتی
(د) اجتماعی
- ۴- نظریه توازن تن و روان از کیست؟ (نیمسال دوم ۸۹-۸۸)
- (الف) لایبنتز (ب) دیوید هیوم (ج) جان لاک
(د) مودسلی
- ۵- در کدام نظریه، حالت‌های نفسانی به سایه‌ای تشبیه شده است که دنبال شخص در حال حرکت می‌رود بی‌آنکه تأثیری در حرکت او داشته باشد؟ (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- (الف) نموژاید (ب) حیاتی (ج) تقابل
(د) تعارض
- ۶- کدامیک از تقسیم‌بندی‌های لایبنتز از عقل و ادراکات عقلی است؟ (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- (الف) کلی - جزئی (ب) بالا - پایین (ج) آشکار - پنهان
(د) دنیوی - اخروی
- ۷- نظریه زیر درباره نفس چه نام دارد؟ (نیمسال اول ۹۱-۹۰)
- «نفس آلت و وسیله‌ای است که موجود زنده آن را برای انطباق با شرایط محیط به کار می‌برد».
- (الف) نظریه توازی تن و روان (ب) نظریه نموژاید
(ج) نظریه حیاتی (د) نظریه تناسب
- ۸- کدام نظریه بر این باور است، نفس وسیله‌ای است برای انطباق با محیط، (نیمسال اول ۹۳-۹۲)
- (الف) نموژاید (ب) توازی تن و روان (ج) حیاتی
(د) شناختی
- ۹- از جمله ایرادات نظریه نقش موقتی و فرعی نفس است در حالی که فعالیت‌های نفس مستمر می‌باشد (الف) نموژاید (ب) حیاتی
(ج) دوگانگی نفس و بدن (د) توازی تن و روان
- ۱۰- کدامیک از افراد زیر بنیانگذار مطلق ریاضی و ادراکات عقلی را محدود به ادراکات بالفعل می‌دانست؟ (الف) باسکال (ب) هیوم (ج) لایبنتز (د) کانت

پاسخ‌نامه آزمون فصل پنجم ۵۵

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	ج	ج	ب	الف	الف	ج	ج	ج	ب	ج

در یک طبقه‌بندی کلی، علوم انسانی را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد و وجود انسان را از سه جنبه مطالعه کرد:

۱- جنبه اول: شناخت آدمی، نیروها، استعدادها و توانمندی‌های ویژه او را موضوع کار خود قرار می‌دهد که ایفای چنین نقشی برعهده علم‌النفس یا روان‌شناسی است.

۲- جنبه دوم: روابط انسان با هم نوعان خود بررسی می‌شود که این وظیفه را علوم اجتماعی (جامعه‌شناسی) بر دوش خود می‌کشد.

۳- جنبه سوم: ارزش‌گذاری و تعیین ملاک‌های خیر و شر برای رفتارهای آدمی و نیز افکار، احساسات و عواطفی که مقدمه بروز رفتارها بوده‌اند که این به وظیفه اخلاق سپرده شده است و دانشی که برای زندگانی بشر قانون تعیین می‌کند، علم تکالیف نامیده می‌شود.

❖ دانش روان‌شناسی رفتارهایی را که انسان می‌تواند انجام دهد بازگو می‌کند اما علم اخلاق، اعمال و کردارهایی را که باید آدمی بدانها دست یابد یا از انجام آنها سر باز زند، را بر پایه معیارهای اخلاقی مشخص می‌کند.

نظریه‌های حکمای یونانی درباره رابطه نفس با اخلاق

❖ نظریه اخلاقی افلاطون: بر طبق این نظریه، همه زیبایی‌ها از روح زیبا سرچشمه می‌گیرند و به همین ترتیب افعال و رفتارهای نیکو نیز زیبایی خود را از روح کسب می‌کنند و پایه اخلاق بر عدالت استوار شده است، به سخن دیگر وی اخلاق را مساوی با عدالت می‌داند و عدالت را برابر با زیبایی می‌شناسد.

❖ از دیدگاه افلاطون، اخلاق یک دستگاه پیچیده روانی است که اجزای آن از مجموعه‌ای از اندیشه‌ها، تمایلات، اراده‌ها و رفتارهای انسانی با هماهنگی خاصی تشکیل شده است و همین ایجاد تناسب و هماهنگی کامل میان عناصر روانی است که آدمی را به مرتبه انسان کامل یعنی انسانی که به منتهای درجه زیبایی روحی رسیده است، ارتقاء می‌دهد.

❖ از دیدگاه افلاطون، عدالت عبارت از هماهنگی اجزا با کل می‌باشد و منظور از عدالت اجتماعی این است که افراد انسانی به میزان استعدادی که دارند کار کنند و به اندازه کار خود پاداش بگیرد.

❖ افلاطون به تبعیت از سقراط معتقد بود که سعادت، غایت طبیعی زندگانی است. بنا به گفته او بین لذت‌ها، همان سلسله مراتبی مشاهده می‌شود که در روح نیز وجود دارد ولی پاک‌ترین و شریف‌ترین لذت‌ها بهره‌ای است که برای انسان از درک علم و حقیقت حاصل می‌شود. پس آدمی باید آن را هدف زندگی خود قرار دهد.

❖ در تعالیم افلاطون، انسان از عالم محسوسات و مادیات تعالی می‌دهد و او را با عالم مجردات و روحانیت مانوس می‌کند.

❖ افلاطون در رساله ولیمه می گوید: آن زندگانی ارزش دارد تا انسان بدان دلبنده شود که از عشق به اندام زیبا عروج یابد تا برسد به زیبایی مطلق؛ به آن مدارجی که چون دل بدان دست یافت، در وجد و سرور غیرقابل وصفی مستغرق می گردد.

❖ در نظریه اخلاقی افلاطون که دانشمندان معاصر، آن را مطلق انگاری نامیده اند، تنها یک شیوه زندگی خوب برای همه افراد وجود دارد مثلاً در مقابل این دستور اخلاقی که انسان نباید دزدی کند، شق دیگری نمی توان تصور کرد.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- جمله «اساس اخلاق با روح زیبا پیوند دارد» از کیست؟
(الف) ارسطو (ب) فارابی (ج) کندی (د) افلاطون (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۲- دانشمندان معاصر کدام نظریه اخلاقی را نظریه مطلق انگاری در نظر می گیرند؟
(الف) ارسطو (ب) فارابی (ج) افلاطون (د) بوعلی سینا (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۳- کدام گزینه در مورد عقیده افلاطون در مورد «اخلاق» صحیح است؟
(الف) پایه اخلاق بر عدالت استوار شده است.
(ب) اخلاق عبارت است از اصلاح و پیراستن قوای سه گانه
(ج) تربیت اخلاقی یکی از مهمترین اهداف پنجگانه آموزش کودکان است.
(د) افلاطون در مسأله اخلاق به اصل نسبیت معتقد است.
- ۴- چه کسی به تبعیت از سقراط معتقد بود که سعادت، غایت طبیعی زندگی است؟
(الف) ارسطو (ب) افلاطون (ج) غزالی (د) ملاصدرا
- ۵- روابط انسان با هم نوعان خود در کدام علم بررسی می شود؟
(الف) علم اخلاق (ب) علم النفس (ج) علوم اجتماعی (د) معرفت شناسی

❖ نظریه اخلاقی ارسطو: ارسطو در فلسفه اخلاقی خود کوشیده است برای مسائل اخلاقی از شیوه علمی یا تجربی بهره بگیرد و کوشید آن را به وسیله تفکر، تعقل و استدلال کشف کند. وی با شیوه ای همانند روش تحقیق علمی امروز به مطالعه رفتار و گفتار مردم پرداخت و به این نتیجه رسید که مردمان عادی، رفتار و کردار بعضی انسان ها را نمونه و نشانه زندگی خوب و رفتار و کردار گروهی دیگر را نمونه زندگی بد تلقی و نام گذاری می کنند.

❖ ارسطو دریافت که زندگی هایی را که عامه مردم با ویژگی خوب از آن ها یاد می کنند همگی شامل یک خصوصیت مشترک یعنی سعادت است و زندگی هایی را که بد می نامند نیز یک ویژگی مشترک دارند که از آن تعبیر به بدبختی می کنند.

بنابه نظریه اخلاقی ارسطو، دو نکته مهم استنباط می‌شود.

- ۱- ارسطو در مسأله اخلاق قایل به نسبیست است. ۲- ارسطو در بحث اخلاق، تجربی مذهب است.

*** نکته** تعریف سعادت از نظر ارسطو عبارت است از: در پیش گرفتن راه درست و رفتار شایسته توسط انسان در قلمرو اخلاق و رعایت اعتدال و حد وسط در زندگی روزمره خود.

- ❖ ارسطو در بررسی مسائل اخلاقی هم از ذوق سلیم برخوردار بوده و هم به عرف جامعه توجه داشته است.
- ❖ ارسطو برخلاف افلاطون که برای اطاعت مردم بدون در نظر گرفتن تمایلات، خواسته‌ها، خلق و خوها و شئون زندگی آنها، مقررات سخت وضع می‌کرد، کمتر سخت‌گیری می‌کرده است.

رابطه نفس با اخلاق از دیدگاه اندیشمندان اسلامی

- ❖ ابن مسکویه نخستین کسی است که درباره تهذیب نفس و اخلاق انسانی، کتاب تهذیب الاخلاق را که ترجمه و تلخیص رساله اخلاق ارسطو و برخی آثار افلاطون بود، تألیف کرده است، که جنبه ادبی این کتاب بر جنبه اخلاقی آن می‌چربد.
- ❖ غزالی، اندیشمندی است که به مفهوم واقعی، علم اخلاق و فلسفه آن را تدوین کرد و مهم‌ترین کتاب‌های اخلاق از جمله کتاب احیاء علوم‌الدین و کیمیای سعادت را به فارسی نوشته و خلاصه کتاب احیاء را به نگارش درآورده است.

***** نکته** فارابی و ابن‌سینا بیشترین عنایت و توجه خود را به منطق و مابعدالطبیعه معطوف ساخته‌اند.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

۱- کدام فیلسوف کوشیده است برای مسائل اخلاقی از شیوه علمی یا تجربی بهره بگیرد؟

الف) افلاطون ب) ابن‌سینا ج) ارسطو د) غزالی

۲- ارسطو در بحث اخلاق است.

الف) تعقل و استدلال ب) حدس ج) تجربی مذهب د) تجربی‌گرا

۳- تعریف «پیش گرفتن راه درست و رفتار شایسته توسط انسان در قلمرو اخلاق و رعایت اعتدال» از ارسطو مربوط به کدام گزینه می‌باشد؟

الف) معرفت ب) عدالت ج) شجاعت د) سعادت

۴- کدامیک از فیلسوفان زیر در نظریه اخلاقی خود به عرف جامعه توجه نمود؟

الف) افلاطون ب) ارسطو ج) ابوعلی سینا د) کندی
(نیمسال اول ۹۲-۹۱)

۵- کدام فیلسوف مسلمان، علم اخلاق و فلسفه آن را به مفهوم واقعی آن و بر اساس شناخت صحیح و علمی نفس تدوین کرده است؟

الف) غزالی ب) کندی ج) ابن‌سینا د) فارابی
(نیمسال اول ۹۱-۹۰)

۶- ارسطو در مسئله اخلاق قائل به است.

الف) نسبیست ب) فیزیک ج) متافیزیک د) مطلق‌نگری
(نیمسال دوم ۹۱-۹۰)

ج. ۱

ج. ۲

د. ۳

ب. ۴

د. ۵

ع. ۶

❖ نظریه اخلاقی کندی: کندی مردمان را فرامی‌خواند تا در امور مادی، زهد پیشه کنند و از شهوت دوری جویند و خود را به فضایل بیارایند.

جدول ۱-۶

چهار نوع فضیلت از دیدگاه کندی	
حکمت	عبارت از علم به حقایق اشیاء و بهره‌گیری از حقایقی که استفاده از آنها واجب است.
شجاعت	عبارت از ناچیز شمردن مرگ و جذب آنچه سزاوار و شایسته است و دفع آنچه مذموم و ناپسند است.
عفت	عبارت از بسنده کردن به برخورداری از آنچه برای تن به مقدار نیازمندی آن ضروری است.
عدل	عبارت از اینکه آنچه را واجب و سزاوار است بخواهی و از حد میانه فراتر نروی و تجاوز نکنی.

❖ اینها اصول فضایل‌اند و باقی فضیلت‌ها از این اصول بیرون می‌آیند.

❖ نکته: فضیلت، حد وسط افراط و تفریط است که هر دو از جمله رذایل‌اند.

❖ کندی نفس را چون آینه می‌بیند که هرگاه شهوات را ترک کند و از آلودگی‌ها پاک شود و در شناخت حقایق اشیا به بحث و تدبیر پردازد، آشکارا صیقل پذیرد و صورتی از نور حق با او متحد شود و نور در او به کمال برسد و در این هنگام تمام صورت‌های اشیا و شناخت آنها در او ظاهر می‌شود. پس نفس هرچه صیقلی‌تر می‌شود، صورت‌های بیشتری از اشیا در او نقش می‌بندند و به شناخت بیشتری از آنها می‌رسد.

❖ کندی می‌گوید: بر ماست که از نیک شمردن حق و کسب آن از هر جا که باشد، شرم نداشته باشیم، هر چند صاحب این فرد اقوامی باشند که از ما بسیار دورند و با ما در اموری اختلاف دارند.

❖ نکته: کندی می‌گوید: حق را نباید ناچیز شمرد و به گوینده و آورنده آن به چشم کوچکی نگریست.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم (۸۵)

۱- انواع فضیلت‌ها در کدام گزینه زیر آمده است؟

(نیمسال دوم ۸۶-۸۵)

- الف) عدل، عقل، عفو
 ب) حکمت، شجاعت، عفت، عدل
 ج) عدل، عفت، عفو
 د) شجاعت، کرامت، عفو

۲- کندی کدامیک از فضایل زیر را رعایت حد میانه و عدم تجاوز از میانه‌روی دانسته است؟

(نیمسال اول ۸۷-۸۶)

- الف) حکمت
 ب) شجاعت
 ج) عفت
 د) عدل

۳- کندی کدامیک از موارد زیر را «جذب آنچه سزاوار و شایسته است و دفع آنچه مذموم و ناپسند است»

(نیمسال اول ۸۹-۸۸)

قلمداد کرده است؟

- الف) شجاعت
 ب) حکمت
 ج) عفت
 د) عدل

(نیمسال دوم ۹۱-۹۰)

۴- در نظریه اخلاقی کندی این تعریف کدامیک از انواع فضیلت‌هاست؟

«علم به حقایق اشیاء و بهره‌گیری از حقیقت‌هایی که استفاده از آن‌ها واجب است»

- الف) حکمت
 ب) شجاعت
 ج) عفت
 د) عقل

۵- عبارت «بسنده کردن به برخورداری از آنچه برای تن به مقدار نیازمندی آن ضروری است» تعریف کدام

فضیلت کندی است؟

- الف) حکمت
 ب) شجاعت
 ج) عفت
 د) عدل

۶- «حق را نباید ناچیز شمرد و به گوینده و شنونده آن به چشم کوچکی نگریست» از کیست؟

- الف) غزالی
 ب) فارابی
 ج) ابن‌سینا
 د) کندی

۷- نظریه اخلاقی فارابی: فارابی در کتاب احصاءالعلوم، علم حکمت را به حکمت نظری و حکمت عملی

تقسیم می‌کند.

وجه اختلاف فارابی با ارسطو در این است که ارسطو حکمت عملی را به سه بخش اخلاقی، تدبیر منزل و سیاست مدن تقسیم می‌کند.

نکته

فارابی علم مدنی را مطرح کرده و آن را به دو بخش تقسیم کرده است که عبارتند از:

۱- علم مدنی نظری: بخشی که به تعریف افعال نیک می‌پردازد و از خوی‌هایی سخن می‌گوید که افعال نیک از

آن‌ها مایه می‌گیرند و نیز شیوه رسیدن به علل و اسباب آن‌ها را نشان می‌دهد که این بخش را صناعت

خلقیه یا اخلاق می‌نامد که همان علم مدنی نظری است.

۲- علم مدنی عملی: شامل شناخت اموری است که به وسیله آن‌ها زمینه انجام دادن اعمال نیک برای مردم

شهرها فراهم می‌شود و همچنین راه آموختن و حفظ این اعمال نشان داده می‌شود که این بخش را فلسفه

سیاسی یا علم سیاست می‌نامد که همان علم مدنی عملی است.

❖ از منظر فارابی، علم مدنی علمی است که از انواع افعال و رفتارهای ارادی انسان و منشأ این افعال یعنی ملکات، اخلاق، سجایا و عادات بحث می‌کند. به عبارت دیگر فارابی موضوع علم مدنی را رفتار انسانی تعریف می‌کند که این تعبیر با آنچه روان‌شناسی جدید در تعریف این علم و به ویژه در تعریف «منش» عنوان می‌کند، مطابقت دارد.

❖ مسائل علم مدنی عبارتند از: طبقه‌بندی رفتار، تعیین هدف رفتار، منشأ و شرایط رفتار، ابزار و امکانات لازم برای بروز رفتار و سرانجام نتایج مترتب بر رفتار که در شکل مدنی و انسانی چیزی جز رسیدن به سعادت نیست.

❖ فارابی به ضرورت شناخت، وجه تمایز سعادت حقیقی از غیرحقیقی اشاره می‌کند و می‌افزاید که دست یافتن به سعادت حقیقی در زندگی زودگذر این جهان غیرممکن است و تنها در زندگی جاودانه سرای دیگر امکان‌پذیر است.

❖ از نظر فارابی اگر رسیدن به ثروت عزت و لذت را هدف زندگی خود قرار دهیم به سعادت‌پنداری دست یافته‌ایم در صورتی که این طور نیست و محل تحقق سعادت، مدینه فاضله است.

❖ فارابی معتقد است علم منطق، قوانین معرفت (شناخت) را به دست می‌دهد و علم اخلاق نیز ضوابط و احکام اساسی و الگوهای عملی رفتار انسانی را برپا می‌دارد. با این تفاوت که عرصه و جایگاه اخلاق در مقام عمل و آزمایش در مقایسه با منطق بسیار گسترده‌تر از منطق است.

فارابی در بیان شیوه‌های اصلاح و تعدیل رفتار گاهی با افلاطون و زمانی با ارسطو هماهنگ است و در مواردی آرای آن دو را کنار زده و به زهد و تصوف گرایش نشان داده است.

●● نکته

❖ رأی فارابی چنین است که عقل می‌تواند بر کار اخلاقی (خیر) و غیراخلاقی (شر) و تمیز آن‌ها از یکدیگر فرمانروایی کند، زیرا عقل تراوشی از جهان بالا (عالم علوی) و سرسلسله فضیلت‌هاست. این عقیده فارابی مخالف عقیده متکلمان است چون آنان با اینکه عقل را ریشه معارف می‌شناسند اما وضع قوانین اخلاقی را حق عقل نمی‌دانند.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۶

۱- از دیدگاه فارابی کدامیک از علوم است که در زمینه ملکات، اخلاق، سجایا و عادات بحث می‌کند و موضوع

(نیمسال اول ۹۰-۸۹)

آن رفتار انسانی است؟

الف) علم لدنی ب) علم مدنی ج) اخلاق د) سیاست مدن

۲- چه کسی حکمت عملی را به اخلاق، تدبیر منزل و سیاست مدن تقسیم کرده است؟

(نیمسال دوم ۹۰-۸۹)

الف) فارابی ب) ارسطو ج) کندی د) سقراط

۳- موضوع علم مدنی از دیدگاه فارابی چیست؟

(نیمسال دوم ۹۰-۸۹)

الف) آزادی ب) عدالت ج) رفتار انسانی د) حقایق

۴- از دیدگاه فارابی منظور از اخلاق چیست؟

(نیمسال اول ۹۳-۹۲)

الف) علم مدنی نظری ب) علم مدنی عملی ج) تدبیر منزل د) سیاست مدن

۵- طبق نظر کدام دانشمند، عقل می‌تواند بر کار اخلاقی و غیراخلاقی و تمیز آن‌ها از یکدیگر فرمانروایی کند؟

(نیمسال اول ۹۳-۹۲)

الف) غزالی ب) ابن‌سینا ج) کندی د) فارابی

۶- شناخت اموری که به وسیله آن‌ها زمینه انجام دادن اعمال نیک برای مردم شهرها فراهم می‌شود چه نامیده می‌شود؟

(نیمسال اول ۹۳-۹۲)

الف) اخلاق ب) عقل مدنی نظری ج) عقل مدنی عملی د) سیاست مدن

❖ نظریه اخلاقی تربیتی ابن‌سینا: ابن‌سینا بیشتر نظریه‌های اخلاقی خود را ضمن مباحث تربیتی خویش بیان کرده و میان دو عنصر «اخلاق و تربیت» نوعی تلفیق برقرار کرده است.

❖ ابن‌سینا تربیت اخلاقی را یکی از مهم‌ترین اهداف پنجگانه آموزش کودکان به شمار می‌آورد و در این باره می‌گوید: برای رسیدن به این مقصود پدر باید نام نیکو برای فرزندش انتخاب کند، سپس دایه‌ای که جسماً و روحاً سالم باشد، برای او برگزیند و همین که از شیر گرفته شد به تربیت اخلاقی او همت گمارد و او را از عادت‌های زشت و دوستان بد دور دارد. طفل را تا شش سالگی از آنچه مورد تمایل اوست همیشه محروم نکند و چیزی که از آن تنفر دارد به وی تحمیل نکند و الا کودک خشمگین، مغموم، ترسو، سست و بی‌رغبت به کار شده و در نتیجه بیمار می‌شود. پدر، کودک را در شش سالگی به مکتب بفرستد و تا چهارده سالگی به تحصیل بگمارد. در این مدت باید قسمتی از اوقات طفل صرف ورزش شود و گاهی نیز به کاری که به آن دلبستگی دارد، بپردازد.

❖ ابن‌سینا درباره آموزش و پرورش نوباوگان و رسالت خطیر معلمان، می‌گوید: معلم باید کودکان را از رفتارهای زشت و ناپسند بازدارد. گاهی آن‌ها را تشویق و گاهی تهدید کند و چنانچه ترساندن آن‌ها نتیجه نداشت، تنبیه کند. به هنگام تعلیم، رویه معتدل داشته باشد یعنی چهره خشن از خود نشان ندهد که طفل جرأت پرسش و گفتگو نداشته باشد و نه چندان ملایمت و مسامحت در پیش گیرد که کودک جسور شود.

۱. ب

۲. ب

۳. ج

۴. الف

۵. د

۶. ج

❖ معلم باید کودکان را به درستی بشناسد و طبع و قریحه آنها را بسنجد و هوششان را بیازماید تا بتواند به موقع هنر و پیشه‌ای که متناسب با استعداد آنها باشد، برای یکایک آنها انتخاب کند.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

۱- کدامیک از موارد زیر جزو پیشنهادهای تربیتی ابن‌سینا برای معلمان نبوده است؟ (نیمسال اول ۸۶-۸۷)

- (الف) بازداشتن کودکان از رفتارهای زشت
(ب) نشان دادن چهره ملایم و آسان‌گیر
(ج) کاربرد گاهگاهی تشویق و تنبیه
(د) شناختن استعدادها و قریحه‌های کودکان

۲- بوعلی سینا در نظریه اخلاقی خود میان کدام عناصر نوعی تلفیق برقرار کرده است؟ (نیمسال اول ۸۷-۸۸)

- (الف) عقل و اخلاق
(ب) اخلاق و ماهیت
(ج) ماهیت و عقل
(د) اخلاق و تربیت

۳- طبق نظر ابن‌سینا، چه کسی باید طبع و قریحه کودکان را بسنجد و به موقع هنر و پیشه‌ای متناسب با استعداد برای آنها انتخاب کند؟

- (الف) پدر
(ب) والدین
(ج) معلم
(د) دایه

۴- چه کسی میان دو عنصر اخلاق و تربیت نوعی تلفیق برقرار کرده است؟

- (الف) غزالی
(ب) فارابی
(ج) ارسطو
(د) ابن‌سینا

۵- طبق نظر ابن‌سینا، کودک باید در چه سنی به مکتب رفته و تا چند سالگی به تحصیل مشغول شود؟

- (الف) ۱۶-۷
(ب) ۱۶-۶
(ج) ۱۴-۶
(د) ۱۴-۷

۶- کدام عبارت از دیدگاه تربیتی ابن‌سینا نادرست است؟

- (الف) معلم باید کودک را از کارهای زشت بازدارد.
(ب) معلم نباید چهره خشن از خود نشان دهد.
(ج) ملایمت و مسامحت از خود نشان دهد.
(د) هوش و استعداد کودکان را بسنجد.

❖ نظریه اخلاقی غزالی: غزالی را باید از شخصیت‌های برجسته علم اخلاق به شمار آورد.
❖ غزالی، تنها کسی است که علم اخلاق و فلسفه آن را به مفهوم واقعی آن و بر اساس شناخت صحیح و علمی نفس تدوین کرد.

علم اخلاق از دیدگاه غزالی بر پایه روح صوفیانه اسلامی بنیان نهاده شده است، هرچند او در این زمینه از نوشته‌های فلاسفه یونان و ترجمه آثارشان بهره گرفته است.

❖ نکته

❖ غزالی در کتاب میزان‌العمل، اخلاق را اصلاح و پیراستن قوای سه‌گانه تفکر، شهوت و غضب می‌داند و در جای دیگر از کتاب می‌گوید: اخلاق، ستردن تمام عاداتی است که شرع مقدس اسلام جزئیات آنها را مشخص کرده و آنها را با چهره‌های زشت و ناخوشایند شناسانده است.
❖ همچنین غزالی، اخلاق را هیأت و حالتی راسخ در نفس معرفی می‌کند که در سایه این حالت، رفتار آدمی توأم با روانی و آسانی و بدون نیاز به اندیشه و تأمل انجام گیرد.

مفاهیم چهارگانه اخلاق از نظر غزالی عبارتند از:

- ۱- رفتار زشت و زیبا
- ۲- توانایی داشتن بر انجام رفتار زشت و زیبا
- ۳- شناخت رفتار زشت و زیبا
- ۴- حالتی در نفس است که از رهگذر آن گرایش به سوی یکی از دو عمل نیکو یا ناپسند پدید آید و راه انجام یکی از آن دو عمل برای او هموار شود. اخلاق از نظر غزالی صرفاً رفتار یا عمل ویژه‌ای نیست چه بسا شخصی که دارای خلق بخشندگی است ولی به علت نداری، بخشش نمی‌کند، بنابراین اخلاق عبارت از مفهوم چهارم است و آن حالتی است که نفس به واسطه آن آمادگی می‌یابد تا امساک و یا بذل از آن صادر شود.

❖ علم اخلاق از نظر غزالی، عبارت از علم معامله است نه علم مکاشفه؛ یعنی علمی که از رفتارها بحث می‌کند و در نهایت رفتار شایسته را می‌شناساند تا سلوک و رفتار آدمی با روح شریعت اسلامی هماهنگ شود.

جدول ۶-۲

غزالی کتاب احیاء علوم الدین را به چهار ربع تقسیم کرده است	
ربع عبادات	در این بخش، سراسر آیین‌های عبادی و سنت‌های الهی و راه و رسم تعدیل آن‌ها را بازگو کرده است.
ربع عادات	از رمز و رازها و روابط رفتارهای جاری میان مردم و لزوم ژرفنگری در رفتار آدمیان و شناخت قوانین رفتار و رموز پارسایی در زندگی آن‌ها سخن رفته است.
ربع مهلکات	به خلق‌وخواهای نکوهیده‌ای اشاره دارد و دستورهایی را که در قرآن کریم برای زدودن آن‌ها و تزکیه نفس و پاکسازی دل آمده، شمرده است.
ربع منجیات	از انواع اخلاق ستوده و خصلت‌های نیکویی که خاص مقربین و صدیقین است سخن به میان آمده و راه‌های حفظ و ثبات آن‌ها را اراده کرده است.

❖ غزالی به لحاظ کاربرد روش‌های ویژه در اخلاق و همچنین تبیین پیوند نفس و اخلاق، گوی سبقت را از پیشینیان ربوده است.

❖ از دیدگاه غزالی، اخلاق مجموعه‌ای پرحجم از فضایل عقلی، عملی، فردی و اجتماعی را دربرمی‌گیرد که در فضایی آرمانی و نورانی به سمت هدف و مقصدی مشخص (کمال حقیقی) در حرکت‌اند.

سؤالات پر تکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- در کدام ربع کتاب احیاء علوم الدین، به خلق و خواهی نکوهیده اشاره شده است؟
 الف) عادات (ب) عبادات (ج) منجیات (د) مهلکات
- ۲- این تعریف از کدام دانشمند می‌باشد: اخلاق عبارت است از اصلاح و پیراستن قوای سه‌گانه تفکر، شهوت و غضب؟
 الف) غزالی (ب) فارابی (ج) بوعلی سینا (د) کندی
 (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۳- کدامیک از فیلسوفان زیر علم اخلاق را «علم معامله» می‌داند نه «علم مکاشفه»؟
 الف) فارابی (ب) غزالی (ج) ابن‌سینا (د) کندی
 (نیمسال اول ۸۹-۸۸)
- ۴- از دیدگاه غزالی اخلاق ستوده و خصلت‌های نیکویی که مختص مقربین و صدیقین، است در کدام «ربع» قرار می‌گیرد؟
 الف) عبادات (ب) عادات (ج) منجیات (د) مهلکات
 (نیمسال اول ۹۰-۸۹)
- ۵- چه کسی علم و فلسفه اخلاق را بر اساس شناخت صحیح و علمی نفس تدوین کرد؟
 الف) ابن‌سینا (ب) غزالی (ج) ابن‌مسکویه (د) فارابی
 (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- ۶- غزالی علم اخلاق را علم می‌داند.
 الف) معادله (ب) معامله (ج) شریعت (د) رفتار
 (نیمسال دوم ۹۳-۹۲)

مقایسه آرای ابن‌سینا با افلاطون و ارسطو

- هرچند آراء و عقاید تربیتی ابن‌سینا با نظریه‌های افلاطون و ارسطو وجود مشترکی دارند، از جهات زیر با هم متفاوتند:
- ۱- افلاطون و ارسطو تربیت کودکان را برای عضویت در جامعه در نظر داشته و آن را از وظایف دولتمردان شمرده‌اند در صورتی که به اعتقاد ابن‌سینا، این امر از وظایف پدر نسبت به فرزند به شمار رفته و او نظری به جامعه ندارد.
 - ۲- افلاطون و ارسطو تربیت را برای اطفال اشراف تجویز کرده‌اند در حالی که ابن‌سینا آن را برای هر فرد آدمی ضروری دانسته است.
 - ۳- ارسطو آموختن هنر و صنعت را برای طبقه اشراف جایز ندانسته اما ابن‌سینا آن را برای هرکسی لازم تشخیص داده است.

دوره رکود مباحث اخلاقی از عصر ابن‌سینا تا غزالی

از زمان ابن‌سینا به بعد، طرح مباحث اخلاقی تقریباً کنار گذاشته شد. در این دوره چند جلد کتاب معدود که در علم و اخلاق و حکمت عملی نگاشته شد، ترجمه نوشته‌های فارابی و ابن‌مسکویه بود. علت این امر آن بود که برخی فلاسفه اسلامی اعلام کردند که با وجود شریعت، نیازی به حکمت عملی نیست.

مخالفان غربی علم اخلاق در قرون معاصر

❖ برخی از اندیشمندان همچون ستاندال و مترلینگ معتقدند که رفتار انسان بیشتر تابع حالات مزاجی و طبیعت جسمانی بدن آدمی است تا کیفیت نفسانی وی، به همین سبب تلقین‌های فکری و عقیدتی و اندرزهای اخلاقی تأثیر چندانی در فرآیند اخلاقی و رفتاری افراد جوامع بشری به جای نخواهد گذاشت.

❖ گروهی مانند نیچه برای اخلاق و آموزش و پرورش اخلاقی انسان نقشی اساسی قایل شده‌اند، اما این تأثیر را بسیار زیان‌بخش و بدفرجام پنداشته‌اند و در توجیه این مطلب می‌گویند: اصول اخلاقی عنان طبیعت و نفس آدمی را به دست می‌گیرند و مانع رشد و کمال او می‌شوند و تمایلات غریزی را از مسیر طبیعی خود منحرف می‌سازند و احساسات و عواطف انسانی را سرکوب و از بروز آن‌ها جلوگیری می‌کنند.

❖ از نظر این دانشمندان، اخلاق همچون دارویی مخدر، نیروی اراده و ابتکار را از فرد می‌گیرد و به گفته نیچه، اصول و قوانین اخلاقی، ابداع و اختراع ذهنی است که طبقات پست جامعه به منظور فرمانبر کردن طبقات عالی از آن بهره می‌گیرند و به عبارت دیگر وسیله‌ای است که قشر ضعیف جامعه برای مهار قدرت‌نمایی طبقه زورمند به کار می‌برند.

نقد دو نظریه بالا:

- ۱- نظریه گروه اول به خودی خود مردود است و نیازی به اقامه دلیل ندارد زیرا انکار اخلاق در چگونگی خلق و خوی و رفتار افراد یک جامعه در حقیقت انکار بدیهیات است.
- ۲- درباره نظریه گروه دوم باید گفت که تأثیراتی را که نیچه برای اخلاق قایل شده است دقیقاً برعکس تأثیرات واقعی این دانش است زیرا هدف اصلی از علم اخلاق برخلاف گفته‌های نیچه (فیلسوف آلمانی) آن است که فطرت حقیقی انسان که موجودی عاقل و متفکر است را به او بنمایاند و ابزارهایی را که باید برای تطبیق رفتار خویش با فطرتش به کار بگیرد، در اختیارش بگذارد.

❖ در تفسیر نظریه نیچه گفته شده است که انتقاد نیچه از اخلاق، نوعی اعتراض علیه پاره‌ای از دستوره‌های کهن اخلاقی است که مانع رشد فکری انسان‌ها شده‌اند نه اخلاقی که بر پایه اصول علمی و فلسفی بنا نهاده شده است.

۸۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۷

- ۱- کدامیک از گزینه ها در مورد تفاوت عقاید تربیتی افلاطون و ارسطو در مقایسه با ابن سینا درست می باشد؟
 الف) افلاطون و ارسطو تربیت را برای هر قشری از جامعه لازم دانسته در حالی که ابن سینا فقط مخصوص اطفال اشراف جایز دانسته است.
 ب) افلاطون و ارسطو تربیت را برای اطفال اشراف تجویز کردند در حالی که ابن سینا آن را برای هرکسی لازم دانسته است.
 ج) افلاطون و ارسطو هنر صنعت را برای اشراف تجویز کرده اند در حالی که ابن سینا آن را برای هرکسی لازم دانسته است.
 د) افلاطون و ارسطو تربیت کودکان را از وظایف پدر نسبت به فرزند دانسته اند در حالی که ابن سینا آن را از وظایف دولت ها می داند.

۲- کدامیک از مخالفان علم اخلاق در قرون معاصر نیست؟

- الف) نیچه ب) ستاندال ج) لایبنیتز د) مترلینگ
 ۳- از نظر کدام فیلسوف، اصول اخلاقی عنان طبیعت و نفس آدمی را به دست می گیرند و مانع رشد و کمال او می شوند؟

- الف) کانت ب) روسو ج) مترلینگ د) نیچه

۴- در دوره رکود مباحث اخلاقی کدام فیلسوف در زمینه علم و اخلاق کتاب نگاشته بود؟

- الف) ابن مسکویه ب) غزالی ج) فارابی د) الف و ج

- ۵- از نظر دانشمندان مخالف علم اخلاق، اخلاق همچون داروی مخدري است که را از فرد می گیرد.

- الف) اراده ب) انگیزه ج) حرکت د) شوق

(نیمسال اول ۸۷-۸۶)

۶- نیچه قوانین و اصول اخلاقی را چگونه عاملی دانسته است؟

- الف) وسیله اختراعی ضعیفان برای مهار قدرتمندان

- ب) وسیله کمک به ضعیفان برای کسب درآمد

- ج) وسیله ای برای تعالی بخشی به زندگی انسان

- د) وسیله ای برای آرام بخشی به وجود انسان

آزمون فصل ششم (سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۵۵

- ۱- طبق دیدگاه افلاطون، پایه اخلاق بر چه چیزی استوار شده است؟
 الف) عدالت ب) معرف ج) تمایلات د) اراده
 (نیمسال اول ۹۱-۹۰)
- ۲- بوعلی سینا در نظریه اخلاقی خود، میان کدام عناصر نوعی تلفیق برقرار کرده است؟
 الف) اخلاق و تربیت ب) اخلاق و ماهیت ج) عقل و اخلاق د) ماهیت و عقل
 (نیمسال دوم ۹۲-۹۱)
- ۳- غزالی کدام علم را معادل علم معامله می‌داند؟
 الف) علم فیزیک ب) علم تجارت ج) علم النفس د) علم اخلاق
 (نیمسال دوم ۹۱-۹۰)
- ۴- افلاطون، نظریه اخلاقی را نظریه در نظر می‌گیرد.
 الف) نسبی ب) مطلق‌انگاری ج) بیهوده و بوج د) کاربردی
- ۵- ارسطو برای مسائل اخلاقی از چه شیوه‌ای استفاده می‌کند؟
 الف) نظری ب) شهودی ج) تجربی د) ب و ج
- ۶- کدام گزینه در مورد عقیده افلاطون در مورد اخلاق صحیح است؟
 الف) پایه اخلاق بر عدالت استوار است.
 ب) اخلاق عبارت از اصلاح و پیراستن قوای سه‌گانه است.
 ج) تربیت اخلاقی یکی از مهم‌ترین اهداف پنجگانه آموزش کودکان است.
 د) افلاطون در مسأله اخلاق به اصل نسبیت معتقد است.
- ۷- کدام فیلسوف علم اخلاق را به مفهوم واقعی آن و بر اساس شناخت صحیح و علمی نفس تدوین کرده است؟
 الف) کندی ب) غزالی ج) فارابی د) ابن‌سینا
- ۸- ارسطو در مسأله اخلاق به اصل معتقد است.
 الف) عدالت ب) نظری ج) آموزش کودکان د) نسبیت
- ۹- کندی کدامیک از فضایل زیر را رعایت حد میانه و عدم تجاوز از میانه‌روی دانسته است؟
 الف) حکمت ب) شجاعت ج) عفت د) عدل
- ۱۰- از نظر فارابی، رفتار انسانی موضوع چه نوع علمی است؟
 الف) علم عملی ب) علم نظری ج) علم مدنی د) علم شهودی

پاسخ‌نامه آزمون فصل ششم ۵۵

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	الف	الف	د	ب	ج	الف	ب	د	د	ج

آزمون مروری فصل چهارم، پنجم و ششم (سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۸۵

۱- در مسأله روح، اولین سوال که طبیعت بشر از خود می‌کند کدام مورد زیر است؟ (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)

- (الف) چرایی بودن خود و دنیا
(ب) چرایی تفاوت‌ها
(ج) چرایی برای همه موجودات
(د) چرایی برای همه جمادات

۲- نیچه قوانین و اصول اخلاقی را چگونه عاملی دانسته است؟ (نیمسال دوم ۸۹-۸۸)

- (الف) وسیله‌ای برای تعالی بخشیدن به زندگی انسان
(ب) وسیله کمک به ضعیفان برای کسب درآمد
(ج) وسیله اختراعی ضعیفان برای مهار قدرتمندان
(د) وسیله‌ای برای آرام‌بخشی به وجود انسان

۳- بوعلی سینا در نظریه اخلاقی خود، میان کدام عناصر نوعی تلفیق برقرار کرده است؟ (نیمسال دوم ۹۲-۹۱)

- (الف) اخلاق و تربیت (ب) اخلاق و ماهیت (ج) عقل و اخلاق (د) ماهیت و عقل

۴- بحث و استدلال علامه طباطبایی درباره نفس شبیه به کدامیک از براهین فیلسوفان قبلی می‌باشد؟

(نیمسال دوم ۹۲-۹۱)

- (الف) انسان معلق (ب) طبیعی (ج) روان‌شناسی عقلی (د) استمرار

۵- دیدگاه علامه طباطبایی درباره نفس شبیه به کدامیک از براهین فیلسوفان قبل از خودش می‌باشد؟

(نیمسال اول ۹۳-۹۲)

- (الف) طبیعی (ب) استمرار (ج) انسان معلق (د) سایکولوژی عقلی

۶- کدام فیلسوف اعتقاد به قدیم و ازلی بودن روح دارد؟

- (الف) ارسطو (ب) دکارت (ج) افلاطون (د) کانت

۷- کدام فیلسوف پیدایش و تکون انواع جسمانی را روی قانون حرکت می‌داند؟

- (الف) غزالی (ب) علامه طباطبایی (ج) مطهری (د) ملاصدرا

۸- انواع فضیلت‌ها در کدام گزینه آمده است؟

- (الف) عدل، عفو، عقل، عفت (ب) شجاعت، کرامت، عدالت، حکمت

- (ج) حکمت، شجاعت، عدل، عفت (د) عقل، شجاعت، عفت، کرامت

۹- کدام فیلسوف در مسائل اخلاقی از شیوه تجربی (علمی) بهره جسته است؟

- (الف) ارسطو (ب) غزالی (ج) افلاطون (د) فارابی

۱۰- عالی‌ترین وجودی که ذهن ما قادر به فهم آن است چیست؟

- (الف) خدا (ب) اخلاق (ج) منطق (د) حکمت

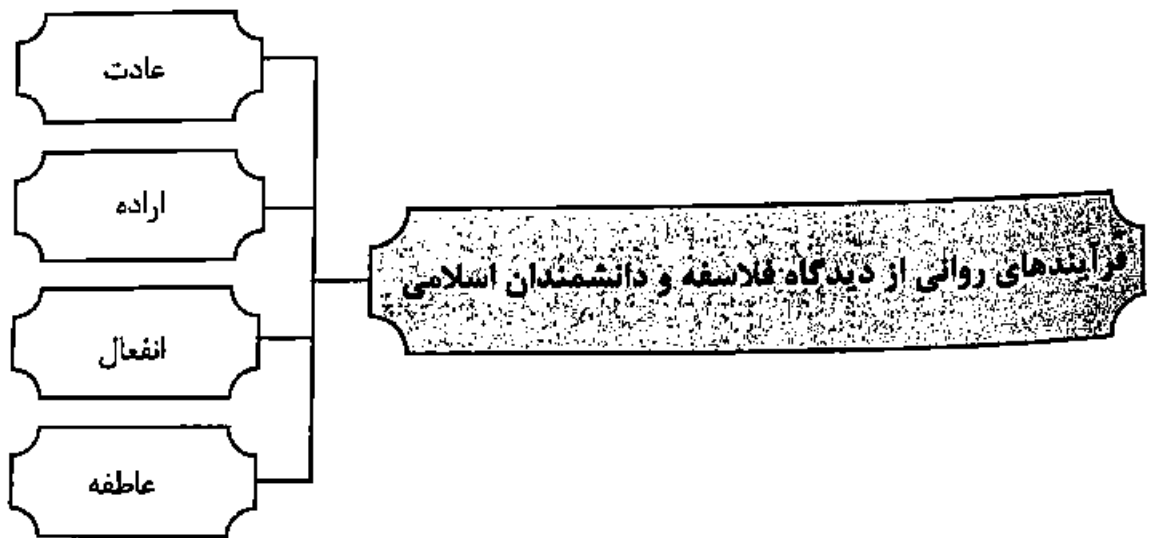
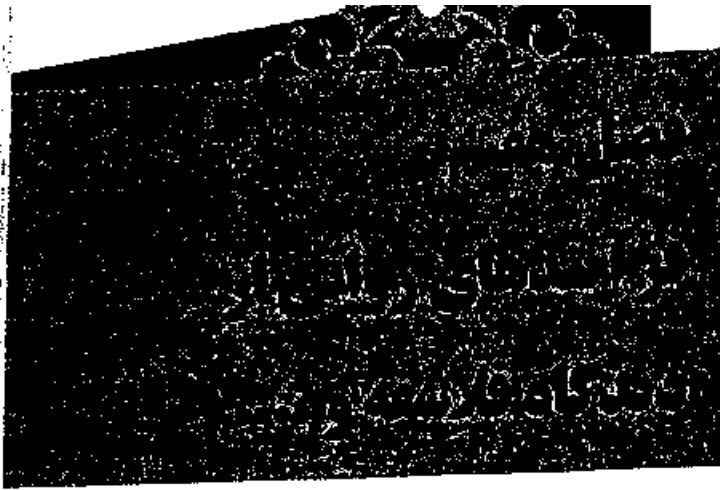
۱۱- کدام فیلسوف اعتقاد دارد که رابطه روح و بدن از نوع رابطه یک بعد با سایر ابعاد است؟

- (الف) علامه طباطبایی (ب) صدرالمتهلین (ج) افلاطون (د) مطهری

- ۱۲- این عبارت که نفس وسیله‌ای برای ایجاد سازگاری است مربوط به کدام نظریه است؟
 الف) نمو زاید ب) توازی نفس و بدن ج) حیاتی د) دوگانگی نفس و بدن
- ۱۳- کدامیک رفتار انسان را تابع حالات مزاجی او دانسته است؟
 الف) نیچه ب) دکارت ج) مترلینگ د) کندی
- ۱۴- کدام فیلسوف علم اخلاق را علم معامله می‌داند؟
 الف) غزالی ب) فارابی ج) ابن‌سینا د) ملاصدرا

۵۸ پاسخ‌نامه آزمون مروری فصل‌های چهارم، پنجم و ششم (۵۷)

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
پاسخ	الف	ج	الف	د	ب	ج	د	ج	الف	الف	ب	ج	ج	الف

اهمیت محرک‌ها و انگیزه‌های درونی

- ❖ فلاسفه و دانشمندان اسلامی از دیرباز دربارهٔ محرک‌ها تحقیق علمی انجام داده‌اند که غزالی در جمع آنها، جزو پیشگامانی است که بیشترین سهم مربوط به تحقیقات پدیده‌های روانی را داشته است.
- ❖ محرک‌ها و انگیزه‌های درونی از مهم‌ترین موضوع‌های روان‌شناسی است.
- ❖ محرک از نظر غزالی عبارت از هر امری است که موجود زنده را به نشاط و جنبش روانی وامی‌دارد، اعم از این که این جنبش، حرکتی و یا ذهنی باشد؛ غالباً انسان از آن غافل است. اگر ما بدان توجه کرده و آن را درک و احساس کنیم آن را «رغبت» می‌نامیم و اگر این محرک تحت تأثیر تجارب انفعالی در نفس استقرار پیدا کند به صورت «عاطفه» درآید.
- ❖ از نظر غزالی محرک‌ها مادامی که برانگیخته نشوند در حال کمون و خفاء و استعداد بسر می‌برند و ناگزیر باید با تمایل و میل و رغبت پیوند یابند تا فعلیت پیدا کنند.

* نکته * عواطف از محرک‌های مهم و اساسی رفتار انسان هستند.

- ❖ شدت و نیرومندی محرک‌ها با ظهور و بروز آنها ارتباط مستقیم دارد که از این رو در مرحلهٔ نخست، تمایل به غذا در انسان خودنمایی می‌کند و سایر تمایلات و انگیزه‌های درونی در مراحل بعدی ظهور می‌یابند.
- ❖ غزالی در کتاب معارج‌القدس می‌گوید: قوهٔ شهویه دارای مضرت‌ها و منافی است و اصلاح و درمان آن در مقایسه با سایر قوا، مشکل‌تر است زیرا این قوه از قوای دیگر مقدم‌تر است و همراه با تولد انسان با او به دنیا می‌آید و با انسان پیوند استوارتری است. این نیرو در انسان، حیوان و حتی نباتات نیز وجود دارند. پس از آن قوهٔ حمیت و دفاع از خود یعنی حب ذات پدید می‌آید و در آخرین مرحله، نیروی تفکر و تشخیص در او ظاهر می‌شود.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- از نظر غزالی، کدام مورد باید با تمایل و رغبت پیوند یابند تا از حالت کمون و استعداد در آمده و فعلیت پیدا کنند؟
الف) اراده ب) محرک ج) انگیزه د) انفعالات
- ۲- کدام نیرو از نظر غزالی در مرحلهٔ آخر در انسان ظاهر می‌شود؟
الف) حمیت ب) شهویه ج) تفکر د) واهمه
- ۳- از نظر غزالی کدامیک از قوای زیر از سایر قوا، مقدم‌تر و با انسان دارای پیوند استوارتری است؟ (نیمسال اول ۸۸-۸۹)
الف) عاقله ب) حمیت ج) غاذیه د) شهویه
- ۴- از نظر غزالی اگر به محرکی التفات شود و درک و احساس شود آن محرک چه نام دارد؟ (نیمسال دوم ۸۸-۸۹)
الف) رغبت ب) انگیزه ج) انفعال د) عاطفه

ب. ۱

ج. ۲

د. ۳

الف. ۴

۵- از دیدگاه غزالی چنانچه محرک تحت تأثیر تجارب انفعالی در نفس استقرار یابد به چه صورتی درمی آید؟

(نیمسال اول ۹۰-۸۹)

(د) حمیت

(ج) عاطفه

(ب) شهوت

(الف) رغبت

(نیمسال اول ۹۱-۹۰)

۶- هر امری که موجود زنده را به نشاط و جنبش روانی وامی دارد، چه نام دارد؟

(د) عاطفه

(ج) انگیزه

(ب) عادت

(الف) هیجان

تمایلات و تقسیم بندی آنها

تمایلات عمده و اساسی فطری از نظر غزالی در قالب «شهوت و غضب» یعنی تمایل به غذا و تمایل جنسی و حالت انفعالی «خشم و غضب» خود را نشان می دهند.

شهوت و غضب، پایه و اساس تمایلات و خصوصیات انفعالی و عاطفی گوناگون دیگر است.

جدول ۷-۱

انواع تمایلات از دیدگاه غزالی	
تمایلات فردی	که بقای موجود زنده بر آن مبتنی است و این تمایلات عبارتند از: تمایل به مال و ثروت و علاقه به دنیا، دلبستگی به مقام نیز از همین تمایلات منشعب و منبعت می شود.
تمایلات اجتماعی	که به خانواده و جامعه و خویشاوندان و در نهایت به جامعه های وسیع تر انسانی مربوط می شوند.
تمایلات عالی	یعنی علاقه به نیکی و دلبستگی به حقیقت و تمایلات دینی و میل به زیبایی که دوردست ترین تمایلات انسان در رابطه با حب ذات را تشکیل می دهند.

تعدیل و تعالی تمایلات

غزالی معتقد به سرکوفتگی غرایز و تمایلات نیست زیرا تمایلات گوناگون انسان را اساسی می داند و برای آنها اهمیت قابل است بنابرین وی طرفدار تعدیل و تعالی تمایلات می باشد.

از نظر غزالی از بین بردن تمایلات غریزی، امکان پذیر نیست و شهوت و غضب را نمی توان در هم کوبید و از جریان آنها جلوگیری کرد برای مهار آنها باید، به دنبال سلامت و تعدیل آنها باشیم.

منظور غزالی از تعدیل غرایز، آن است که محرک های درونی و تمایلات آدمی (مانند: شهوت، غضب، حسد، طمع، جاه طلبی و ...) بر عقل او مسلط نشوند و روح آدمی به صورت یک سرپرست

و مدیر قوای انسان، بر جای بماند.

غزالی، حدود و مشخصات عمده تعدیل و تعالی را تحت عنوان مجاهده با نفس بازگو کرده است که همان برداشتی است که صوفیان پیشین از آن داشته اند.

صوفیان، مجاهدت را ایجاد دگرگونی معنوی در درون انسان می دانستند و می گفتند: **هت قبل ان لموت: بمیر قبل از آنکه بمیری.**

❖ مولوی نیز مردم را به تطهیر نفس از صفاتی که شر است و تبدیل این صفات به خیرات دعوت می‌کند:
 آزمودم مرگ من زین زندگی است
 چون رهم زین زندگی پابندگی است
 أقتلونی أقتلونی یا ثقات
 إن فی قتلی حیاتاً فی حیات

۵۵ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- پایه و اساس تمایلات و خصوصیات انفعالی و عاطفی گوناگون از نظر غزالی کدام مورد است؟
 الف) ترس و غضب ب) خشم و حسد ج) شهوت و غضب د) کینه و حسد
 (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۲- میل به زیبایی از کدام نوع تمایلات می‌باشد؟
 الف) اجتماعی ب) عالی ج) فردی د) دینی
 (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۳- غزالی حدود و مشخصات عمده تعدیل را تحت چه عنوانی به کار برده است؟
 الف) مجاهده با نفس ب) تعدیل غرایز ج) تطهیر نفس د) تمایلات عالی
 (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- ۴- تمایلات از دیدگاه غزالی کدامها هستند؟
 الف) فردی، اجتماعی، عالی ب) خصوصی، عمومی، عالی
 ج) انفعالی، اجتماعی، اکتسابی د) عمومی، اجتماعی، اکتسابی
 (نیمسال دوم ۹۳-۹۲)
- ۵- از نظر غزالی بقای موجود زنده بر کدامیک از تمایلات مبتنی است؟
 الف) تمایلات فردی ب) تمایلات اجتماعی ج) تمایلات عالی د) تمایلات روحانی
 (نیمسال اول ۹۴-۹۳)
- ۶- کدامیک از گزینه‌های زیر از نظر غزالی جزء انواع تمایلات نمی‌باشد؟
 الف) فردی ب) اجتماعی ج) مادی د) عالی

عادت

❖ عادت یکی از شکل‌های یادگیری است و در واقع صورتی است که سرانجام به صورت خودکار و ابزاری درمی‌آید که اراده و اندیشه به همراه ندارد و انسان در مقایسه با موجودات زنده دیگر دارای توانایی زیادتری برای یادگیری و همچنین نیاز به یادگیری بیشتری دارد.
 ❖ اکثر جنبش‌ها و فعالیت‌های آدمی مانند طرز خوردن، پوشیدن لباس، خداحافظی کردن و حتی تفکر، مبتنی بر عادت است که از رهگذر تکرار در ما ثبات و استقرار می‌یابد.
 ❖ اهمیت ارزش عادت از نظر غزالی تا بدان جااست که او یک چهارم کتاب احیاء علوم‌الدین را با عنوان عادات به این فرآیند درونی اختصاص داده است.

غزالی با توجه به اهمیت عادت، اخلاق را بر دو پایه استوار می‌داند:

۱- اخلاق فطری که از طریق موهبت الهی و به طور طبیعی شکل می‌گیرد.

۲- اخلاق اکتسابی که در اثر عادت‌های گوناگون برای آدمی فراهم می‌آید.

❖ میان پرورش عادت در انسان و پرورش عادت در حیوان اختلاف وجود دارد؛ از آن جهت که عادات حیوانات عبارت از یک تحرک و جنبش است در حالی که انسان به سبب برخورداری از عقل عملی خویش، که بر حیات انفعالی، عاطفی و شوقی او اشراف دارد، دارای قابلیت اکتساب عادات پیشرفته‌تر است.

تعاریف عادت

❖ این‌سینا: عادت عبارت از تکرار زیاد یک عمل در زمان‌های نزدیک به هم که در درازمدت ادامه می‌یابد.
❖ این‌مسکویه: عادت، حالتی است در انسان که او را به انجام دادن عمل، بدون نیاز به اندیشه و تأمل سوق می‌دهد.

❖ غزالی: عادت، حالت و یا خصوصیت روانی است که در آدمی پدید می‌آید و اثر خود را بر جوارح و اندام انسان افاضه می‌کند و خواهان قیام به عمل است.

❖ غزالی اضافه می‌کند که از ناحیه عادت است که انسان راه اعمال و رفتاری بدون تکلف و بدون نیاز به فکر و تأمل صادر می‌شود که این اعمال در آغاز امر، توأم با تکلف و احساس رنج و زحمت صورت می‌گیرد و سرانجام به صورت یک رفتار طبیعی و عاری از تکلف درمی‌آید.

۵۸ سوالات پر تکرار و احتمالی پایان ترم ۸۷

- ۱- عبارت «عادت تکرار زیاد یک عمل در زمان‌های نزدیک به هم است که در درازمدت ادامه می‌یابد» از کیست؟
الف) غزالی (ب) ابن‌سینا (ج) فارابی (د) کندی
- ۲- اکثر جنبش‌ها و فعالیت‌های آدمی مانند خداحافظی کردن از نظر غزالی مبتنی بر چیست؟
الف) اراده (ب) هدف (ج) انگیزه (د) عادت
- ۳- عادت از رهگذر در آدمی استقرار می‌یابد.
الف) عاطفه (ب) تکرار (ج) اراده (د) تفکر
- ۴- از دیدگاه غزالی کدام اخلاق بطور طبیعی شکل می‌گیرد، اخلاق
الف) اکتسابی (ب) فطری (ج) اجتماعی (د) محیطی
(نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۵- «صورتی از یادگیری ضروری که سرانجام به صورت خودکار و ابزاری درمی‌آید که اراده و اندیشه به همراه ندارد» تعریف کدام اصطلاح است؟
الف) بازی (ب) تقلید (ج) عادت (د) غریزه
(نیمسال دوم ۹۱-۹۰)
- ۶- این تعریف «عادت به حالتی در انسان که او را به انجام عمل بدون نیاز به اندیشه و تأمل سوق می‌دهد» از کیست؟
الف) ابن‌سینا (ب) غزالی (ج) کندی (د) ابن‌مسکویه
(نیمسال اول ۹۲-۹۱)

مراحل عادت از دیدگاه غزالی	
مرحله تکلف اعمال	مرحله‌ای که رفتار انسانی به آسانی و روانی انجام نمی‌گیرد بلکه با تحمل دشواری‌هایی همراه است و با اصطلاح تکوین عادت از آن یاد می‌کنیم. در این مرحله، اعمال و رفتار آدمی با بهبود و تکامل تدریجی همراه است. مادر هر تمرین، پیشرفت خاصی را در رفتار خود ملاحظه می‌کنیم که در سایه تمرین‌های تازه و مستمر ادامه می‌یابد و سرانجام به صورت یک عمل عادی درمی‌آید که برای انجام آن نیازی به شعور و تفکر وجود ندارد.
مرحله ثبات و استقرار اعمال	مرحله‌ای که در آن اعمال و رفتار آدمی به صورت خودکار درآمده و عادت که حالتی روانی است، شکل می‌گیرد. در این مرحله، پیشرفت آدمی به انتها می‌رسد و متوقف می‌شود و به نوعی از اثبات می‌رسد که حرکت تکاملی رفتار، بسیار کند و خفیف خود را می‌نمایاند.

❖ تکوین کامل عادت، آنگاه صورت می‌گیرد که آدمی در درون خود گرایش و شوقی به یک رفتار بیابد و از انجام آن، احساس لذت کند و بر استمرار آن اصرار ورزد.

❖ دیدگاه غزالی با دیدگاه روان‌شناسان جدید که می‌گویند محیط و فضایی که عادت در آن شکل می‌گیرد و به تکامل می‌رسد، جزو محرک‌های غریزی است، بسیار نزدیک می‌باشد و چنین می‌گوید زمانی که انسان از طریق اعتیاد به امر باطل (مانند خاک خوردن که با حدود طبع آدمی بیگانگی دارد)، احساس لذت کند، چگونه از حق که مدتی در آن تمرین کند (مانند تمایل انسان به دوستی باری تعالی که سرشت آدمی آن را اقتضا می‌کند) لذت نخواهد برد.

عامل تکرار در روان‌شناسی جدید از عوامل اساسی سازمان‌دهنده عادت در انسان به شمار می‌رود و در عادات اکتسابی که جنبه عضلانی و بدن، عقلانی و یا اخلاقی داشته باشند، دارای اهمیت و ارزش است.

●● نکته

❖ غزالی معتقد است باید تکرار در مدت زمانی کافی انجام گیرد تا عادت در فرد استقرار یابد عادت با عمل در یک روز بدست نمی‌آید و نیز با ترک آن در یک شب از بین نمی‌رود. بنابراین عبادت نیز با تکرار منظم به صورت بصیرت روانی و در واقع فقه نفس به شمار رود.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- در کدام مرحله، اعمال و رفتار آدمی با بهبود و تکامل تدریجی همراه است؟

- (الف) مرحله ثبات اعمال
(ب) مرحله تکلف اعمال
(ج) مرحله استقرار اعمال
(د) الف و ج

۲- کدامیک از عوامل سازنده عادت در انسان می باشد؟

- (الف) تکرار
(ب) پشتکار
(ج) عاطفه
(د) اراده

۳- کدام عبارت درست است؟

- (الف) انسان از طریق اعتیاد به امر باطل، از آن لذت نمی برد.
(ب) در مرحله تکلف اعمال، رفتار انسانی به آسانی و روانی انجام می گیرد.
(ج) محیطی که عادت در آن شکل می گیرد جزو محرک های غریزی است.
(د) در عادات اکتسابی که فقط جنبه عضلانی دارند، تکرار اهمیت دارد.

۴- منظور غزالی از تکوین عادت کدام است؟

- (الف) استقرار عادت
(ب) تکلف عادت
(ج) تکرار عادت
(د) ترک عادت

۵- غزالی برای عنصر تکرار در اکتساب کدامیک از موارد زیر اهمیت قایل است؟

- (الف) جنبه عضلانی
(ب) جنبه عقلانی
(ج) جنبه اخلاقی
(د) هر سه جنبه

۶- غزالی عامل ایجاد «تکوین عادت» را کدام مورد می داند؟

- (الف) شعور
(ب) تشویق
(ج) تمرین
(د) تفکر

آثار عادت

مهم ترین آثار عادت از نظر غزالی عبارتند از:

- عادت به تکامل شخصیت انسان کمک می کند؛ بدین معنی که تکوین و تثبیت مجموعه ای عادات خوب از قبیل راستی، دوستی و محبت، عاطفه و مهر و تفکر صحیح و درست موجب تکامل شخصیت آدمی می شود.
- عادت موجب می شود که بخش عمده ای از حجم کوشش های انسان افزایش یابد و در نتیجه بار سنگین انسان در رابطه با اعمال نیک قابل تحمل شود و کوشش های او در پهنه های تازه تری برای بازدهی و ابتکار به جریان افتد.
- عادت، سهولت، روانی و سرعت و دقت را در رفتار آدمی بارور می سازد زیرا در سایه عادت، اعمال و رفتار به صورت عادی، ابزاری و بدون نیاز به شعور و درک و احساس مجدد انجام می گیرد.

❖ بعضی روان شناسان در تعریف عادت گفته اند: عادت عبارت از جایجا کردن عمل و رفتار از منطقه خودآگاهی به حوزه ناخودآگاهی است.

❖ غزالی عادت را یکی از مهم ترین روش های تربیتی می شناسد، به نحوی که رفتارهای خوب و بهنجار آدمی رنگ عادت به خود گیرند و فرد بدون کوشش و مقاومت زیاد بتواند آن ها را از خود نشان دهد.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- جایجا کردن عمل و رفتار از منطقه خودآگاهی به حوزه ناخودآگاهی تعریف کدام واژه زیر است؟
 الف) اراده (ب) عاطفه (ج) عادت (د) یادگیری
- ۲- غزالی، عادت را یکی از مهم‌ترین روش‌های می‌داند.
 الف) ذاتی (ب) تربیتی (ج) اکتسابی (د) مشاهده‌ای
- ۳- کدام فیلسوف در رابطه با موضوع عادت و آثار آن بسیار بحث کرده است؟
 الف) فارابی (ب) ابن‌سینا (ج) کندی (د) غزالی
- ۴- تکوین و تثبیت مجموعه‌ای عادات خوب از قبیل راستی و درستی موجب تکامل می‌شود.
 الف) شخصیت (ب) فطرت (ج) رفتار (د) اخلاق
- ۵- در سایه عادت، اعمال و رفتار به صورت ابراری و بدون نیاز به انجام می‌گیرد.
 الف) اندیشه (ب) درک و شعور (ج) احساس مجدد (د) همه موارد

اراده

طبق گفته ارسطو، عقل آدمی دارای دو امتیاز است که عبارت از ادراک و اراده است.

*** نکته

فلاسفه اسلامی، اراده را تعادل عقلی نیز نامیده‌اند.

* نکته

❖ از نظر فارابی، اراده از گردهمایی دو قوه شوقی و عقلی انسان تکوین می‌یابد. بر این اساس، اراده عبارت از شوق و کشش به امری است که آدمی آن را درک می‌کند و این درک یا به وسیله حس و یا به وسیله عقل و قوه ناطقه انسان انجام می‌گیرد. پس از درک و شناسایی، یا مورد عمل قرار می‌گیرد و یا آنکه ترک می‌شود.

❖ از نظر فارابی، امتیاز اراده در این است که از مشخصات رفتار انسان است و می‌توان آن را با ابعاد اخلاقی موصوف کرد.

❖ از نظر ابن‌سینا، اراده یکی از قوای محرکه انسان است که عرفان خود را از قوه نظریه دریافت می‌کند. ❖ غزالی مانند روان‌شناسان جدید، بین پاره‌ای از رفتارهای موجودات زنده و رفتار انسان تفاوت قایل شده است. برای مثال یک سری دگرگونی‌های طبیعی متأثر از قوانین طبیعی رخ می‌دهند مانند افتادن سنگ، یک رشته اعمال و حرکات انعکاسی نیز در موجودات زنده دیده می‌شود مانند به هم زدن پلک‌ها زمانی که چیزی به آن‌ها نزدیک می‌شود که نمی‌توان آن‌ها را رفتارهای اختیاری به شمار آورد، دسته‌ای دیگر از افعال موجودات زنده ارادی و اختیاری است که پس از تأمل و تفکر رخ می‌دهد که ویژه انسان است و باید مسئولیت آن‌ها را نیز به عهده بگیرد مانند پدیده‌های روانی.

غزالی با توجه به تفاوت‌های رفتاری موجودات، دو نوع اراده را مشخص می‌کند:
 ۱- اراده‌ای که حیوان و انسان در آن مشترکند مانند اراده، شهوات و تمایلات، که نماینده محرک‌های غریزی هستند.
 ۲- اراده‌ای که ویژه خود انسان است و ناشی از ادراک او به هدف رفتار و نتیجه آن است که نقطه مقابل شهوات و تمایلات غریزی است.

از نظر صوفیان، اراده عبارت از ترک امری است که انسان بدان خو گرفته باشد و لازمه آن استمرار بر تحمل رنج و ترک راحتی و آسایش است.

غزالی در تعریف اراده به مفهوم صوفی آن می‌گوید: اراده عبارت از سلوک و درنوردیدن «طریق الی الله» و مرید نیز کسی است که سالک و پیماگر این طریق باشد.

نکته

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- طبق گفته ارسطو عقل آدمی دارای کدام دو امتیاز زیر است؟ (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
 الف) احساس، ادراک ب) صبر و احساس ج) ادراک و اراده د) اراده و احساس
- ۲- از دیدگاه فارابی از جمع شدن دو قوه شوقی و عقلی چه چیزی در انسان شکل می‌گیرد؟ (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
 الف) هدف ب) انگیزه ج) عواطف د) اراده
- ۳- این تعریف که «اراده یکی از قوای محرکه انسان است و عرفان خود را از قوه نظریه دریافت می‌کند» از کیست؟
 الف) غزالی ب) ابن‌سینا ج) صوفیان د) فارابی (نیمسال اول ۸۹-۸۸)
- ۴- فلاسفه اسلامی، اراده را چه نامیده‌اند؟
 الف) تمایل نفسانی ب) وجدان انسانی ج) تمایل نظری د) تمایل عقلی
- ۵- از نظر صوفیان اراده عبارت است از:
 الف) گردهمایی دو قوه شوقی و عقلی ب) تمایل عقلی
 ج) ترک امری که انسان به آن خو گرفته است. د) سلوک و درنوردیدن
- ۶- از نظر فارابی اراده از گردهمایی دو قوه و انسان تکوین می‌یابد. (نیمسال دوم ۹۱-۹۰)
 الف) علمی و عملی ب) عقلی و عملی ج) شوقی و عقلی د) شوقی و عملی

اهمیت و ارزش اراده

اراده از نظر غزالی دارای اهمیت زیادی است و از این نظر میان انسان و حیوان متفاوت است زیرا حیوان نمی‌تواند کشش‌ها و خواسته‌های درونی خویش را ضبط و کنترل کند در حالی که انسانیت انسان به آن است که می‌تواند تمایلات درونی خود را ضبط، تعدیل و تنظیم کند.
 غزالی منکر جبر روانی در رفتار انسان است و برخلاف روان‌شناسان دیگر که برای مثال انسان را محکوم غریزه جنسی می‌دانند، معتقد است عنصر اختیار و اراده منشأ و موجب مسئولیت و محور شخصیت او تلقی می‌شود و اراده به منزله روح و اساس عمل و رفتار انسان است.

غزالی همانند یک روان‌شناس اخلاقی، اراده را در نظر دارد و ثابت می‌کند که فرآیند اراده عبارت از یک تحرک و جنبش ذاتی و درونی است که این حرکت و پویایی نمایانگر حیات انسانی است. بنابراین اراده تمام وظایف و رفتارهای انسانی، اعم از ذهنی، جسمی و عملی را در بر می‌گیرد.

پرورش اراده

غزالی از موضوع مجاهدت نفس برای تربیت اراده استفاده می‌کند و عقیده دارد تربیت اراده از طریق تکرار تمایل به رفتار نیکو و نیز مجاهدت و مبارزه با رفتار مذموم و نکوهیده صورت می‌گیرد.

از نظر غزالی درمان سستی اراده از طریق درمان و تقویت عوامل اراده امکان‌پذیر است که می‌توان

به دو صورت اقدام کرد:

۱- اراده باید پیوند و رابطه‌اش را با آرمان عالی انسانی حفظ کند و حفظ این پیوند از توجه به خداوند و

اخلاص به او صورت می‌گیرد.

۲- از طریق به کار گرفتن روش مجاهدت، قدرت انگیزه هوی و هوس را تضعیف کنیم.

مفهوم اراده از نظر غزالی با مفهوم آن در روان‌شناسی جدید چندان تفاوتی ندارد زیرا در روان‌شناسی جدید، اراده عبارت از یک فعالیت روانی است که هدف آن ایجاد انسجام در پاسخ‌هایی است که درگیری موجود بین دو مجموعه از تمایلات، منجر به تعویق و تأخیر آن شود و این انسجام در نهایت با ترجیح یکی از گرایش‌هایی که در نظر فرد، عالی‌تر به نظر می‌رسد؛ صورت می‌گیرد.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

۱- غزالی از چه موضوعی برای تربیت اراده استفاده می‌کند؟

الف) تمایل عقلی ب) وجدان نفسانی ج) مجاهدت نفس د) تکرار اعمال پسندیده

۲- از نظر غزالی، اراده چه نوع رفتارهای انسانی را در بر می‌گیرد؟

الف) ذهنی ب) عملی ج) جسمی د) همه موارد

۳- غزالی همانند یک روان‌شناس ثابت می‌کند اراده عبارت از یک جنبش ذاتی و عملی می‌باشد.

الف) تربیتی ب) اخلاقی ج) بالینی د) عمل‌گرا

۴- کدام گزینه از نظر غزالی از طریق تکرار تمایل به رفتار نیکو و مجاهدت و مبارزه با رفتار مذموم صورت می‌گیرد؟

الف) عادت ب) انگیزه ج) اراده د) عاطفه

۵- کدامیک از گزینه‌ها نادرست است؟

الف) اراده منشأ و موجب مسئولیت و محور شخصیت انسان است.

ب) اراده تمام وظایف و رفتارهای انسان را در بر می‌گیرد.

ج) مفهوم اراده از نظر غزالی با مفهوم آن در روان‌شناسی جدید تفاوتی ندارد.

د) انسان و حیوان می‌توانند خواسته‌های درونی خود را ضبط و کنترل کنند.

۶- کدامیک از موارد زیر با دیدگاه غزالی مطابق نیست؟

الف) وجود جبر روانی در رفتار انسان ب) وجود اراده مشترک بین انسان و حیوان

ج) غریزه به عنوان اساس رفتار انسان د) اراده به معنی سلوک و درنوردیدن

(نیمسال اول ۸۶-۸۵)

ج. ۱

د. ۲

ب. ۳

د. ۴

ج. ۵

د. ۶

فرآیند انفعال از نظر برخی از روان‌شناسان جدید عبارت است از حالت پریشانی که در جنبش‌های عضلانی و غددی موجود زنده پدیدار می‌شود.

• نکته

- ❖ یونگ انفعال را اضطراب شدیدی می‌داند که فرد دچار آن می‌شود و دارای ریشه روانی است. این اضطراب رفتار کلی آدمی را در بعد ادراکی و در بخش وظایف اندام‌های درونی دربرمی‌گیرد.
- ❖ انفعال، نوعی گسیختگی و اختلالی است که در رفتار شخص پدید می‌آید. در انفعالات شدید (انگیزش‌های شدید عمومی)، همچون خنده و گریه، می‌توان فقدان کلی سیطره عقلی و اثر ضعیف خودآگاهی و کمبود شدید نیروی اراده را به طور آشکار دید. بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که انفعال نوعی پاسخ و واکنش روانی همراه با اختلال است.
- ❖ برخی روان‌شناسان جدید معتقدند که انفعال صرفاً عبارت از اضطراب و یا رفتار اختلال‌آمیز نیست بلکه نوعی محرک درونی است که با محرک‌های فیزیولوژی مانند گرسنگی و تشنگی تفاوتی ندارد.

از نظر غزالی، ترس و غضب مهم‌ترین انفعالات در انسان به شمار می‌روند.

*** نکته

- ❖ غزالی در تعریف انفعال غضبی، آن را شعله آتشی می‌داند که از آتش برافروخته الهی برگرفته شده و بر دل‌ها چیره می‌گردد.
- ❖ غزالی به تبعیت از ارسطو، انفعال غضبی را غلیان و جوشش خون دل در جهت انتقام‌جویی می‌داند. در این تعریف از این مسکویه نیز تأثیر پذیرفته، چون او می‌گفت: غضب، حرکتی است در نفس که خون دل آدمی، به خطر انتقال در آن، دچار غلیان و جوشش می‌شود.
- ❖ خوف و ترس عبارت از احتراق درونی که به علت نگرانی از وضع ناخوشایند به آینده در قلب آدمی روی می‌دهد.

رفتار انفعالی با مقیاس حرکت و جنبش و برافروختگی لهیب آتش درونی و اضطراب و پریشانی خاطر از سایر رفتارها متمایز است.

• نکته

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- عبارت «احتراق درونی که به علت نگرانی از وضع ناخوشایند به آینده در قلب آدمی روی دهد» توصیف کدام حالت روانی است؟

- الف) خشم (ب) ترس (ج) غضب (د) حسد

۲- کدام گزینه درباره تعریف انفعال نادرست است؟

- الف) نوعی محرک درونی است که با محرک‌های فیزیولوژی تفاوتی ندارد.
 ب) حالت پریشانی که در جنبش‌های عضلانی و غددی موجود زنده پدیدار می‌شود.
 ج) انفعال صرفاً عبارت از اضطراب یا رفتار اختلال‌آمیز است.
 د) ترس و غضب از مهم‌ترین انفعالات در انسان است.

۳- غزالی در تعریف انفعال از تبعیت کرده و از نیز تأثیر پذیرفته است.

- الف) افلاطون - ابن مسکویه (ب) ارسطو - ابن مسکویه
 ج) افلاطون - فارابی (د) ارسطو - فارابی

۴- انفعال از نظر روان‌شناسان در کدام گزینه زیر آمده است؟

- الف) نوعی پاسخ و واکنش روانی همراه با اختلال در رفتار (ب) نوعی پاسخ و واکنش جسمانی بدون اختلال
 ج) نوعی پاسخ و واکنش اجتماعی رفتار (د) نوع پاسخ و واکنش ذهنی رفتار

۵- غزالی کدامیک از موارد زیر را مهم‌ترین انفعالات انسان می‌داند؟

- الف) خشم و حسد (ب) رضایت و غضب (ج) حسد و خرسندی (د) ترس و غضب

۶- یونگ کدام مورد را اضطراب شدید می‌داند؟

- الف) فعل (ب) تعامل (ج) ترس از ماوراء الطبیعه (د) انفعال

عناصر سلوک و رفتار انفعالی

در روان‌شناسی جدید، پدید آمدن انفعال و عناصر آن به شرح زیر توجیه می‌شود:

- ۱- وجود انگیزه، اعم از انگیزه درونی و بیرونی؛ به نحوی که انسان این انگیزه (محرک) و نیز حالت روانی و عقلی و ادراکی را که در او وجود دارد، احساس می‌کند.
- ۲- پاسخ‌های ادراکی و رفتار انسان به انگیزه درونی یا بیرونی.

غزالی نیز قرن‌ها پیش همین بررسی درباره عناصر سلوک و رفتار انفعالی را عرضه کرده است:

- الف) وی در رابطه با وجود انگیزه، بر ضرورت وجود عاملی که انفعال را در انسان برمی‌انگیزد، توجه خاصی نشان می‌دهد و می‌گوید انگیزه ممکن است بیرونی یا درونی باشد.
 ب) اگر یک امر ذاتاً بیم‌انگیز یا خشم‌آور باشد، برای ایجاد ترس یا غضب کافی نیست و باید عنصر آگاهی و معرفت یعنی شناخت نیز بدان اضافه شود زیرا معرفت آگاهی از خطر ایجاد خوف می‌کند.

آثار انفعال

❖ روان‌شناسان در حالات انفعالی (مانند خشم)، بین تغییراتی که در ظاهر بدن پدید می‌آید و تغییراتی که در اندام‌های درونی مانند ترشح غدد و سرعت گردش خون و ... تفاوت قایل شده‌اند که عقاید غزالی نیز با آنها هم‌خوانی داشته است.

❖ ترس و خشم، غضب و اندوه وجه مشترک بین نظریه غزالی با روان‌شناسان جدید می‌باشد.

تعدیل انفعال

غزالی، محو کلی و سوزاندن ریشه‌های غضب را امکان‌پذیر نمی‌داند و دو روش برای تعدیل و درمان آثار انفعالی غضب بیان می‌کند:

۱- راه تعدیل و درمان غضب قبل از روی دادن آن که عبارت است از کسب آگاهی از علل و عوامل آن و آگاهی از چگونگی پیشگیری آن.

۲- راه تعدیل و درمان آثار انفعالی غضب پس از وقوع آن که توسط عاملی که غزالی از آن به «معجون علم و عمل» تعبیر کرده است و می‌گوید طریقهٔ درمان عبارت است از اتکا به بعد فکری و ادراکی و بعد شوقی عملی موجود در انسان.

❖ روان‌شناسان جدید، این آثار را دگرگونی ظاهری و جسمانی می‌نامند و می‌گویند هر نوع انفعال با حالات جسمانی و حالات درونی متناسب با نوع آن انفعال است.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

۱- علت پدید آمدن انفعال و عناصر آن از دیدگاه غزالی کدامیک از گزینه‌های زیر می‌باشد؟

- الف) انگیزهٔ درونی یا بیرونی - آگاهی از خطر
 ب) انگیزهٔ درونی یا بیرونی - یک امر ذاتاً بیم‌انگیز باشد.
 ج) انگیزهٔ درونی یا بیرونی - یک امر ذاتاً خشم‌آور باشد.
 د) انگیزهٔ درونی یا بیرونی - یک امر ذاتاً بیم‌انگیز و خشم‌آور باشد.

۲- روان‌شناسان جدید در آثار درونی و بیرونی فرآیند انفعال تفاوت قایل شده‌اند. در این مسأله با روان‌شناسان جدید هم‌خوانی داشته است.

- الف) فارابی ب) ابن‌سینا ج) ابن‌مسکویه د) غزالی

۳- کسب آگاهی از علل و عوامل انفعال مربوط به کدام روش تعدیل آن است؟

- الف) تعدیل قبل از روی دادن آن ب) تعدیل پس از روی دادن آن
 ج) تعدیل در حین روی دادن آن د) الف و ب

۴- غزالی چه روش‌هایی را برای تعدیل و درمان آثار انفعالی غضب بیان می‌کند؟

- الف) پیشگیری از غضب - محو کلی و سوزاندن ریشه‌های غضب
 ب) پیشگیری اولیه در مورد غضب - پیشگیری ثانویه در مورد غضب
 ج) درمان غضب قبل از روی دادن آن - درمان غضب پس از روی دادن آن
 د) هیچ‌کدام

۵- یک امر ذاتاً بیم‌انگیز و خشم‌آور برای ایجاد ترس یا غضب نیست و باید عنصر بدان اضافه شود.

- الف) لازم - شناخت ب) کافی - اراده ج) لازم - آگاهی و معرفت د) کافی - آگاهی و معرفت

۶- «معجون علم و عمل» اصطلاح استفاده شده توسط غزالی در چه زمینه‌ای است؟

- الف) محو ریشه‌های غضب ب) پیشگیری ثانویه در مورد غضب
 ج) پیشگیری اولیه در مورد غضب د) ب و ج

عاطفه

- ❖ بر پایه روان‌شناسی جدید، عاطفه عبارت است از استعداد درونی که از تمرکز یافتن گروهی از انفعالات پیرامون موضوع مشخصی در اثر تکرار و برخورد و ارتباط فرد با موضوع پدید می‌آید زیرا در گنجینه آگاهی‌ها و تجربیات هر فرد، انگیزه‌ای برای ایجاد تمایلات مختلف وجود دارد و این در اثر تکرار این انگیزش، برای ابراز نوعی واکنش و انفعال آمادگی پیدا می‌کند.
- ❖ با اینکه فلاسفه به حیات وجدانی انسان اشاره کرده‌اند اما هیچ کدام کلمه عاطفه را بر حیات وجدانی بیان نکرده‌اند بلکه غالباً از حیات وجدانی به عشق و میل تعبیر کرده‌اند و علت آن است که چنین جنبش‌های روانی را تابع قوه شوقی و تحت اشراف قوه عملی قرار داده‌اند و در نتیجه تعبیرات گوناگون آن‌ها از حیات وجدانی نیز براساس موضوع و جهت‌گیری وجدان شکل پذیرفته است.
- ❖ مزیت غزالی بر دیگر فلاسفه در این است که راجع به حیات عاطفی تحت تأثیر بررسی‌های خویش درباره صوفیه و سلوک شخصی خود قرار داشته است و به تفصیل در مورد مجموعه‌ای از عواطف گوناگون از قبیل حب خداوند، اخوت و برادری، حسد و رضا و انس و ... پرداخته است.
- ❖ از دیدگاه غزالی، تکیه‌گاه عواطف مانند همه حالات وجدانی عبارت از حب و علاقه و یا کراهت و نفرتی است که با لذت و الم پیوند دارد.
- ❖ عاطفه (محبت) از گرایش به لذت برمی‌خیزد و کراهت نیز از عوامل شکنجه‌آور و دردزا پدید می‌آید.

❖ نکته: به اعتقاد غزالی «تکرار و تقلید» از جمله عواملی است که به تکوین عاطفه کمک می‌کند.

❖ عاطفه، از رهگذر تمرین و تجربه و ارتباط‌های متوالی و پیاپی تقویت می‌شود.

۸۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۸

- ۱- فلاسفه اسلامی حیات وجدانی را به چه چیزی تعبیر کرده‌اند؟
الف) عشق و میل (ب) حیات عاطفی (ج) تعدیل انفعالی (د) هیچکدام
- ۲- کدام فیلسوف راجع به حیات عاطفی تحت تأثیر بررسی خویش درباره صوفیه و سلوک شخصی خود قرار داشته است؟
الف) فارابی (ب) ابن‌سینا (ج) غزالی (د) صدرالمতألهین
- ۳- استعداد درونی که از تمرکز یافتن گروهی از انفعالات پیرامون موضوع مشخص در اثر تکرار و ارتباط فرد با موضوع پدید می‌آید چه نام دارد؟
الف) عادت (ب) اراده (ج) انفعال (د) عاطفه
- ۴- غزالی چه عاملی را در تکوین عاطفه مهم می‌داند؟
الف) مشاهده کردن (ب) هدف داشتن (ج) تقلید کردن (د) تعقل کردن
- ۵- فلاسفه اسلامی از عاطفه به چه عنوانی یاد کرده‌اند؟
الف) وجدانی (ب) دنیوی (ج) اخروی (د) برزخی
- ۶- غزالی چه عاملی را در تکوین عاطفه مهم می‌داند؟
الف) هدف داشتن (ب) تقلید کردن (ج) تعقل کردن (د) مشاهده کردن

غزالی منشأ و عامل انتقال و جابجایی عواطف را همبستگی و همگونی دو پدیده با هم می‌داند.

❖ برای مثال علاقه به مال، از صورت ابزار و وسیله بودن برای تحقق اهداف زندگی به صورت هدفی که ذاتاً محبوب است منتقل می‌شود و سرانجام عاطفه بخل را در آدمی بارور می‌کند.
❖ مشاهدات نشان داده که حب و علاقه از ذات محبوب به آنچه در پیرامون محبوب قرار دارد، سرایت می‌کند و بدانها نیز منتقل می‌شود که این سرایت و جابجا شدن ناشی از فرط محبت و دوستی شدید است.

آثار عاطفه

❖ عاطفه از عناصر مهم ساختار شخصیت آدمی بشمار می‌رود و آثار آن در چگونگی رفتار، ادراک، تذکر، یادآوری، تداعی افکار و معانی، ایجاد معتقدات و به طور کلی در تثبیت و تعدیل فرآیندهای گوناگون روانی جلوه‌گر می‌شود.
❖ آثار عواطف انسان در قلب و زبان و اندام ظاهر می‌شود، عاطفه اثر خود را در رفتار نگه می‌دارد و به مثابه ضابطه‌ای درمی‌آید که انسان از مجرای آن برخی از محرک‌ها را بر برخی دیگر ترجیح می‌دهد و همین عاطفه است که می‌تواند رفتار آدمی را توجیه کرده و یک وحدت و هماهنگی در رفتار به وجود آورد.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- غزالی عامل انتقال عواطف را دو پدیده با هم می‌داند.
الف) تداعی ب) همبستگی ج) هم‌جواری د) پیوستگی
- ۲- یکی از عناصر مهم ساختار شخصیت آدمی چیست؟
الف) عادت ب) پشتکار ج) اراده د) عاطفه
- ۳- از نظر روان‌شناسان، آثار عاطفه در تثبیت و تعدیل فرآیندهای جلوه‌گر می‌شود.
الف) روانی ب) رفتاری ج) جسمی د) تکاملی
- ۴- جابجا شدن و انتقال علاقه ناشی از چیست؟
الف) تمایل ذاتی ب) فرط محبت و دوستی
ج) تشویق د) تعدیل غرایز
- ۵- کدام فیلسوف عامل انتقال عاطفه را همگونی دو پدیده می‌داند؟
الف) فارابی ب) ابن مسکویه ج) غزالی د) ابن سینا
- ۶- می‌تواند رفتار آدمی را توجیه کرده و هماهنگی و وحدت در رفتار به وجود آورد.
الف) انفعال ب) عادت ج) اختیار د) عاطفه

آزمون فصل هفتم (سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۵۵

(نیمسال اول ۸۶-۸۵)

- ۱- استقرار تجارب انفعالی در نفس را غزالی چه نامیده است؟
 الف) محرک ب) رغبت ج) درک د) عاطفه
- ۲- چه کسی عادت را تکرار زیاد یک عمل در زمان‌های نزدیک به هم که در دراز مدت ادامه می‌یابد، تعریف کرد؟
 الف) ابن مسکویه ب) غزالی ج) کندی د) ابن سینا

(نیمسال دوم ۹۰-۸۹)

- ۳- فلاسفه اسلامی را تمایل عقلی نیز نامیده‌اند.
 الف) اراده ب) عادت ج) هیجان د) هیچکدام
- ۴- فلاسفه اسلامی اراده را چه نام نهاده‌اند؟
 الف) تمایل نفسانی ب) وجدان انسانی ج) تمایل نظری د) تمایل عقلی

(نیمسال اول ۹۴-۹۳)

- ۵- کدام فیلسوف عقیده دارد که اراده از گردهمایی دو قوه شوقی و عقلی تکوین می‌یابد؟
 الف) ابن سینا ب) غزالی ج) کندی د) فارابی
- ۶- چه کسی انفعال را اضطراب شدید می‌داند؟
 الف) فروید ب) ابن مسکویه ج) یونگ د) وونت

۷- کدام یک از گزینه‌های زیر با نظر ابن سینا در مورد عادت سازگاری دارد؟

الف) انجام دادن عملی که خود به خود از روی غریزه به طور متوالی انجام می‌گیرد.
 ب) فرایندی که به صورت اکتشافی شکل می‌گیرد.

ج) تکرار زیاد یک عمل در زمان‌های نزدیک به هم که در دراز مدت ادامه یابد.

د) تکرار عملی که در گذشته انجام شده ولی به یادگیری منتهی نشده است.

۸- کدام یک از گزینه‌های زیر به تعریف انفعال غضبی از نظر غزالی اشاره دارد؟

الف) گسیختگی و اختلالی است که در رفتار فرد خشمگین ایجاد می‌شود.

ب) شعله آتشی است که از آتش برافروخته الهی بر دلها چیره می‌شود.

ج) حالت انفعال و شرمندگی است که به شخص غضب کرده دست می‌دهد.

د) رفتار ناشایسته‌ای است که موجب انزجار و تنفر دیگران می‌شود.

۹- غزالی به رغم اینکه بر اهمیت و ارزش اراده پافشاری می‌کند منکر است.

الف) جبر روانی ب) اختیار ج) تمایل نفسانی د) غریزه

۱۰- ابن مسکویه می‌گوید عادات حالتی است در انسان که او را بدون نیاز به به انجام دادن عمل سوق می‌دهد.

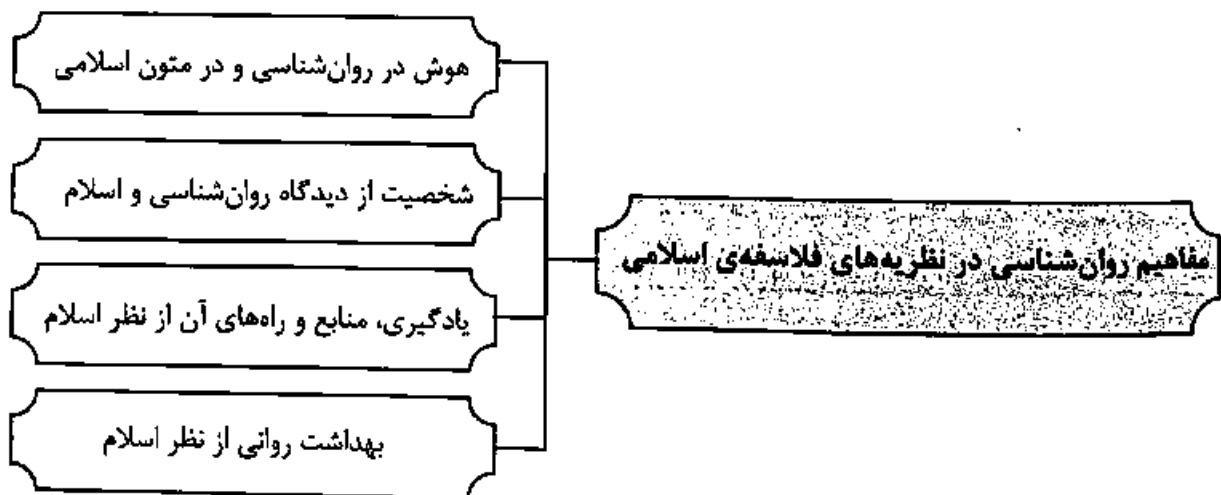
الف) اراده ب) اندیشه ج) اختیار د) رغبت

پاسخ‌نامه آزمون فصل هفتم ۵۵

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	د	د	الف	د	د	ج	ج	ب	الف	ب

فصل هشتم

مفاهیم روان‌شناسی در نظریه‌های فلاسفه اسلامی

هوش در روان‌شناسی و متون اسلامی

- ❖ روان‌شناسان تعریف واحدی از هوش ندارند ولی همه آن‌ها در این نکته اتفاق نظر دارند که هوش یک پدیده، یک شیء یا یک وجود مستقل نیست بلکه هنگامی ادراک می‌شود که فرد در موقعیت‌های گوناگون، رفتارهای ویژه‌ای از خود نشان دهد. بعضی روان‌شناسان معتقدند که هوش، بینش در امور و حل مسأله است. گروهی دیگر هوش را درک رابطه علت و معلول دانسته‌اند. عده‌ای آن را استعداد یادگیری و عده‌ای آن را نوعی انعطاف‌پذیری برای سازگاری با محیط تعریف کرده‌اند. عده‌ای نیز به این نتیجه رسیده‌اند که هوش، چیزی است که آزمون‌های هوش آن را می‌تواند اندازه‌گیری کند و گروهی هوش را همان کشش مغزی و توان روانی موجود زنده تعریف کرده‌اند.
- ❖ دیوید وکسلر می‌گوید: هوش عبارت است از مجموعه‌ای از استعدادها و توانایی‌هایی که فرد را یاری می‌کنند تا در محیط با اندیشه‌های سنجیده رفتار و کرداری موثر با هدف از خود بروز دهد (تعریف وکسلر از هوش، جامع‌تر از تعاریف دیگر است).
- ❖ هوش برخلاف تصور عامه یک جوهر یا ملکه نیست بلکه متضمن اعمال و کنش‌های پیچیده‌ای است که در رفتار ظاهر می‌شوند.

نیروها و استعدادهای ذهنی و روانی مانند دقت، حافظه، تخیل، استدلال و نیز سایر جنبه‌های ذهنی، بنیان‌های هوشی را تشکیل می‌دهند.

• نکته

- ❖ هوش به مثابه استعداد یا توانایی مشترک بین انسان و حیوان به شمار می‌رود و به طور اختصاصی در مورد انسان معنای ظریف‌تری می‌یابد؛ در این معنی کسی که مسائل محیط خود را خوب درک می‌کند و آن‌ها را با ضوابط عقلانی و منطقی منطبق کرده و بر اساس آن عمل می‌کند، شخص باهوش خوانده می‌شود.

در روان‌شناسی جدید، بیشترین کاری که در زمینه هوش انجام گرفته، تهیه و اجرای تست‌های هوشی بوده است.

• نکته

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- کدام عبارت درست است؟

- (الف) هوش یک جوهر یا ملکه است. (ب) هوش بین انسان و حیوان مشترک است.
 (ج) روان‌شناسان تعریف واحد و مشخصی از هوش ندارند. (د) هوش مختص انسان است.

۲- تعریف جامع و گویا از هوش توسط چه کسی ارائه شده است؟

- (الف) ریون (ب) بینه (ج) وکسلر (د) گاردنر

۳- یکی از تعاریف درک رابطه علت و معلول است.

- (الف) هوش (ب) حافظه (ج) استدلال (د) تداعی

۴- در روان‌شناسی جدید بیشترین کاری که در زمینه هوش انجام گرفته در ارتباط با کدام مورد زیر است؟
(نیمسال دوم ۸۶-۸۵)

- الف) هوش اجتماعی
ب) هوش عقلی
ج) تهیه و اجرای آزمون‌های هوشی
د) بررسی روایی و اعتبار
۵- کدامیک از تعاریف زیر از هوش جامع‌تر و گویاتر از سایرین است؟
(نیمسال اول ۸۷-۸۶)
الف) درک رابطه علت و معلول
ب) اندیشه‌های سنجیده و رفتار موثر و هدفمند
ج) نوعی انعطاف‌پذیری برای سازگاری با محیط
د) بینش در امور و حل مسأله
۶- بارزترین قوای ذهنی که قدرت سازگاری فرد را در محیط میسر می‌سازد چه نام دارد؟
(نیمسال دوم ۹۱-۹۰)
الف) عاطفه
ب) هوش
ج) اراده
د) عمل

مفهوم هوش از دیدگاه اسلام

❖ با توجه به آنچه روان‌شناسان جدید درباره هوش می‌گویند، در قرآن و احادیث تشابه و تطابق آن در تعریف و توضیح عقل آمده است.

❖ امام صادق در حدیثی در رابطه با معنای عقل فرموده‌اند: «عقل ستون و پشتوانه انسان است و عقل، منشأ، زیرکی، فهم، حفظ و علم است و به وسیله عقل، انسان کامل شده است و همین عقل است که راهنما و بصیرت‌بخش و کلید امور انسان است. پس زمانی که عقل از روی بصیرت تأیید کند؛ انسان، عالم، حافظ، یادآور، زیرک و فهیم خواهد شد و به این وسیله است که انسان چگونگی و چرایی و کجایی را درک می‌کند و نیز خیرخواه خود را از فریب‌دهنده خویش باز می‌شناسد».

❖ نکته در قرآن کلمه بصیرت، با مفهوم گسترده آن خودآگاهی به کار رفته است.

❖ خداوند می‌فرماید: «كُلُّ الْإِنْسَانِ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ: به درستی که انسان بر نفس خود بصیرت دارد». در واقع به همین خودآگاهی و بینش خودبخودی که لازمه شناخت و معرفت پدیده‌های جهان آفرینش است، اشاره فرموده و این ویژگی را از مواهب الهی به شمار می‌آورد.
❖ می‌توان چنین استنباط کرد که کلماتی همچون أَقْلًا تبصرون، لَا يَبْصُرُونَ و به طور کلی همه مشتقاتی که از مصدر دیدن در قرآن کریم ذکر شده، به معنای همین بصیرت است. یعنی دیدنی که به دنبال آن بینش و درک و فهم برای انسان حاصل شود.

❖ نکته واژه‌هایی مثل فراست و کیاست که در فرمایشات معصومین آمده است همانند: «أَلْمُؤْمِنِ كَيْسٌ: مومن زیرک است» یا «اتَّقُوا مِنْ فِرَاسَةِ الْمُؤْمِنِ: از فراست و تیزهوشی شخص مومن بر حذر باشید» به معنی و مفهوم هوش به وضوح اشاره دارند.

پدیده هوش، بارزترین فعالیت قوای ذهنی است که قدرت سازگاری او را در محیط میسر می‌کند.

❖ افلاطون نیز به کلیات عقلی و پدیده هوش اشاره کرده و توضیحات فراوانی در این مورد داده است.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

۱- آیه «اتقوا من فراسه المومنین»، اشاره به کدام گزینه دارد؟

الف) هوش (ب) حافظه (ج) غریزه (د) معرفت

۲- در قرآن کلمه بصیرت، یا کدام مفهوم به کار رفته است؟

الف) دیدن (ب) درک و فهم (ج) خودآگاهی (د) عقل

۳- «افلا تبصرون» در قرآن کریم به کدام معنا اشاره دارد که مورد قبول روان‌شناسی امروز نیز هست؟

(نیمسال اول ۸۶-۸۵)

الف) بینش (ب) تجربه (ج) هوش (د) حافظه

(نیمسال دوم ۸۶-۸۵)

۴- بارزترین فعالیت قوای ذهنی انسان کدام مورد زیر است؟

الف) ادراک (ب) احساس (ج) توانمندی (د) هوش

(نیمسال اول ۹۲-۹۱)

۵- امام صادق (ع) ستون و پشتوانه انسان را چه عاملی می‌داند؟

الف) روح (ب) نفس (ج) عقل (د) قلب

(نیمسال اول ۹۴-۹۳)

۶- در حدیث «المومن کیس» کلمه «کیس» به چه مفهومی آمده است؟

الف) غریزه (ب) عادت (ج) فطرت (د) هوش

شخصیت از دیدگاه روان‌شناسی و اسلام

❖ از مجموع تعاریف شخصیت می‌توان گفت شخصیت عبارت است از خصوصیات و ویژگی‌هایی که در یک طرح یا «کل» وحدت پیدا کرده و شکل گرفته است که این خصوصیات در رفتار فرد ظاهر می‌شوند. این ویژگی‌ها با وجود اینکه طرح رفتار فرد را تا حدودی ثابت و قابل پیش‌بینی می‌نمایند؛ با این حال شخصیت وی قابل تغییر و تکامل است.

نظریه‌های شخصیت از دیدگاه روان‌شناسی

❖ نظریه‌پردازان شخصیت در روان‌شناسی با تأمل و تعمق در رفتارهای آدمی تلاش کرده‌اند تعبیری جامع برای رفتارهای آدمی ارائه کنند. این تلاش‌ها به رغم تفاوت‌هایی که در بینش نظریه‌پردازان آن‌ها با یکدیگر دارند، در یک امر اشتراک دارند و آن عبارت از کوشش همگان برای وحدت بخشیدن بین پدیده‌های رفتاری پراکنده و تبیین و معنی‌دار کردن این رفتارها می‌باشد.

❖ این بینش‌ها که نظریه‌های شخصیت نام یافته‌اند، سازمان روانی انسان را به مثابه یک کل می‌بینند و در مورد آدمی و رفتارهایش، قواعدی کلی عرضه می‌کنند. چنین تلاشی ماهیت فلسفی و عقلی دارد.

نظریه‌های شخصیت جنبه کلی دارد و قابلیت تجربه حسی را ندارد و علت اصلی عدم توانایی برای اثبات قطعی یا رد نظریه‌های شخصیت، همین ویژگی می‌باشد.

شخصیت از دیدگاه قرآن و اسلام (شاکله)

قرآن کریم می‌فرماید: «قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَى شَاكِلِهِ فَرِيكُمْ أَعْلَمُ مَنْ هُوَ آهْدِي سَبِيلًا: ای پیامبر به مردم بگو که هر کس بر حسب شاکله (ذات و طبیعت) خود عمل می‌کند و خدای شما بر آنکه راه هدایت را یافته از همه کس آگاه‌تر است». با توجه به این مفهوم قرآنی و مفهوم کلی شخصیت در روان‌شناسی می‌توان اصطلاح شاکله را معادل واژه شخصیت در نظر گرفت.

۸۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۸

۱- کدامیک از گزینه‌ها نادرست است؟

الف) نظریه‌های شخصیت قابلیت تجربه حسی ندارد.

ب) شخصیت فرد قابل تغییر و تکامل نیست.

ج) نظریه‌های شخصیت، سازمان روانی انسان را یک کل می‌بینند.

د) ویژگی‌های شخصیتی رفتار فرد را ثابت و قابل پیش‌بینی می‌نماید.

۲- اصطلاح شاکله در قرآن کریم، معادل کدام واژه در روان‌شناسی است؟

الف) غریزه ب) اراده ج) عادت د) شخصیت

۳- در دیدگاه اسلامی کدام واژه معادل شخصیت در نظر گرفته شده است؟

الف) شاکله ب) مزاج ج) خلق و خو د) نفس

۴- نظریه‌های شخصیت، سازمان روانی انسان را به مثابه یک می‌بینند.

الف) جزء ب) کل ج) هیأت د) تکامل رو به رشد

۵- کدام گزینه درست است؟

الف) همه نظریه‌پردازان شخصیت یک تعریف واحد از شخصیت دارند.

ب) شخصیت به صورت قابل انقسام و جزئی در تعریف است.

ج) تلاش‌های مربوط به نظریه‌های شخصیت اساساً ماهیتی فیزیولوژیکی دارند.

د) نظریه‌های شخصیت جنبه کلی دارند و قابلیت تجربه حسی را ندارند.

۶- قواعد مربوط به شخصیت اساساً دارای ماهیت هستند.

الف) فلسفی ب) فیزیولوژیکی ج) عقلی د) الف و ج

معانی مختلف شاکله عبارتند از:

- ۱- شاکله از ماده «شکل» به معنای بستن پای چهارپا و «شکال» بند و طنابی است که حیوان را با آن می‌بندند.
- ۲- شاکله به معنای خلق و خوی آمده است و از آن لحاظ به خلق و خوی، شاکله گفته می‌شود که انسان را مقید می‌کند و نمی‌گذارد در آنچه می‌خواهد آزاد باشد؛ بلکه او را وادار می‌سازد تا به مقتضای آن اخلاق رفتار کند.
- ۳- شاکله از ریشه «شکل» به معنای هیات و ریخت نیز آمده است.
- ۴- شاکله به معنای طریقت و مذهب هم آمده است. وقتی گفته می‌شود «این طریق دارای شاکله‌هاست» معنایش این است که هر گروهی راه جداگانه‌ای از آن برای خود انتخاب کرده است.
- ۵- شاکله به معنای حاجت و نیاز نیز آمده؛ چون نیاز و احتیاج به گونه‌ای انسان را مقید می‌کند.
- ۶- شاکله به معنای «نیت» هم به کار رفته است. امام صادق در تفسیر آیه «قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلِهِ فُرْتَاكُم مِّنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلاً» می‌فرماید: هر کس بر پایه نیت خویش عمل کند.

☞ شاکله یعنی مجموعه نیت، خلق و خوی، نیازها، شیوه‌های رفتاری و ساختارهای روانی و همه اینها شاخص‌هایی هستند که در روان‌شناسی جدید با عنوان ویژگی‌های شخصیت از آن‌ها یاد می‌شود.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم (۶۰)

- ۱- واژه شاکله به کدام معنی نیامده است؟
الف) نیت ب) خلق و خوی ج) حاجت و نیاز د) فطرت
- ۲- چرا به خلق و خوی، شاکله گفته می‌شود؟
الف) انسان را مقید می‌کند و نمی‌گذارد در آنچه می‌خواهد آزاد باشد.
ب) انسان را آزاد می‌سازد تا به مقتضای هوی و هوس خود عمل کند.
ج) انسان را وادار می‌سازد تا به مقتضای اخلاق عمل کند.
د) گزینه الف و ج
- ۳- چه کسی می‌فرماید هر کس بر پایه نیت خویش عمل می‌کند؟
الف) امام علی (ع) ب) امام صادق (ع) ج) رسول اکرم (ص) د) امام حسن (ع)
- ۴- منظور از واژه شاکله در «این طریق دارای شاکله‌هاست» چیست؟
الف) هیات ب) مذهب ج) نیت د) حاجت
- ۵- شاکله از ماده به معنای بستن پای چارپا می‌باشد.
الف) شکن ب) شکند ج) شکل د) شکوب
- ۶- معانی مختلف شاکله در روان‌شناسی جدید نامیده می‌شوند.
الف) ساخت‌ها ب) ویژگی‌های شخصیتی ج) طرح‌واره‌ها د) تیپ‌های شخصیتی

د. ۱

د. ۲

ب. ۳

ب. ۴

ج. ۵

ب. ۶

❖ نیت در لغت به معنای قصد و عزم قلبی است و در اصطلاح به تصمیم آگاهانه برای انجام دادن یک عمل اطلاق می‌شود؛ از دیدگاه اسلام بین نیت و عمل تفاوت وجود دارد؛ نیت امری است درونی و عمل، ثمره و حاصل نیت است.

❖ امام علی (ع) می‌فرماید: «أَلْتِنِيهِ أَسَاسُ الْعَمَلِ: نیت پایه هر کاری است» و نیز می‌فرماید: «الْأَعْمَالُ بُمَازِ النِّيَّاتِ: اعمال ثمره نیت هستند». بنابراین نیت یا انگیزه انجام دادن یک کار، از انجام دادن آن عمل جداست.

❖ هیچ‌گاه نیت یک عمل با تصور صرف آن عمل با هم مساوی نیستند؛ زیرا نیت‌ها در واقع محصول هیأت و ترکیب روانی خاص آدمی و برخاسته از حالت‌های نفسانی وی هستند که بسیاری از عناصر آن‌ها از حیطة تصورات و تفکرات انسان خارج‌اند.

خلق و خوی

❖ عبارت است از مجموعه صفات روانی انسان که در جریان تماس و ارتباط با محیط پیرامونی او بروز و ظهور می‌یابند.

• حکما و دانشمندان اسلامی، خلق و خوی را حاصل دو عامل می‌دانند:

• ۱- مزاج و ترکیب بدنی که خود محصول وراثت است.

• ۲- اوضاع و احوال محیطی فرد.

❖ علامه طباطبایی در تفسیر المیزان خود در زیر تفسیر مفهوم شاکله چنین آورده است: بین ویژگی‌های روانی و ویژگی‌های جسمانی انسان رابطه خاصی وجود دارد. برخی از مزاج‌ها سریع‌تر عصبانی شده و میل به غذا و جفت زودتر شدت می‌یابد؛ به گونه‌ای که نفس با کوچک‌ترین عامل به طرف مقتضیات طبع خود کشیده و تحریک می‌شود.

حاجت و نیاز

جدول ۸-۱

نیازها در روان‌شناسی	
نیازهای جسمانی	در اثر به هم خوردن تعادل شیمیایی بدن به وجود می‌آیند و در اساس در نوع بشر و دیگر جانداران ثابت هستند. هرچند در اصل خود آموختنی نیستند ولی نحوه برخورد با آن‌ها کاملاً آموختنی است و به نوع شخصیت و شاکله فرد بستگی دارند. مانند گرسنگی، ...
نیازهای روانی	دارای منشأ جسمانی آشکار نیستند اما در نوع انسان دیده می‌شوند و به دو نوع اکتسابی و غیراکتسابی تقسیم می‌شوند. نیاز به امنیت و ابراز وجود از نوع غیراکتسابی و پرخاشگری، صلح‌جویی و ... اکتسابی‌اند که در افراد مختلف به صور گوناگون دیده می‌شود.

•• نکته

نیازهای روانی اعم از اکتسابی و غیراکتسابی، وابستگی تام و تمام به هیأت روانی خاص یا شاکله انسان دارند.

۵۸ سوالات پر تکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- خلق و خوی حاصل کدام دو عامل زیر است؟

- الف) مزاج و ترکیب بدنی - وراثت
ب) مزاج و ترکیب بدنی - اوضاع محیطی فرد
ج) اوضاع محیطی - اوضاع درونی فرد
د) مزاج و ترکیب بدنی - اوضاع و احوال اجتماعی فرد

۲- کدامیک از نیازهای روانی زیر، غیراکتسابی هستند؟

- الف) پر خاشگری
ب) صلح جویی
ج) ابراز وجود
د) ریاکاری

(نیمسال دوم ۸۶-۸۵)

۳- به طور کلی نیازها در روان شناسی کدامند؟

- الف) نیاز هوشی و غیرهوشی
ب) نیاز جسمانی و روانی
ج) حاجت و نیاز
د) نیاز اجتماعی و غیراجتماعی

(نیمسال اول ۸۸-۸۷)

۴- از دیدگاه اسلامی ثمره و حاصل نیت چیست؟

- الف) گفتار
ب) هدف
ج) عمل
د) هیجان

(نیمسال دوم ۹۱-۹۰)

۵- کدام گزینه صحیح نمی باشد؟

- الف) نیت در لغت به معنای قصد و عزم قلبی است.
ب) از دیدگاه اسلام بین نیت و عمل تفاوت وجود دارد.
ج) نیت ثمره و حاصل عمل است.
د) نیت امری درونی است.

مذهب و طریق

❖ مذهب و طریق به معنای محل رفتن راه است و در اصطلاح به آیین و دین نیز گفته می شود. انگیزه مذهبی یا دین باوری معمولاً بر پایه آموزش های محیطی و یادگیری های اجتماعی در افراد به وجود می آید.
❖ آموزش ها و تلقین ها در بارور کردن مذهب و تحکیم اصول و مبانی اعتقادی انسان ها نقش مهمی دارند و پذیرش آن ها توسط وجود زمینه های مناسب روانی (فطری) امکان پذیر است.

•• نکته

دین و مذهب بر اساس هیئت و ساخت روانی اولیه انسان شکل می گیرد و مظاهر و آثار دین باوری در شخصیت یا شاکله آدمی نمودار می شود.

هیئت و ساخت

❖ اصلی ترین معنای شاکله، هیئت و ساخت روانی است.
❖ هیئت و ساخت روانی آدمی در حقیقت مجموعه واحدی است که نیات از آن برمی خیزند، خلق و خوی حاصل آن است، مذهب بر اساس آن پذیرفته شده و شکل می یابد و سرانجام نیازهای فرد بروز می کند و ظهور آن ها نیز از همین ساخت روانی یعنی شاکله یا شخصیت تأثیر می پذیرند.

۵. ج

۴. ج

۳. ب

۲. ج

۱. ب

چگونگی تشکیل شاکله (شخصیت) در انسان

استعداد و ظرفیت کودک برای یادگیری و وجود بازتاب‌های گوناگون و ساخت روانی اولیه‌ای به نام فطرت، آدمی را آماده می‌کند تا در مقابل محیط و سازگاری با آن آماده شود. فطرت به این معنی است که در وقت تولد، بالقوه از مجموعه‌ای از دانش‌های غیراکتسابی برخوردار هستیم که به مجموعه آن‌ها دانش‌های فطری می‌گویند که در انسان متأثر از محیط بوده و به صورت‌های گوناگون متحول می‌شود مانند غریزه.

غریزه مادری نوعی دانش غیراکتسابی است که در بین حیوانات به دلیل محدودیت استعداد یادگیری، کمتر دچار دگرگونی شده؛ در حالی که در نوع انسان تحول زیادی کرده است.

فطرت یا دانش‌های فطری نقش بسیار اساسی و تعیین‌کننده‌ای را در شکل‌گیری شاکله یا شخصیت ایفا می‌کند.

نکته

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- اصلی‌ترین معنای شاکله کدام است؟

الف) خلق و خوی ب) هیئت و ساخت روانی ج) مذهب د) نیت

۲- کدام مورد زیر نقش اساسی و تعیین‌کننده در شکل‌گیری شاکله یا شخصیت دارد؟ (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)

الف) اطلاعات اکتسابی ب) اطلاعات محیطی ج) دانش‌های فطری د) دانش‌های روانی

۳- دین و مذهب بر اساس اولیه انسان شکل می‌گیرد و مظاهر و آثار دین باوری در آدمی نمودار می‌شود.

الف) نیت - رفتار ب) هیأت روانی - شاکله

ج) خلق و خوی - نیاز د) شاکله - خلق و خوی

۴- کدامیک از گزینه‌های زیر نادرست است؟

الف) انگیزه مذهبی توسط یادگیری اجتماعی در آدمی به وجود می‌آید.

ب) آثار دین باوری در شاکله یا شخصیت نمودار می‌شود.

ج) دین و مذهب بر اساس شاکله شکل می‌گیرد.

د) پذیرش مذهب توسط زمینه‌های فطری بوجود می‌آید.

۵- مذهب و طریق به معنای می‌باشد و در اصطلاح به نیز مذهب گفته می‌شود.

الف) دین - آیین ب) محل رفتن - آیین ج) راه - دین د) ب و ج

۶- ساخت روانی مجموعه واحدی است که از آن برمی‌خیزند، حاصل آن است و بر

اساس آن پذیرفته می‌شود.

ب) خلق و خوی - نیت - مذهب

د) مذهب - خلق و خوی - نیت

الف) نیت - مذهب - خلق و خوی

ج) نیت - خلق و خوی - مذهب

رشد شخصیت و مراحل تکاملی آن از نظر اسلام
 ❖ بنابر اهمیت عقل در جهان بینی اسلامی، رشد انسان و مراحل تکاملی شخصیت وی بر اساس آن
 سنجیده می شود.

●● نکته ●● عقل و نفس دو محرک اصلی افعال آدمی به شمار می آیند.

❖ اصل لذت طلبی و الم گریزی، اصل بنیادین در حیات حیوانات و انسان ها به شمار می رود که این اصل
 نیازی به خودآگاهی و استدلال ندارد، از این رو حیوانات و انسان ها بدون بررسی عقلی و فارغ از
 خودآگاهی می توانند به طرف محرک های خوشایند جذب شده و از محرک هایی ناخوشایند دوری
 کنند. بنابراین میان رشد عقلی و گسترش تمایلات نفسانی نسبتی معکوس وجود دارد؛ یعنی هر قدر
 سطح خودآگاهی بالاتر رود به همان نسبت دامنه تمایلاتی که از حیطة خودآگاهی بیرون هستند،
 محدودتر می شود. این رویارویی در جهت خودآگاهی عقلانی باعث رشد شخصیت می شود.

جدول ۸-۲

مراحل رشد شخصیت بر اساس دو ملاک عقل و نفس	
نفس اماره	کسی که صاحب این نفس است، دارای شاکله و شخصیتی است که در آن هوای نفس حاکم است و محرک اعمال و رفتار چنین فردی، صرفاً تمایلات لجام گسیخته نفسانی او هستند.
نفس لوامه	هرچند که محرک بسیاری از رفتارهای انسان در این نفس، تمایلات نفسانی اوست اما عقل در این ورطه نقش ویژه ای داشته و با آگاهی و استدلال و قضاوت درست، برخی از رفتارهای این نوع شخصیت را زیر سوال می برد و او را سرزنش می کند.
نفس مطمئنه	شخصیت انسان در این مرحله زیر سیطره کامل عقل درمی آید و این عقل است که مسیر و جهت اعمال و رفتار وی را تعیین می کند.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- انسان در کدام مرحله از نفس در حالت تعارض بین امیال و عقل قرار می گیرد؟
 الف) نفس اماره ب) نفس مطمئنه ج) نفس لوامه د) نفس مرضیه
- ۲- بر اساس مراحل رشد شخصیت، شخصیت انسان در کدام مرحله تکاملی خود تحت سیطره عقل در آمده و
 از آن به بعد مسیر و جهت اعمال وی را تعیین می کند؟
 الف) نفس اماره ب) نفس مطمئنه ج) نفس لوامه د) نفس سرزنشگر
 (نیمسال اول ۸۹-۸۸)، (نیمسال دوم ۹۰-۹۱)
- ۳- در کدامیک از مراحل رشد شخصیت هوای نفس حاکم است؟
 الف) نفس اماره ب) نفس لوامه ج) نفس مطمئنه د) همه موارد
- ۴- دو محرک اصلی افعال آدمی کدامها هستند؟
 الف) روح و قلب ب) عقل و نفس ج) روح و جسم د) جسم و عقل
- ۵- در کدام نفس، عقل برخی رفتارها را زیر سوال برده و سرزنش می کند؟
 الف) نفس مرضیه ب) نفس اماره ج) نفس لوامه د) نفس مطمئنه

ج. ۱ ب. ۲ ب. ۳ ب. ۴ ج. ۵

تعارض و کشمکش‌های شخصیتی از دیدگاه قرآن

❖ انسان یک سلسله ویژگی‌های حیوانی دارد که به صورت نیازهای جسمانی مشخص می‌شوند. این نیازها برای بقای بشر باید ارضا شوند. انسان یک سری خصلت‌های معنوی نیز دارد که به صورت بندگی، تسبیح و تقدیس خداوند جلوه‌گر می‌شوند. گاهی بین این نیازهای جسمی و معنوی نزاع و کشمکش ایجاد می‌شود، به صورتی که خود شخص احساس می‌کند.

تعالل و ثبات شخصیتی از نظر قرآن

❖ مشیت خداوندی چنین اقتضا کرده است که انسان از میان سختی‌ها، گرفتاری‌ها، رنج‌های جسمانی و فشارهای روانی، راه کمال و رستگاری خویش را بازیابد.

❖ قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ: ما نوع انسان را به حقیقت در رنج و سختی آفریدیم». بنابراین کسانی که بتوانند تا حد امکان بین جنبه‌های مادی و معنوی شخصیت خود تعادل پیدا کنند، از این آزمایش سربلند می‌شوند و کسانی که به دنبال تمایلات مادی و شهوات حیوانی بروند و از خواسته‌های معنوی غافل بمانند، در این آزمون شکست می‌خورند.

قرآن در زمینه تعادل میان خواسته‌های مادی و معنوی می‌فرماید: «وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَ لَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا؛ و در آنچه خداوند به تو داده است سرای آخرت را جستجو کن و بهره‌ات را از دنیا فراموش مکن».

●● نکته

❖ پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: شایسته‌ترین فرد کسی است که هم برای دنیا و هم برای آخرت تلاش کند.

❖ پیامبر گرامی نمونه تمام و کمال شخصیت متعادل و انسان به کمال رسیده می‌باشد که هم شادابی روحی و هم طراوت جسمی را دارد، همچنین ایشان الگوی یک انسان کامل و شخصیت نمونه می‌باشند که کلیه قوای جسمانی و روانی در وی به تعادل رسیده‌اند.

شخصیت بهنجار و نابهنجار از دیدگاه اسلام

❖ شخصیت بهنجار از نظر اسلام شخصیتی است که جسم و روح در آن به تعادل رسند و نیازهای هر کدام در جای خود ارضا شوند.

❖ شخصیت بهنجار هم به جسم و سلامت آن اهمیت می‌دهد و نیازهای آن را تا حد عقل و شرع برآورده می‌کند و هم عبادت می‌کند و از اعمالی که موجب خشم خداوند است، خودداری می‌کند. حال اگر کسی به حالت افراطی به نیازهای معنوی خویش بپردازد و نیازهای جسمانی خویش را سرکوب کند، شخصیتی نابهنجار دارد زیرا این گرایش‌های افراطی با فطرت انسان متضاد است.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- از نظر اسلام، شخصیتی بهنجار است که در وی و به تعادل برسند.
- الف) روح و قلب ب) عقل و جسم ج) روح و جسم د) قلب و روح
- ۲- این گفته پیامبر که فرمود «شایسته‌ترین فرد کسی است که هم برای دنیا و هم برای آخرت تلاش کند» بیانگر کدام گزینه است؟
- الف) بیانگر شخصیت نمونه در اسلام می‌باشد.
 ب) بیانگر «انسان کامل» می‌باشد.
 ج) بیانگر تعادل شخصیت و موازنه میان خواسته‌های مادی و معنوی می‌باشد.
 د) بیانگر انسان به کمال رسیده است.
- ۳- چرا کسی که به طور افراطی به نیازهای معنوی خود پردازد و نیازهای جسمانی خود را سرکوب کند، شخصیتی نابهنجار دارد؟
- الف) چون انسانی یک‌بعدی می‌شود.
 ب) چون گرایش‌های افراطی با فطرت انسان متضاد است.
 ج) چون ماهیت انسان چندبعدی است.
 د) چون جسم او به تحلیل می‌رود.
- ۴- آیه شریفه «و آنچه خداوند به تو داده است، سرای آخرت را جستجو و بهره‌ات را از دنیا فراموش نکن» اشاره به چه دارد؟
- الف) تحقق شخصیت ب) تداوم شخصیت ج) تعارض شخصیت د) تعادل شخصیت
- ۵- آیه «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ» اشاره به چه دارد؟
- الف) آفرینش انسان در رنج و سختی ب) شناسایی افراد بهنجار و نابهنجار
 ج) تعادل در جنبه‌های مادی و معنوی د) الف و ج
- ۶- الگوی کامل انسانی که کلیه قوای جسمانی و روانی در وی به تعادل رسیده است کدام شخصیت می‌باشد؟
- الف) امام صادق (ع) ب) پیامبر اکرم (ص) ج) امام علی (ع) د) امام باقر (ع)

یادگیری، منابع و راه‌های آن از نظر اسلام

- از دیدگاه اسلامی، انسان از دو منبع اصلی، علم و معرفت را فرامی‌گیرد که عبارتند از:
- ۱- منبع الهی: علمی که از منبع الهام صادر می‌شود و همان علمی است که مستقیماً از جانب خداوند از طریق وحی یا روای صادق به بشر می‌رسد.
 - ۲- منبع بشری: علمی که آدمی ضمن کسب اطلاعات، مشاهدات، مهارت‌ها و تجربیات در راستای حل مشکلات زندگی خویش آن را به دست می‌آورد و فرامی‌گیرد.

امام علی (ع) می‌فرماید: در هر حرکت و فعالیتی به آگاهی نیازمندیم و باید به این آگاهی و علم دست یابیم.

نکته

❖ امام صادق (ع) روی فهم مطالب تأکید می‌کند و می‌گوید: در صورتی که شخص یک مطلب را به درستی بفهمد و درک کند، بهتر از آن است که هزار حدیث را تنها به حافظه خویش بسپارد و تنها به نقل قول اکتفا کند.

امام موسی کاظم (ع) می‌فرماید: «مَنْ تَعَلَّمَ فِي شَبَابِهِ كَانَ بِمَنْزِلَةِ الرَّسْمِ فِي الْحَجْرِ: آموخته‌های دوران جوانی مانند نقشی که بر سنگ حجاری شده باشد، پایدار می‌ماند».

❖ در رابطه با آموزش نظریه همراه با یادگیری عملی، امام صادق (ع) می‌فرماید: اگر از زندگانی تو تنها دو روز باقی مانده باشد، یک روزش را به فراگرفتن برای یادگیری و تربیت خود اختصاص بده تا روز دیگر آنچه یاد گرفته‌ای، به کمک تو بیاید.

راه‌های یادگیری و عوامل مؤثر در یادگیری از دیدگاه قرآن
❖ انسان از راه‌های گوناگونی به یادگیری می‌پردازد مانند تقلید کودک از پدر و مادر، آزمایش و خطا، شرطی شدن، عادت و بینش. همچنین تجربه، تفکر و استدلال عقلی نیز شیوه‌هایی هستند که انسان به مدد آن‌ها چیزهایی را یاد می‌گیرد.

❧ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ❧

- 1- از دیدگاه اسلامی انسان از کدام منابع علم و معرفت را یاد می‌گیرد؟ (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
 - الف) منبع اولیه و ثانویه
 - ب) منبع محیطی و ارثی
 - ج) منبع انسانی و محیطی
 - د) منبع الهی و بشری
- 2- درباره منبع الهی در فراگیری علم و معرفت کدام درست است؟
 - الف) آدمی ضمن کسب مشاهدات و مهارت‌ها آن را کسب می‌کند.
 - ب) از طریق وحی یا رویای صادق به بشر می‌رسد.
 - ج) آدمی از طریق مهارت‌ها به آن نایل می‌شود.
 - د) ذاتی و غریزی است.
- 3- این عبارت که «آموخته‌های دوره جوانی مانند نقشی که بر سنگ حجاری شده باشد، پایدار می‌ماند» از کیست؟
 - الف) امام صادق (ع)
 - ب) امام علی (ع)
 - ج) امام موسی کاظم (ع)
 - د) پیامبر اکرم (ص)
- 4- «فهم و درک مطالب به درستی بهتر از به حافظه سپردن هزار حدیث است» از کیست؟
 - الف) امام علی (ع)
 - ب) امام صادق (ع)
 - ج) امام موسی کاظم (ع)
 - د) پیامبر اکرم (ص)
- 5- علمی که آدمی ضمن کسب اطلاعات، مشاهدات، مهارت‌ها و تجربیات در راستای حل مشکلات فرامی‌گیرد، چه نام دارد؟
 - الف) علم الهی
 - ب) علم نظری
 - ج) علم عملی
 - د) علم بشری
- 6- این عبارت که «در هر حرکت و فعالیت به آگاهی نیازمندیم و باید به این آگاهی و علم دست یابیم» از کیست؟
 - الف) پیامبر اکرم (ص)
 - ب) امام علی (ع)
 - ج) امام صادق (ع)
 - د) امام رضا (ع)

تقلید

- ❖ آدمی سعی می‌کند بسیاری از رفتارها و عادت‌های خود را در مرحله آغازین زندگی از طریق تقلید از دیگران یاد بگیرد، برای مثال در فرآیند زبان‌آموزی کودک سعی می‌کند زبان را با تقلید از بزرگ‌ترها و تلفظ کلماتی که بارها آن‌ها تکرار می‌کنند، یاد بگیرد.
- ❖ قرآن کریم در داستان قابیل که برادر خود هابیل را کشت و نمی‌دانست با جسد او چه کند، به شیوه تقلید در رابطه با یادگیری چنین اشاره می‌کند: «آنگاه خداوند کلاغی را برانگیخت که زمین را با چنگال خود گود کند تا به او بنماید که چگونه بدن مرده برادر را زیر خاک پنهان کند».

* نکته

قرآن کریم در آیات فراوانی فرموده است: کافران به دلیل تقلید از آباء و نیاکان خود، مسیر کفر و ضلالت را در پیش گرفته‌اند.

- ❖ در تعلیم و تربیت، وجود الگوهای شایسته اهمیت بسیاری دارند زیرا آدمی طبیعتاً به تقلید از دیگران علاقه دارد.
- ❖ از ابی‌حازم صلاتی روایت شده پیامبر یک بار بر روی منبر نماز خواند تا مردم از او پیروی کرده و کیفیت خواندن نماز را از وی یاد بگیرند.
- ❖ قرآن کریم خطاب به مسلمانان می‌گوید: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا»: «البته شما را در اقتدای به رسول خدا چه در صبر و مقاومت با دشمن و چه دیگر اوصاف و افعال نیکو، خیر و سعادت بسیار است برای آن کس که به ثواب خدا و روز قیامت امیدوار باشد و یاد خدا بسیار کند».

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- اقتدای به رسول خدا در صبر و مقاومت با دشمن و یا پیروی از افعال نیکو به کدام شیوه یادگیری مرتبط است؟
(نیمسال اول ۸۷-۸۶)
- الف) تقلید (ب) تفکر (ج) برانگیختگی (د) علم بشری
- ۲- در فرآیند زبان‌آموزی، کودک از چه طریقی زبان را از بزرگ‌ترها می‌آموزد؟
الف) تفکر (ب) تکرار (ج) تقلید (د) یادگیری
- ۳- قرآن کریم در داستان کشتن هابیل توسط قابیل و خاک‌سپاری او به کدامیک از مکانیزم‌های یادگیری اشاره دارد؟
الف) تفکر (ب) تقلید (ج) تکرار و تمرین (د) انگیزه و هیجان
- ۴- از چه کسی روایت شده که پیامبر در روی منبر نماز می‌خوانده تا مردم از او کیفیت خواندن نماز را یاد بگیرند؟
الف) بلال حبشی (ب) امام علی (ع) (ج) ابی‌حازم صلاتی (د) ابودر
- ۵- کافران، شیوه و روش آباء و نیاکان خود را کرده و مسیر ضلالت را پیش گرفته‌اند.
الف) تکرار (ب) عادت (ج) تداعی (د) تقلید
- ۶- اقتدای به رسول خدا در صبر و مقاومت با دشمن به کدام شیوه یادگیری مربوط است؟
الف) تقلید (ب) تفکر (ج) تکرار و تمرین (د) برانگیختگی

تفکر (اندیشیدن)

❖ تفکر یا اندیشیدن از جمله ویژگی‌های انسان است و برخی از جانوران نیز از اندیشه‌های محدودی برخوردارند اما با آدمی قابل مقایسه نیستند.

*** نکته

تفکر، محور اصلی زندگی انسان را تشکیل می‌دهد زیرا نیروی علمی و عقلی او وابسته به آن است.

- ❖ انسان فاقد اندیشه برابر با حیوان است.
- ❖ شکست و پیروزی انسان در گرو آن است که درست بیندیشد و اندیشه‌های سنجیده را به هنگام خود به کار برد. اندیشه وقتی بارور می‌شود که مبتنی بر تجربه‌های معقول و منطقی باشد.
- ❖ انسان از طریق تفکر و اندیشه به یادگیری نیز می‌پردازد زیرا هنگامی که او درباره حل مشکل مشخصی فکر می‌کند در واقع به نوعی آزمایش و خطا دست می‌زند. بدین معنی که وی با این کار در ذهن خود راه‌حل‌های گوناگون آن مشکل را ارزیابی کرده و پاسخ‌های اشتباه را رد می‌کند و راه‌حلی را که درست تشخیص داده است، انتخاب می‌کند.
- ❖ آدمی از راه تفکر، روابط میان اشیاء و رویدادها را کشف و اصول و نظریه‌های تازه‌ای را استنباط می‌کند که به نوآوری‌های گوناگون رهنمون می‌شوند، به همین دلیل روان‌شناسان جدید این نوع یادگیری را «عملیات عالی یادگیری» نامیده‌اند.
- ❖ در قرآن کریم آیات بسیاری انسان‌ها را به تفکر و اندیشیدن درباره جهان هستی و آثار خلق شده پروردگار فرامی‌خوانند که حاصل این تفکر، یادگیری برای انسان است.
- ❖ در آیه‌ای می‌فرماید: «همانا در آفرینش آسمان‌ها و زمین و رفت‌وآمد شب و روز، نشانه‌هایی برای خردمندان وجود دارد، آنهایی که خدا را در حالت ایستادن، نشستن و خفتن یاد می‌کنند و درباره آفرینش آسمان و زمین فکر می‌کنند و می‌گویند، پروردگارا این جهان را بیهوده نیافریدی، تو منزه‌ی، پس ما را از رنج دوزخ نگاه‌دار».

پیامبر در این باره می‌گوید: «تَفَكَّرْ سَاعَةً أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةٍ سَبْعِينَ سَنَةً: یک ساعت فکر کردن از هفتاد سال عبادت کردن با ارزش‌تر است».

** نکته

*** نکته

امام علی (ع) می‌فرماید «لَا عِلْمَ كَالْتَفَكَّرِ: هیچ دانشی مانند اندیشیدن نیست».

- ❖ امروزه برخی از مریبان در مسأله یادگیری، کسب علم را مهم تلقی می‌کنند و با نحوه یادگیری کاری ندارند، در مقابل گروه دیگری از متخصصان نحوه یادگیری را مهم می‌دانند و معتقدند که یادگیری از راه تعقل و تأمل حاصل می‌شود که این بازگشتی به گفته امام علی که «هیچ دانشی مانند فکر کردن نیست» می‌باشد.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- عبارت «تَفَكَّرُ سَاعَةً أَوْ أَفْضَلَ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً» از چه کسی و در چه زمینه‌ای است؟
 الف) امام علی - تفکر (ب) پیامبر اکرم - تقلید (ج) امام علی - تقلید (د) پیامبر اکرم - تفکر
- ۲- انسان از طریق تفکر و اندیشه به نیز می‌پردازد زیرا در واقع به نوعی آزمایش و خطا دست می‌زند.
 الف) تکرار و تمرین (ب) یادگیری (ج) تقویت (د) انگیزش درونی
- ۳- نیروی علمی و عقلی انسان وابسته به چیست؟
 الف) هوش (ب) تقلید (ج) تفکر (د) انگیزه
- ۴- فرمایش حضرت علی (ع) که «هیچ دانشی مانند اندیشیدن نیست»، با کدامیک از موارد زیر توافق دارد؟
 (نیمسال اول ۸۶-۸۵)
- الف) یاد گرفتن معنای تقلید (ب) اهمیت نحوه یادگیری
 ج) یادگیری به معنی حفظ مطالب (د) اهمیت کسب عینی معلومات
- ۵- محور اصلی زندگی انسان را چه چیزی تشکیل می‌دهد؟
 الف) تقلید (ب) تفکر (ج) تمرین (د) انگیزه
 (نیمسال دوم ۸۹-۸۸)
- ۶- این حدیث از چه کسی می‌باشد؟ «لَا يَلْمُ كَالْتَفَكْرِ، هَيْجَ دَانِشِي مَانَنْدِ اَنْدِيشِيدَنْ نِيسْت» (نیمسال اول ۹۳-۹۲)
 الف) حضرت محمد (ص) (ب) امام علی (ع) (ج) امام جعفر صادق (ع) (د) امام محمد باقر (ع)

انگیزه

- ♦ انگیزه از نظر روان‌شناسی به عوامل زیستی، اجتماعی یا آموخته‌های محیطی گفته می‌شود که رفتار مبتنی بر هدف را در پی دارد و آن‌ها را تأیید یا از بروز آن‌ها جلوگیری می‌کند. بنابراین انگیزه‌ها منشأ درونی دارند و به همین لحاظ از وجود فرد مایه می‌گیرند و او را وادار به فعالیت می‌کنند.
- ♦ شخصیت آدمی در قالب انگیزه‌ها و نیازهای او شکل می‌گیرد.

انگیزه در امر یادگیری نیز اهمیت زیادی دارد یعنی اگر برای دستیابی به هدف مشخصی انگیزه‌ای نیرومند وجود داشته باشد، شرایط مناسبی به وجود می‌آید تا انسان در مقام یادگیری، در صدد راه‌های درست رسیدن به آن هدف برآید.

• نکته

- ♦ قرآن کریم به منظور تربیت الهی انسان، شیوه‌های گوناگونی برای ایجاد انگیزه مانند روش تشویق، تنبیه، تهدید و داستان‌گویی را نام برده است که عبارتند از:

۱- برانگیختن انگیزه از راه تشویق و تنبیه و تهدید

❖ در قرآن کریم هنگامی که فرد انگیزه قوی برای دستیابی به هدفی والا و الهی داشته باشد، رسیدن به هدف علاوه بر اینکه باعث رضایتمندی او می‌شود، بلکه استحقاق ثواب و پاداش الهی را نیز دارد و نفس، این انگیزه را نوعی عمل صالح به شمار می‌آورد. ولی کوشش نکردن برای رسیدن به هدف الهی و اقدام به کارهای ناشایست بر پایه انگیزه شیطانی علاوه بر اینکه مایه انفعال و سرخوردگی، دلتنگی و رنج درونی می‌شود، نوعی خطا و گناه به حساب می‌آید که کیفر الهی را به دنبال دارد. (آیات ۸۱ و ۸۲ سوره بقره متضمن همین مطلب است.)

۲- ایجاد انگیزه از راه بازگویی داستان‌ها (قصص)

❖ قرآن کریم آموزش‌های اعتقادی، اجتماعی، سیاسی و نظیر آن‌ها را گاهی در قالب داستان‌ها نشان می‌دهد.

❖ قرآن کریم در آیه «لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ» به تحقیق به سرگذشت آن‌ها عبرت و بینشی برای صاحبان اندیشه است. به آن اشاره کرده است، زیرا صاحبان اندیشه در سایه عبرت و بینشی که به آن‌ها دست می‌دهد، می‌آموزند و یاد می‌گیرند که چگونه خطاهای پیشینیان را تکرار نکنند و با تمکین از فرامین وحی و تبعیت از پیامبران الهی مسیر سعادت و رستگاری در دو جهان را پیمایند.

۳- سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

۱- آیه «لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ» به کدامیک از مکانیزم‌های یادگیری زیر اشاره کرده است؟

- الف) تکرار و تمرین در بازگویی داستان‌ها
ب) ایجاد انگیزه از راه بازگویی داستان‌ها
ج) توجه به بازگویی داستان‌ها
د) ایجاد تفکر در بازگویی داستان‌ها

۲- به عوامل زیستی، اجتماعی، و آموخته‌های محیطی گفته می‌شود که رفتار مبتنی بر هدف را در پی دارد.

- الف) عادت
ب) اراده
ج) انگیزه
د) عاطفه

۳- کدامیک در مورد انگیزه درست نمی‌باشد؟

- الف) انگیزه‌ها منشأ درونی دارند.
ب) انگیزه‌ها انسان را وادار به فعالیت می‌کنند.
ج) شخصیت آدمی در قالب انگیزه‌ها و نیازهای او شکل می‌گیرد.
د) انگیزه‌ها در امر یادگیری اهمیتی ندارند.

۴- کدامیک از گزینه‌ها در مورد ایجاد انگیزه به منظور یادگیری، از راه تشویق و تنبیه و تهدید نادرست می‌باشد؟

- الف) انگیزه نیرومند جهت دستیابی به هدف والا باعث رضایت خاطر و احساس لذت می‌شود.
ب) نفس، انگیزه قوی جهت رسیدن به هدف الهی را نوعی عمل صالح به شمار می‌آورد.
ج) آن‌ها که ایمان آورده و عمل صالح انجام دهند اهل بهشتند و همیشه در آن خواهند بود.
د) اقدام به کارهای ناشایست بر پایه انگیزه شیطانی باعث رنجش درونی فرد می‌شود اما کیفر الهی به همراه ندارد.

۵- کدام گزینه از وجود فرد مایه می‌گیرد و او را به فعالیت وامی‌دارد؟

- الف) انگیزه
ب) عادت
ج) تکرار و تمرین
د) توجه

۶- نفس، انگیزه رسیدن به هدف الهی را که باعث رضایت خاطر و احساس لذت می‌شود، را چه می‌نامند؟

- الف) سرخوردگی و انفعالی
ب) عمل صالح
ج) فطرت
د) مطمئنه

تکرار و تمرین

❖ هر یادگیری نیاز به تمرین و تکرار دارد، در غیر این صورت یادگیری به صورت شایسته حاصل نمی‌شود.
❖ یادگیرنده باید احساس کند در اثر تمرین و تکرار برای وی پیشرفت حاصل شده است و انگیزه وی برای یادگیری بیشتر شود. فاصله‌های تمرین نباید خیلی کوتاه یا خیلی بلند باشد چون در هر دو صورت از اثر تمرین به طور محسوس کاسته می‌شود.

تمرین زمانی سبب بهبود یادگیری می‌شود که با پاداش و تقویت همراه باشد. آزمایش‌های ثورندایک را در این زمینه می‌توان نام برد.

*** نکته

❖ در یادگیری، اوضاع و احوالی که در جریان یادگیری تأثیر دارند یعنی (موقعیت یادگیری) باید در نظر گرفته شوند که شامل شرایط مادی مانند نور، هوا، محل نشستن و شرایط غیرمادی مانند تمایل یادگیرنده به امور مورد یادگیری، ارتباط معلم و شاگرد و ... می‌باشند.

نقش تمرین و تکرار در یادگیری از دیدگاه قرآن

❖ قرآن کریم برای جا انداختن بعضی مسائل اساسی در اذهان مردم، از شیوه تکرار استفاده کرده است. برای مثال عقیده به یگانه پرستی (توحید) که در سوره نمل دیده می‌شود و در آن جمله «أَلِلهِ مَعَالِهِ: آیا معبود دیگری با خداوند همراه است؟»، پنج بار تکرار شده است و مفهوم آن چنین است که هرگز چنین نیست که معبودی همراه و شریک خداوند باشد.
❖ در سوره قمر نیز آیه «وَلَقَدْ يَسْرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ: ما خواندن قرآن و فهمیدن آن را برای اندرز انسان‌ها آسان کردیم. آیا هیچ پندپذیری هست که متذکر شود؟» چهار بار تکرار شده است که گوینده در قالب سوالی (استفهام انکاری)، موضوع مورد سوال را نفی و انکار می‌کند.

تکرار یک رفتار زشت، موجب تبدیل آن به «عادت» می‌شود که رهایی از آن تنها با برخورداری از اراده قوی میسر خواهد بود.

*** نکته

❖ قرآن کریم درباره عادات زشت که در اثر تکرار حاصل شده‌اند می‌فرماید: «كَلَّمَا يَل رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ ما كانوا يكسبون: چنین نیست، بلکه اعمال زشت آن‌ها سبب شده است تا زنگاری از ظلم و جهت دل‌های آن‌ها را بپوشاند».

❖ پیامبر اکرم در این باره می‌فرماید: هرگاه کسی مرتکب گناهی شود، نقطه سیاهی در دلش به وجود می‌آید و در صورت تکرار آن، نقطه دیگری ایجاد می‌شود و این تکرار چنان ادامه می‌یابد که همه این دل مانند رنگ گوسفندی سیاه و تیره می‌شود.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- تمرین (مائی سبب بهبود یادگیری می شود که با و همراه باشد.
الف) تکرار - عادت ب) پاداش - تقویت ج) اراده - عاطفه د) تکرار - تقویت
- ۲- هر یادگیری نیاز به دارد، در غیر اینصورت شایسته انجام نمی گیرد.
الف) توجه ب) انگیزه ج) تکرار و تمرین د) تقلید
- ۳- تکرار جمله «إِلَه مَعَ اللَّهِ» در سوره نمل چه مفهومی را می رساند؟
الف) یگانه پرستی ب) معاد ج) ایمان به غیب د) دوستی
- ۴- در چه زمانی تمام دل مانند رنگ گوسفند سیاه و تیره می شود؟
الف) اصرار بر دروغ گویی ب) تأکید بر غیبت ج) داشتن انگیزه شیطانی د) اصرار بر گناه
- ۵- منظور از موقعیت یادگیری در جریان یادگیری چیست؟
الف) شرایط مادی مانند نور ب) تمایل یادگیرنده
ج) شرایط غیرمادی مانند ارتباط شاگرد و معلم د) همه موارد
- ۶- خداوند در سوره نمل می فرماید: «آیا معبود دیگری با خداوند همراه است؟» و آن را پنج بار تکرار کرده است. مفهوم این تکرار کدامیک می باشد؟
الف) خداوند برای اینکه عقیده یکتا پرستی (توحید) را در ذهن مردم جا بیندازد از شیوه تکرار استفاده کرده است.
ب) خداوند برای اینکه فهمیدن قرآن را برای همگان آسان کند از شیوه تکرار استفاده کرده است.
ج) خداوند برای اینکه انسان ها را به اندیشیدن وادارد، از شیوه تکرار استفاده کرده است.
د) همه موارد

توجه

فرآیند توجه کردن معلول انگیزش درونی ماست بدین معنی که از همه عوامل محیط بنا به علل خاصی، تنها به چند عامل توجه می کنیم و این علل علاقه ها و وضع روانی ما نسبت به آن عوامل بخصوص است.

توجه کردن و ادراک کردن از جهات بسیاری از هم جدا شدنی نیستند، اما توجه را باید نوعی آمادگی برای ادراک تلقی کرد.

نکته

توجه کردن معمولاً قبل از ادراک کردن می آید اما ادراک همیشه به دنبال توجه نمی آید. از طرف دیگر توجه یکسان همواره ادراک یکسان به همراه ندارد. ممکن است چند نفر به چیزی یکسان توجه کنند اما همه آنها، آن را یکسان درک نکنند.

افرادی که نمی توانند دقت یا توجه خود را به امر خاصی معطوف دارند، در فراگیری آن دچار اشکال می شوند. همچنین کسانی که دچار هیجانات شدید می شوند در این حالت نمی توانند به شیء معینی توجه کنند و بیماران روانی نیز معمولاً فاقد توجه اند.

- ❖ قرآن کریم با بهره‌گیری از بازگویی داستان‌ها، وقایع و حوادث گذشته توجه مخاطبین خود را به یکتاپرستی، ایمان به غیب، پاداش و کیفر اعمال در این دنیا و جهان آخرت جلب کرده است.
- ❖ قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ» به درستی که در این سرگذشت پیشینیان تذکر و اندرزی است برای آنکس که تعقل کند یا گوش فرا دهد و حضور قلب داشته باشد».
- ❖ قرآن کریم اشاره می‌کند که بیدار شدن از خواب در نیمه شب، موجب توجه بیشتر انسان به معنای لطیف قرآنی و درک بهتر مفاهیم عالیه این کلمات آسمانی می‌شود. آنجا که می‌فرماید: «إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلاً» به درستی که نماز شب و دعا و ناله سحری بهترین شاهد اخلاص و صفای قلب و صدق دعوی ایمان است».
- ❖ این مطلب از یک سو می‌تواند به استراحت ذهن در هنگام خواب و آرامش آن پس از خواب برگردد و از سوی دیگر ممکن است مربوط به آرامشی باشد که شب‌هنگام همه جا را فرامی‌گیرد و همه توجه وی معطوف به معبودش می‌شود.
- ❖ قرآن در ارتباط با نقش تعیین‌کننده توجه در مسأله یادگیری و ادراک می‌فرماید: «وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ انصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» و آنگاه که قرآن خوانده شود، گوش فرا دهید و خاموش باشید تا مشمول رحمت خداوند شوید». در اینجا گوش فرادادن به قرآن در واقع به معنای توجه و تأمل در آیات است.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۸

۱- کدام گزینه نادرست است؟

- الف) توجه را باید نوعی آمادگی برای ادراک تلقی کرد. (ب) توجه کردن قبل از ادراک می‌آید.
- ج) ادراک همیشه بعد از توجه می‌آید. (د) توجه یکسان همواره ادراک یکسان به همراه ندارد.
- ۲- آیه «وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ انصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» به کدامیک از راه‌های یادگیری اشاره دارد؟
- الف) تمرین (ب) تداعی (ج) تقلید (د) توجه
- ۳- فرآیند توجه کردن، معلول چه امری است؟
- الف) یادگیری (ب) انگیزه درونی (ج) تقویت (د) احساس
- ۴- قرآن کریم در اهمیت مسأله توجه در یادگیری می‌فرماید: آن‌گاه که قرآن خوانده شود فرا دهید و خاموش باشید تا خداوند قرار بگیرد.
- الف) گوش - مشمول رحمت (ب) گوش - مورد بخشش
- ج) دل - مشمول عفو (د) دل - مشمول عنایت
- ۵- بیدار شدن از خواب در نیمه شب موجب می‌شود.
- الف) بی‌حوصلگی (ب) درک مفاهیم عالیه قرآن
- ج) درک الهامات غیبی (د) پیری زودرس
- ۶- کدامیک از عبارات درست است؟
- الف) توجه یکسان همواره درک یکسان به همراه ندارد. (ب) بیماران روانی دارای توجه کافی هستند.
- ج) توجه و ادراک جداشدنی هستند. (د) فرآیند توجه کردن، معلول فطرت ذاتی ماست.

توزیع یادگیری

تحقیقات در روان‌شناسی جدید ثابت کرده‌اند که توزیع یادگیری (تمرین یادگیری در فاصله‌های زمانی مشخص) که در خلال آن فرصت‌هایی برای استراحت یادگیرنده فراهم شود، به سرعت یادگیری و تثبیت آن در حافظه کمک می‌کند.

نکته یادگیری با استفاده از روش توزیع به مراتب مفیدتر و موثرتر از یادگیری به روش تمرکز است.

روش تمرکز روشی است که بر اساس آن، یادگیری در مدت زمان پیوسته و بدون فاصله‌های استراحت صورت می‌گیرد.

قرآن کریم (طبق اصل توزیع و یادگیری) در فاصله‌های دور از یکدیگر و در طول مدت بیست و سه سال نازل شده است تا مردم بتوانند به تدریج آن را یاد بگیرند و معانی و مفاهیم آیات را جذب و درک کنند.

نکته شیوهٔ تنزیل (فرو فرستادن تدریجی) قرآن به یادگیری درست و فهم و حفظ صحیح قرآن به خوبی کمک کرده است، چه اگر همهٔ قرآن دفعتاً و یک جا نازل می‌شد، یادگیری آن مشکل بود.

قرآن می‌فرماید: «و قرآناً فرَقْنَاهُ لِيَتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكَّةٍ وَ نَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلاً: ما قرآنی را بر تو نازل کردیم که به صورت آیات جدا از هم می‌باشد تا آن را تدریجاً و با آرامش بر مردم بخوانی و بطور قطع این قرآن را ما نازل کردیم.»

سوالات پر تکرار و احتمالی پایان ترم

۱- منظور از توزیع یادگیری چیست؟

الف) یادگیری در مدت زمان پیوسته و بدون فاصله (ب) همان روش تمرکز است
ج) تمرین یادگیری در فاصله‌های زمانی مشخص (د) الف و ب

۲- نازل شدن قرآن کریم در طول مدت بیست و سه سال بیانگر کدام گزینه ذیل می‌باشد؟ (نیمسال اول ۸۸-۸۷)

الف) تمرین و تکرار (ب) توزیع یادگیری (ج) توجه در یادگیری (د) انگیزه در یادگیری

۳- کیفیت نزول قرآن به روش تنزیل، تأکید بر چه روش یادگیری است؟ (نیمسال اول ۸۹-۸۸)

الف) توزیع (ب) توجه (ج) تقلید (د) تفکر

۴- آیه «و قرآناً فرَقْنَاهُ لِيَتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكَّةٍ وَ نَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلاً» به کدامیک از جنبه‌های یادگیری اشاره دارد؟ (نیمسال اول ۹۱-۹۰)

الف) توزیع یادگیری (ب) تقویت یادگیری (ج) تعمیم یادگیری (د) تشکیل یادگیری

۵- شیوه تنزیل قرآن کریم به کدام مورد زیر اشاره دارد؟ (نیمسال اول ۹۲-۹۱)

الف) طوطی‌وار (ب) توزیع یادگیری (ج) متراکم (د) انتزاعی

۶- نزول قرآن مجید در طول ۲۳ سال بیانگر کدامیک از راه‌های یادگیری می‌باشد؟ (نیمسال اول ۹۳-۹۲)

الف) تفکر کردن (ب) تمرین کردن (ج) دقت کردن (د) یادگیری در طول زمان

۶ د

۵ ب

۴ الف

۳ الف

۲ ب

۱ ج

بهداشت روانی از نظر اسلام

❖ در گذشته شناخت جسم و آثار آن به دلیل قابل لمس بودن و عینی بودن آن برای انسان آسان تر بوده است ولی روح و روان و به طور اعمّ نفسانیات چون مادی نیستند همواره از حقایق دست نیافتنی به شمار رفته‌اند به همین دلیل تصورات درباره روح و روان و نیز بیماری‌های روانی در بین اقوام غیر توحیدی و مذهبی‌های ساده‌اندیش توأم با خرافات و باورهای نادرست می‌باشد مانند حلول ارواح شیطانی در کالبد بیماران روانی و خارج ساختن آن‌ها از طریق برگزاری مراسم ویژه.

رابطه بهداشت روانی با رشد شخصیت و تکامل اخلاقی

اصطلاح بهداشت روانی به دو معنی به کار می‌رود:

- ۱- حفظ سلامت روانی و مجموعه تدابیر و اصولی که به وسیله آن‌ها سلامت جان و روان آدمی حفظ می‌گردد.
- ۲- کاهش بیماری‌های روانی در جامعه و شناخت روش‌ها و فنون که در نهایت منجر به کاستن از دامنه بیماری‌ها و اختلالات روانی در جامعه می‌شود.

هدف بهداشت روانی، حفظ سلامت فکر و تکامل روانی فرد است به گونه‌ای که بتوانند در زندگی فردی و اجتماعی خویش وضعیت و موقعیت عادی و مطلوب داشته باشد.

• نکته

❖ لازمه تأمین سلامت روانی و پیشگیری از بروز مشکلات روحی آن است که قبل از هر چیزی زیربنای یک شخصیت منسجم در فرد به وجود آید و از همان ابتدای تولد کودک و حتی پیش از آن به کلیه عوامل موثر در سلامت روانی و تعادل رفتار او توجه کنیم.

❖ دیدگاه اسلام درباره بهداشت روانی را می‌توان تحت عنوان سلامت تکامل روانی و صیانت جسم و جان انسان خلاصه کرد.

❖ در آموزش‌های اسلامی تأکید فراوانی در مورد کسب دانش و ارتقای سطح بینش افراد انسانی به عمل آمده که زمینه را برای درک مسئولیت‌های فردی، اجتماعی و شناخت حق دیگران، احترام به قانون، ایثار و فداکاری و از خودگذشتگی آماده می‌کند. بر اساس این آموزش‌ها شخصیت بهنجار به وجود می‌آید.

❖ تعالیم اسلام در گفتار پیامبر اکرم (ص) متبلور شده است که می‌فرماید: «بَعِثْتُ لِيَا تَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ: من برای تکمیل صفات نیکوی اخلاقی مبعوث شده‌ام».

❖ آموزش‌های اسلامی بهترین وسیله برای پیشگیری از بیماری‌های روانی و دستیابی به تکامل روانی است مانند سالم‌سازی محیط از مشروبات الکلی، شرطی کردن افراد به ارضای غیربزه جنسی از راه ازدواج مشروع و ... را می‌توان نام برد که همه آن‌ها بهداشت روانی را پی می‌ریزد.

۸۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۸

- ۱- لازمه تأمین سلامت روانی و پیشگیری از بروز مشکلات روحی چیست؟
 - الف) توجه به کلیه عوامل موثر در سلامت روانی در هنگام تولد
 - ب) به وجود آمدن یک شخصیت منسجم در فرد
 - ج) پیشگیری از بروز اختلالات روانی
 - د) الف و ب
- ۲- کدام مورد زمینه را برای درک مسئولیت‌های فردی، اجتماعی و شناخت حق دیگران آماده می‌کند؟
 - الف) صیانت ذات
 - ب) کسب دانش
 - ج) ارتقای سطح بینش
 - د) ب و ج
- ۳- عبارت «بَعِثْتُ لِيَاْتَهُمْ مَكَارِمَ الْاَخْلَاقِ» از کیست؟
 - الف) امام علی (ع)
 - ب) امام حسن (ع)
 - ج) پیامبر اکرم (ص)
 - د) حضرت عیسی (ع)
- ۴- دیدگاه اسلام درباره بهداشت روانی تحت عنوان می‌توان خلاصه کرد.
 - الف) تکامل روانی
 - ب) صیانت جسم و جان
 - ج) انسان کامل
 - د) الف و ب
- ۵- هدف نهایی بهداشت روانی چیست؟
 - الف) حفظ سلامت فکر و روان فرد
 - ب) سلامت جسمی
 - ج) درمان
 - د) کاهش اختلالات روانی
- ۶- اصطلاح بهداشت روانی به کدام معنی به کار می‌رود؟
 - الف) حفظ سلامت روانی
 - ب) کاهش بیماری‌های روانی در جامعه
 - ج) کاهش اختلالات رفتاری
 - د) همه موارد

بهداشت و سلامت روانی کودک از دیدگاه روان‌شناسی

❖ از دیدگاه روان‌شناسی، دوران کودکی را نه تنها باید مرحله پیشین و مقدمه‌ای برای زندگی بزرگسالی در نظر داشت، بلکه باید به شناخت و بررسی این دوره از زندگی به طور مستقل توجه کرد.

❖ محیط روانی خانواده موجب تأمین سلامت روانی و رشد استعدادها و توانایی‌های جسمی و فکری کودک می‌شود و برعکس اضطراب و نابسامانی‌های روحی، مختل شدن رابطه وی در محیط خانواده را ایجاد می‌کند.

بر اساس تحقیقات، بیشتر رفتارهای ناپهنجاری که در بزرگسالان مشاهده می‌شود محصول برخوردها و به ویژه رفتارهای عاطفی افراد خانواده با آنها در زمان کودکی بوده است.

نکته

♦ بنابراین پدران و مادران باید در تربیت کودک خود، زمینه رشد صحیح کودکان را فراهم کنند و پایه شخصیت متعادل و مطلوب را بنا نهند.

برخی از نکات تربیتی عبارتند از:

الف) توجه به امنیت عاطفی کودک: کودک شدیداً نیازمند به امنیت عاطفی است که در ماههای اول، مادر تنها پناهگاه برای بدست آوردن این امنیت است که کودک ضمن برقراری ارتباط غیرکلامی با مادر و مراقبت او، احساس امنیت می‌کند. پس راههای ارتباطی کودک با افراد مختلف گشوده می‌شود که در رشد و تکامل وی موثرند. اگر در سال‌های نخستین زندگی کودک، روابط عاطفی وی با دیگران ناخوشایند باشد، عوارض آن در آینده به صورت اختلالات گوناگون بروز می‌کند.

ب) مراقبت در زمینه رشد خلاقیت و استقلال شخصیت کودک: کودکان با برخورداری از روحیه خلاقیت و آفرینندگی خویش دنیای پیرامون خود را می‌شناسند و اگر روحیه آفرینندگی درست پرورش یابد به آن‌ها کمک شده است تا افرادی خلاق و سازنده بار بیایند.

ایجاد حس شخصیت‌باوری و اعتماد به نفس و درک مفهوم من به مثابه فرد مستقل، اصل مهم دیگری است که در برقراری تعادل روانی و رفتاری کودک موثر است.

• نکته

♦ برای مثال والدین و اطرافیان به هنگام برداشتن اشیاء متعلق به کودک باید از او اجازه بگیرند تا حس تملک به اشیاء در کودک ایجاد شود و استقلال شخصیت وی پایه‌ریزی شود که در نهایت سلامت و بهداشت روانی او را تأمین می‌کند.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۵۸

۱- بیشتر تر ناپهنجاری‌هایی که در بزرگسالان مشاهده می‌شود محصول است.

الف) رفتارهای عاطفی افراد خانواده با آن‌ها در زمان کودکی

ب) رشد توانایی‌های جسمی و فکری کودک

ج) نداشتن شخصیت مستقل در آن‌ها

د) عدم برقراری روابط صحیح

۲- در زمینه امنیت عاطفی کودک کدام گزینه نادرست است؟

الف) مادر در ماههای اولیه پناهگاه عاطفی کودک است.

ب) کودک ضمن برقراری رابطه غیرکلامی با مادر احساس امنیت می‌کند.

ج) کودک به همان نسبت که محتاج غذاست، به ارتباط عاطفی هم نیاز دارد.

د) روابط عاطفی ناخوشایند در کودکی عوارضی در آینده نخواهد داشت.

۳- اصل مهم در برقراری تعادل روانی و رفتاری کودک کدام است؟

الف) اعتماد به نفس

ب) ایجاد حس شخصیت‌باوری

ج) درک مفهوم من

د) همه موارد

۱. الف

۲. د

۳. ج

۲- زمانی که والدین اشیاء متعلق به کودک را برمی دارند باید از او اجازه بگیرند» مؤید کدام مورد است؟

- (الف) تأمین سلامت و بهداشت روانی کودک
(ب) ایجاد حس تملک در او و استقلال شخصیت
(ج) ارتباط با کودک و ایجاد حس اعتماد در او
(د) الف و ب

۵- دوران نقش بسیار مهمی در تأمین بهداشت روانی فرد دارد.

- (الف) نوجوانی
(ب) بزرگسالی
(ج) پیری
(د) کودکی

۶- اگر در سال‌های نخستین زندگی کودک، روابط عاطفی وی با دیگران به خصوص مادر ناخوشایند باشد یا اصلاً وجود نداشته باشد، باعث بروز چه پیامدی در کودک می‌شود؟

- (الف) اختلالات رفتاری
(ب) ناپهنجاری‌های رفتاری
(ج) مشکلات بسیار در طول زندگی
(د) همه موارد

بهداشت و سلامت روانی کودک از نظر اسلام

❖ تعلیم و تربیت کودک در اسلام به مثابه دستور اخلاقی مطرح نشده بلکه در قالب یک حق مسلم که رعایت آن از طرف والدین الزامی است، گوشزد شده است.

۱- احترام و نیکی کردن به فرزندان: پیامبر در این زمینه می‌فرماید: «مِنْ حَقِّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدَانِ أَنْ يَحْسُنَ اسْمَهُ وَيَحْسُنَ آدَبَهُ» از حقوق پسر بر پدر خود آن است که وی را احترام کند، برایش نام نیکو انتخاب کند و او را به پاکی و پاکدلی پرورش دهد. و در جایی دیگر می‌فرماید: «إِذَا سَمَّيْتُمُ الْوَالِدَ فَأَكْرَمُوهُ وَأَوْسِعُوا لَهُ فِي الْمَجْلِسِ وَلَا تَسْتَبِيحُوا لَهُ وَجْهًا» وقتی نام فرزندان را می‌برید، او را گرامی بدارید و جای نشستن را برای او توسعه دهید و باز کنید و به او رو ترش نکنید.

احترام و توجه به کودکان در سنین خردسالی از ضروریات بنای یک شخصیت سالم و پایه اعتماد به نفس در بزرگسالی است.

نکته

❖ حضرت علی (ع) می‌فرماید: «أَجْمَلُوا فِي الْخِطَابِ تَسْمَعُوا جَمِيلَ الْجَوَابِ» با مخاطب خویش پسندیده و مؤدب سخن بگویید تا او نیز با شما با احترام جواب گوید.

۲- پرهیز از رنجاندن کودکان: پیامبر می‌فرماید: کسی که با کودکان رحمت و محبت نکند و بزرگسالان را احترام نکند از ما نیست. این حدیث نشانگر آن است که بی‌توجهی و ایجاد زمینه رنجش روحی کودک با روح اسلام مغایرت دارد. خودداری از رنجاندن کودکان در زندگی پیامبر مکرر دیده می‌شود.

۳- همبازی شدن با کودکان و شاد کردن آنان: یکی از راه‌های پرورش شخصیت کودکان، شرکت بزرگسالان در بازی‌های آنهاست، که این کار حس استقلال و اعتماد را در آنها شکوفا می‌کند و گام بزرگی در تأمین بهداشت روانی کودک است.

♦ پیامبر می‌گوید: آن کس که کودکی نزد اوست، باید در پرورش او رفتاری مناسب را در پیش گیرد و نیز می‌فرماید: رحمت خداوند بر پدری که در راه نیک و نیکوکاری به فرزند خویش کمک کند یعنی به او احسان کند و همچون کودکی، رفیق دوران کودکی وی باشد و او را عالم و مؤدب بار آورد. در جای دیگر می‌فرماید: کسی که دختر خود را شادمان کند، همچون کسی است که بنده‌ای را از فرزندان اسماعیل ذبیح آزاد کرده باشد و آن کس که پسر خود را مسرور کند مانند کسی است که دیده‌اش از خوف خداوند گریسته باشد.

حضرت علی (ع) می‌فرماید: کسی که کودکی دارد باید در راه تربیت او خود را تا سر حد کودکی تنزل دهد

••• نکته

والدین می‌توانند از طریق خوشحال کردن کودک، از ایجاد اضطراب و ناراحتی‌های کودک جلوگیری کرده و آنچه را برای تربیت او لازم است، به آسانی به او بیاموزند.

• نکته

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

۱- حدیث «کسی که کودکی دارد باید در راه تربیت او خود را تا سر حد کودکی تنزل دهد» از کیست؟

(نیمسال اول ۸۸-۸۷)

الف) رسول اکرم (ص) ب) امام باقر (ع) ج) امام صادق (ع) د) امام علی (ع)

۲- عبارت «کسی که دختر خود را شادمان کند همچون کسی است که بنده‌ای را از فرزندان اسماعیل ذبیح آزاد کرده» از کیست؟

الف) امام علی (ع) ب) امام سجاد (ع) ج) پیامبر اکرم (ص) د) امام صادق (ع)

۳- احترام و نیکی کردن به فرزندان چه نتایجی به بار خواهد آورد؟

الف) پایه اعتماد به نفس در بزرگسالی را تشکیل می‌دهد. ب) بنای یک شخصیت سالم را به وجود می‌آورد.
ج) از اوامر پدر و مربیان کمتر سرپیچی می‌کند. د) همه موارد

۴- این سخن پیامبر که فرمودند کسی که به کودکان محبت نکند از ما نیست، نشانگر چیست؟

الف) بی‌توجهی و ایجاد رنجش در کودکان با روح اسلام مغایرت دارد.
ب) شخصی که موجب رنجش کودکان شود، حضرت او را از جمع مسلمانان بیرون کند.
ج) زندگی پیامبر آغشته از مهر و محبت کودکان بوده است.
د) الف و ب

۵- در سنین خردسالی از ضروریات بنای یک شخصیت سالم و پایه اعتماد به نفس در بزرگسالی است

الف) خوشحال کردن
ب) احترام و توجه به کودکان
ج) امنیت عاطفی
د) استقلال

۶- عبارت «أَجْمَلُو فِي الْخِطَابِ تَسْمَعُوا جَمِيلَ الْجَوَابِ» از کیست؟

الف) امام علی (ع) ب) پیامبر اکرم (ص) ج) امام سجاد (ع) د) امام رضا (ع)

ع الف

ب ۵

د ۴

د ۳

ج ۲

د ۱

بیماری‌های جسمانی است.

❖ تأکید پیشوایان معصوم بر آن بوده که زیربنای اعتقادات دینی افراد باید از دوران کودکی آماده شده و شکل بگیرد.

❖ امام سجاد (ع) پرورش ایمان و اخلاق کودک را یکی از وظایف والدین می‌داند و می‌فرماید: ای پدر به درستی که تو در ولایتی که به فرزند خویش داری، مسئول هستی که او را با اخلاق پسندیده پرورش دهی و به سوی خداوندش راهنمایی کنی.

❖ امام باقر (ع) در تربیت دینی فرزندان در سنین مختلف می‌فرماید:

- در سه سالگی به طفل کلمه توحید «لا اله الا الله» را بیاموزید.

- در چهار سالگی به او شهادت دادن به پیامبری خاتم الانبیاء «محمد رسول الله» را یاد دهید.

- در پنج سالگی او را با «قبله» و «سجده» آشنا کنید.

- در شش سالگی «رکوع و سجود» صحیح را به او تعلیم دهید.

- در هفت سالگی به او بگویید وضو بساز و نماز بخوان.

۵- نقش عاطفی مادر به ویژه در دورهٔ رضاع (شیر دادن) و اهمیت آن از نظر اسلام: در دوران کودکی، هیچ‌کس به اندازهٔ مادر به کودک نزدیک نیست و به همین سبب سهم وی در پرورش جسمی، عاطفی و روانی فرزند خویش، حساس‌تر و مهم‌تر از سایرین است.

❖ نه تنها کودکان به وجود مادران نیازمندند، مادران نیز از نظر عاطفی به وجود فرزندان خود نیاز مبرم دارند. احساس مادر شدن و شیر دادن و نوازش کردن کودک، احساس لطیف و دلپذیری است که ریشه‌های عاطفی عمیقی را در نهاد کودک به وجود آورده و تمایلات روانی او را ارضاء می‌کند.

❖ مادر اولین کسی است که کودک با او رابطهٔ عاطفی برقرار می‌کند و اگر در نحوهٔ ایجاد این رابطه، دقت و توجه کافی به عمل نیاید آثار سوء آن در مراحل بعدی رشد ظاهر و در بزرگسالی هرچه بیشتر نمایان می‌شود.

❖ وضعیت روانی خوب مادر، نداشتن اضطراب و تشویش و ترس از دست دادن کودک، احساس امنیت و اطمینان خاطر در زندگی مشترک با همسر و مبتلا نبودن به بیماری‌های واگیردار و سوء تغذیه در تأمین بهداشت روانی کودک تأثیر قطعی برجای می‌گذارد.

❖ تحقیقات نشان داده‌اند هیچ مادهٔ غذایی برای تغذیهٔ کودک مناسب‌تر از شیر مادر وجود ندارد و کودکانی که از این موهبت بزرگ یعنی تغذیهٔ شیر مادر بی‌نصیب می‌شوند خصوصاً آنهایی که از آغوش گرم مادر نیز جدا شده‌اند غالباً در معرض تهدید انواع مشکلات و اختلالات عاطفی قرار می‌گیرند که ریشهٔ آن‌ها را باید در کمبود یا محرومیت عاطفی جستجو کرد.

❖ قرآن کریم در مسألهٔ رضاع (شیر دادن) و تأثیر آن در سلامت جسم روان کودک می‌گوید: مادران اگر بخواهند شیر دادن فرزند خود را تمام کنند دو سال کامل به آن‌ها شیر بدهند و بر پدر است که خوراک و جامهٔ مادران را در حد متعارف مهیا کند و بر هیچ‌کس تکلیف بیرون از حدود طاقت و توانایی او نمی‌شود. در این آیه با ظرافتی خاص همبستگی عاطفی مادر و کودک مجسم شده و بر حرمت و والایی مقام مادر و نقش او در پرورش کودک تأکید شده است.

❖ قرآن کریم در باب حفظ حرمت و قدرشناسی از زحمات والدین به ویژه مادر می‌فرماید: و ما انسان را به احسان در حق پدر و مادر سفارش کردیم، مادر نه ماه با رنج و زحمت بار حمل او را کشید و با درد و مشقت وضع حمل کرد تا وقتی که طفل به حد رشد رسید و آدمی چهل ساله گشت (و عقل و کمال یافت)، آنگاه سبزد که عرض کند خدایا مرا بر نعمتی که به من و پدرم و مادرم عطا فرمودی شکر بیاموز و به کار شایسته‌ای که رضای تو در اوست موفق بدار و فرزندان مرا صالح گردان. بار الها من به درگاه تو به دعا باز آمدم و از تسلیمان فرمان تو شدم.

❖ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ❖

- ۱- این سخن از امام سجاد که فرمودند «ای پدر مسئول هستی که فرزندت را با اخلاق پسندیده پرورش دهی و به سوی خداوندش راهنمایی کنی» کدامیک برداشت می‌شود؟
 - الف) پرهیز از رنجاندن کودکان
 - ب) احترام به کودکان
 - ج) ایجاد تربیت و ایمان مذهبی در کودکان
 - د) نیکی به فرزندان
- ۲- توصیه حضرت امام محمد باقر (ع) برای آموزش به کودک سه ساله کدام مورد است؟ (نیمسال اول ۸۶-۸۵)
 - الف) کلمه توحید
 - ب) ذکر صلوات
 - ج) شهادت به پیامبر رسول خدا
 - د) ذکر سجده
- ۳- قرآن کریم، چند سال را برای شیر دادن مادر به کودک مناسب دانسته است؟
 - الف) دو
 - ب) سه
 - ج) یک
 - د) یک و نیم
- ۴- به اعتقاد امام باقر در شش سالگی باید چه چیزی را به کودک آموزش داد؟
 - الف) توحید
 - ب) قبله
 - ج) رکوع و سجود
 - د) وضو گرفتن
- ۵- کدام معصوم تربیت دینی بر اساس سن را در کودک ارائه داده است؟
 - الف) امام صادق (ع)
 - ب) امام باقر (ع)
 - ج) امام علی (ع)
 - د) امام سجاد (ع)
- ۶- کدام ویژگی مادر در بهداشت روانی کودک تأثیر قطعی دارد؟
 - الف) نداشتن اضطراب مادر
 - ب) مبتلا نبودن به بیماری‌های واگیردار
 - ج) عدم سوءتغذیه
 - د) همه‌ی موارد

ملاک‌های سلامت و بهداشت روانی از دیدگاه اسلام

- ❖ از دیدگاه اسلامی، انسانی که خودآگاهانه با تمامی هستی ارتباط زنده و پویا و متکامل دارد کسی است که از لحاظ روانی سالم می‌باشد.
- ❖ عالی‌ترین الگوی انسان‌های سالم، انبیاء الهی هستند که باید آن‌ها را مظهر سلامت و حیات روانی به شمار آورد. آن‌ها آگاه‌ترین، پویاترین و متکامل‌ترین رابطه را با کل هستی و منبع اصلی آن (خدا) دارند.

۱- هشیار و خودآگاه زیستن

- ❖ انسان سالم کسی است که پیوسته هشیار و خودآگاه است و از هر آنچه هشیاری و خودآگاهی او را مختل می‌کند، گریزان است. انسان سالم با جهان درون و دنیای برون خود ارتباطی مبتنی بر واقعیت‌ها و پذیرش آن دارد.
- ❖ انسان سالم گوش‌شنوا، چشمی بینا و قلبی آگاه دارد و انسان ناسالم، نمی‌شنود، نمی‌بیند و قلبش چیزی را درک نمی‌کند و نمی‌فهمد، چون آن را به کار نمی‌گیرد.
- ❖ قرآن کریم درباره آن‌ها می‌فرماید: آن‌ها دل‌ها (عقل‌هایی) دارند که با آن اندیشه نمی‌کنند و نمی‌فهمند و چشمانی دارند که با آن نمی‌بینند و گوش‌هایی دارند که با آن نمی‌شنوند، آن‌ها همچون چهارپایانند، بلکه گمراه‌ترند، اینان همانا غافلانند.

پیامبر اکرم می‌فرماید: «اللهم أرني الأشياء كما هي: خدایا اشیا را آن گونه که هستند به من بنمایان» که این دعا ناظر بر شناخت واقعیت‌ها، همان گونه که هستند می‌باشد.

♦♦ نکته

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- کدامیک از ملاک‌های سلامت روانی از دیدگاه اسلام نمی‌باشد؟
الف) در حال زیستن
ب) عزت نفس داشتن
ج) تربیت و ایمان مذهبی داشتن
د) با خدا بودن
- ۲- منظور پیامبر از «اللهم أرني الأشياء كما هي» چیست؟
الف) شناخت انگیزه‌ها
ب) شناخت واقعیت‌ها
ج) شناخت غریزه‌ها
د) شناخت ادراک
- ۳- کدام یک در رابطه با انسان سالم و هشیار صحیح نمی‌باشد؟
الف) از غفلت‌زدگی گریزان است.
ب) گوش‌شنوا و چشمی بینا دارد.
ج) چشم خود را بر روی حقایق می‌بندد.
د) قلبی آگاه دارد.
- ۴- عالی‌ترین الگوی انسان‌ها که مظهر سلامت و حیات روانی هستند، چه کسانی می‌باشند؟
الف) فرشتگان
ب) انبیای الهی
ج) جنیان
د) هیچ‌کدام
- ۵- از دیدگاه اسلام انسانی که با تمام هستی ارتباط پویا دارد، از لحاظ روانی سالم است.
الف) خودآگاهانه
ب) ناآگاهانه
ج) تا حدی
د) با تمام وجود

۲- در حال زیستن

- ❖ انسان سالم اوقات خود را در حال می‌گذراند و برعکس انسان‌های ناسالم در حال نفس می‌کشند ولی در گذشته یا آینده زندگی می‌کنند و حسرت آنچه گذشته یا از دسته رفته را می‌خورند.
- ❖ قرآن کریم می‌فرماید: «كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ؛ خداوند هر روز پدیده تازه‌ای می‌آفریند» و این همان نکته‌ای است که ملاصدرا در شيرازی تحت عنوان حرکت جوهری برای اولین بار مطرح کرده و گفته تمام ذرات کائنات و جهان یکپارچه حرکت است و یا به تعبیر دیگر ماده اجسام، وجودی است سیال که ذاتش به طور دایم دگرگون می‌شود و هر لحظه وجود تازه‌ای است که با وجود قبل و بعد فرق دارد اما چون این دگرگونی‌ها با هم اتصال دارند، یک شیء محسوب می‌شوند.
- ❖ قرآن در جایی دیگر می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، ایمان بیاورید» یعنی اینکه پیوسته در حال به سر برید و لحظات خود را با ایمان سپری کنید، ایمانی نوین و به ایمانی که در گذشته داشته‌اید اکتفا نکنید.

مسئله توبه در قرآن و احادیث بسیار تأکید شده و در واقع تبدیل گذشته منفی به حال مثبت و مفید است.

نکته

۳- پویا و متکامل زیستن در اجتماع

- ❖ از دیدگاه اسلام کسی که امروزش با دیروزش مساوی است، فردی نابهنجار است و انسان سالم انسانی است که مستمراً در حال رشد و تکامل معنوی و روحانی بوده و در جمع زندگی می‌کند.
- ❖ قرآن کریم در زمینه اتحاد مسلمین و خودداری از عزلت و تفرقه می‌فرماید «وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ؛ و رهبانیتی را که بعضی از پیروان عیسی ابداع کرده بودند، ما بر آن‌ها مقدر نداشته بودیم». از این آیه چنین برمی‌آید که رهبانیت که مصداقی از زهد و بی‌اعتنایی به دنیاست، در آیین مسیح دستوری درباره آن داده نشده و گروهی از پیروان عیسی (ع) آن را ساخته‌اند و اسلام به شدت آن را محکوم کرده است.
- ❖ همچنین آیات بسیاری هستند که انسان‌ها را به اتحاد و برادری و همکاری و همدردی با یکدیگر دعوت می‌کنند.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- در نظریه «حرکت جوهری» ملاصدرا به کدامیک از ملاک‌های سلامت روانی اشاره می‌شود؟ (نیمسال دوم ۸۹-۸۸)
 - الف) پویا زیستن (ب) خودآگاه زیستن (ج) در حال زیستن (د) عزت نفس داشتن
- ۲- آیه «كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ» اشاره به کدام مورد دارد؟
 - الف) در حال زیستن (ب) متکامل زیستن (ج) خودآگاه زیستن (د) عزت نفس داشتن
- ۳- مسئله توبه اشاره به کدام ملاک بهداشت روانی دارد؟
 - الف) متکامل زیستن (ب) خودآگاه زیستن (ج) در حال زیستن (د) با خدا زیستن

۴- در آیه «وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعْتُمْ مَا كَتَبْنَا عَلَيْهَا» منظور از رهبانیت چیست و آن را به چه کسانی نسبت می‌دهند؟

- الف) زهد و بی‌اعتنایی - یاران موسی
ب) تفرقه - حضرت عیسی
ج) زهد و بی‌اعتنایی - یاران عیسی
د) تفرقه - حضرت موسی

۵- آیه «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، ایمان بیاورید» اشاره به کدام موضوع دارد؟

- الف) حرکت جوهری ملاصدرا
ب) پیوسته در حال به سر ببرید.
ج) به ایمانی که در گذشته داشتید اکتفا نکنید.
د) همه موارد

۶- کدام مورد نادرست است؟

- الف) انسان‌های سالم در حال زندگی می‌کنند.
ب) انسان‌های ناسالم در حال نفس می‌کشند.
ج) انسان‌های ناسالم حسرت گذشته را نمی‌خورند.
د) انسان‌های ناسالم در آینده و گذشته زندگی می‌کنند.

۴- عزت نفس داشتن و حفظ حرمت دیگران

❖ افراد پهنجار دست به حرکتی نمی‌زنند که مورد بی‌احترامی و نفرت دیگران واقع شوند و پیوسته به جلب محبت و احترام دیگران می‌پردازند در حالی که افراد ناپهنجار نه تنها از خود بیزارند، دیگران را نیز شایسته احترام نمی‌بینند و خود را متفوق جمع می‌کنند و تعادل شخصیتی خود را از دست می‌دهند.

قرآن کریم می‌فرماید «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ: عزت، مخصوص خدا، رسول او و مومنان است.»

❖ رعایت شخصیت افراد و حفاظت از عزت نفس آن‌ها اساس زندگی ائمه معصومین و پیامبر اکرم (ص) بوده است.

❖ امیرالمؤمنین علی (ع) در مقام کمک و دستگیری از بینوایان برای آنکه عزت نفس آن‌ها حفظ شود شبانه انبان به دوش می‌کشید و غذا و مایحتاج آنان را در آن قرار می‌داد و به طور ناشناس به آن‌ها می‌داد.

۵- با خدا زیستن و با او بودن

❖ انسان آگاه و هشیار به سوی عالی‌ترین کمال هستی و حقیقت وجود یعنی خدا در حرکت است. هر گام او، قدمی است که او را به خداوند نزدیک‌تر می‌کند و با خداوند به راز و نیاز می‌پردازد و این معنای با خدا زیستن است. حال اگر روی برگرداند، هر حرکتی که از او سر بزند، وی را به وادی گمراهی و هلاکت بیشتر سوق می‌دهد و به تعبیر قرآن «معیشت ضنک» را نصیب او می‌کند.

کسی که از لحاظ مادیات مرفه است اما روح و قلبش بی‌قرار است دارای معیشت ضنک است و زندگی مشقت‌باری دارد.

﴿ قرآن کریم در این باره می‌گوید: «وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا: ان کس که از من روی گرداند، دچار مضمیقه و تنگنای معیشت خواهد شد». منظور از معیشت، علاوه بر آب، نان، پوشاک و مسکن، شامل آسایش فکر و آسایش خاطر نیز می‌شود.

توصیه‌های منابع اسلامی در زمینه تأمین سلامت جسمانی و بهداشت روانی شامل موارد زیر می‌باشد:

- ۱- خودداری از افراط در غذا
- ۲- خودداری از زیاده‌روی در آمیزگی‌های جنسی
- ۳- خودداری از آلوده شدن به مشروبات الکلی و مواد مخدر
- ۴- پرهیز از دست زدن به کارهای سنگین و طاقت‌فرسا
- ۵- اجتناب از حسد، خشم، انتقام‌جویی، حرص، طمع، یأس و نومیدی، تندخویی، غم و اندوه و هر عاملی که به نحوی در سلامت جسم و روان اختلال ایجاد کند.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم (۸۵)

۱- کمک‌های شبانه حضرت امیرالمؤمنین (ع) با در نظر داشتن کدام مورد زیر به این شکل صورت گرفته است؟
(نیمسال اول ۸۶-۸۵)

الف) آگاهانه زیستن ب) متکامل زیستن ج) رعایت حرمت نفس د) رعایت حقوق بینوایان

۲- در آیه «وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا» منظور از معیشت چیست؟

الف) نان، پوشاک و مسکن ب) آسایش فکر
ج) آسایش خاطر د) همه موارد

۳- کدام مورد جزو توصیه‌های منابع اسلامی در تأمین سلامت جسمانی و روانی نمی‌باشد؟

الف) خودداری از افراط در غذا ب) خودداری از زیاده‌روی در آمیزگی جنسی
ج) خودداری از روابط اجتماعی زیاد د) پرهیز از کارهای سنگین

۴- آیه «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» اشاره به کدام ملاک بهداشت روانی دارد؟

الف) حفظ حرمت دیگران ب) با خدا زیستن
ج) در حال زیستن د) متکامل زیستن

۵- کدام گزینه طبق ملاک عزت نفس از بهداشت روانی نادرست است؟

الف) انسان بهنجار به جلب محبت دیگران می‌پردازد. ب) انسان نابهنجار از خود بیزار است.
ج) انسان نابهنجار خود را منفور جمع می‌کند. د) انسان بهنجار تعادل شخصیتی خود را از دست می‌دهد.

۶- قرآن تعبیر معیشت ضنک را در چه مواردی به کار می‌برد؟

الف) انسانی که با یاد خدا زندگی نمی‌کند و با او ارتباط قلبی ندارد.
ب) انسانی که به دلیل قطع ارتباط معنوی با خدا آسایش فکری ندارد.
ج) انسانی که از لحاظ مادیات مرفه است اما روح و قلبش بی‌قرار است و به دلیل قطع ارتباط با خدا زندگی مشقت‌باری دارد.
د) همه موارد

۵۵ آزمون فصل هشتم (سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۵۵

- ۱- در حدیث «المومن کیس»، «کیس» به چه معناست؟
 (نیمسال اول ۹۲-۹۳) الف) هوش (ب) بینش (ج) عقل (د) تفکر
- ۲- آیه شریفه «بل الانسان علی نفسه بصیره» به کدامیک از ویژگی‌های انسان اشاره دارد؟
 (نیمسال اول ۹۲-۹۳) الف) مختار بودن انسان (ب) خودآگاهی ذاتی انسان (ج) درونی بودن تجربه حقیقت الهی انسان (د) امانتداری انسان
- ۳- واژه شاکله در قرآن کریم را می‌توان معادل با کدام واژه زیر در نظر گرفت؟
 (نیمسال دوم ۹۰-۸۹) الف) امنیت (ب) عقل (ج) شخصیت (د) فطرت
- ۴- از نظر اسلام چه رابطه‌ای بین رشد عقلانی و وسعت تمایلات نفسانی موجود است؟
 (نیمسال اول ۸۷-۸۶) الف) مثبت (ب) منفی (ج) صفر (د) گاه مثبت و گاه منفی
- ۵- کدام یک از گزینه‌های زیر در رابطه بهداشت روانی با رشد شخصیت و تکامل اخلاقی نادرست است؟
 الف) لازمه تامین سلامت روانی و پیشگیری از مشکلات روحی آن است که قبل از هر چیز، زیربنای یک شخصیت منسجم در فرد به وجود آید.
 ب) کسانی که بر پایه آموزش‌هایی که دامنه گسترده‌ای دارند، و مورد تاکید فراوان آموزش‌های اسلامی نیز هستند، تربیت بیابند شخصیتی متعادل و بالنده پیدا می‌کنند.
 ج) صفات نیکوی اخلاقی همان خصایصی است که به فرد عدم اعتماد به نفس می‌بخشد و وی را در برابر گرفتاری‌های گوناگون زندگی ناایمن می‌کند.
 د) آموزش‌های اسلامی بهترین وسیله برای پیشگیری از بیماری‌های روانی و نیز دستیابی به تکامل روانی است.
- ۶- از دیدگاه اسلام شخصیتی بهنجار است که در وی چه چیزهایی به تعادل برسند؟
 الف) روح و عقل (ب) عقل و جسم (ج) روح و جسم (د) قلب و روح
- ۷- آیه کریمه «وإذا قرء القرآن فاستمعوا له و آنتصوا لعلکم ترحمون» به کدام یک از راه‌های یادگیری اشاره دارد؟
 الف) تمرین (ب) تداعی (ج) توجه (د) تقلید
- ۸- محور اصلی زندگی انسان می باشد.
 الف) تقلید (ب) انگیزه (ج) تکرار و تمرین (د) تفکر
- ۹- در متون اسلامی واژه‌هایی مانند: فراست به طور وضوح به مفهوم اشاره دارند.
 الف) هوش (ب) شخصیت (ج) فطرت (د) عقل
- ۱۰- فرصت‌هایی را برای استراحت یادگیرنده فراهم می‌کند.
 الف) توزیع یادگیری (ب) یادگیری از راه تکرار و تمرین (ج) یادگیری از راه توجه (د) یادگیری از راه تمرکز

۵۶ پاسخ‌نامه آزمون فصل هشتم ۵۶

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	الف	ب	ج	ب	ج	ج	ج	د	الف	الف

آزمون مروری فصل هفتم و هشتم (سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۸۵

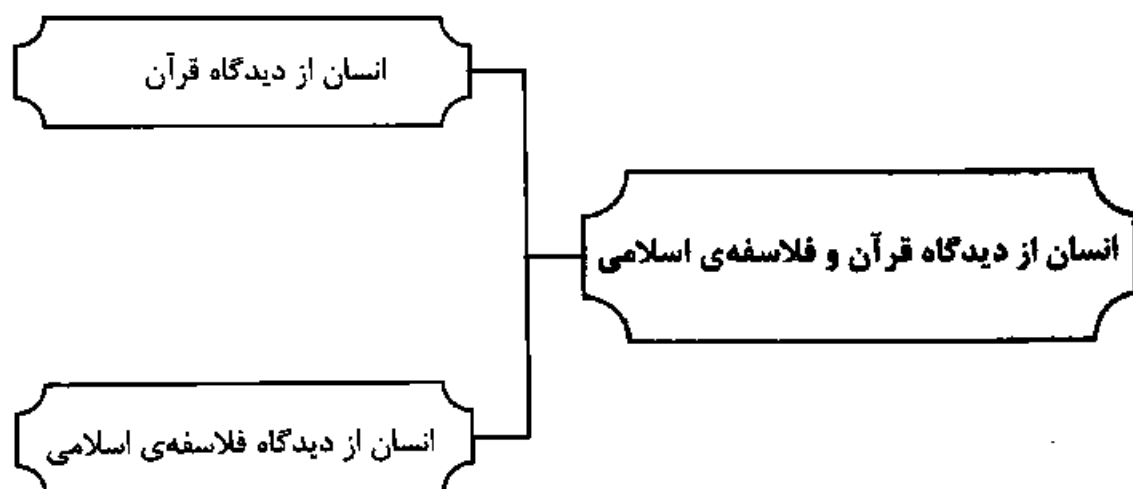
- ۱- مهمترین انفعالات از دیدگاه غزالی و می‌باشد.
 الف) ترس - غضب ب) خوف - ترس ج) غضب - شهوت د) شهوت - کینه
- ۲- غزالی عامل ایجاد «تکوین عادت» را کدام مورد می‌داند؟
 الف) شعور ب) تشویق ج) تمرین د) تفکر
- ۳- «افلا تبصرون» در قرآن کریم به کدام معنا اشاره دارد؟
 الف) بصیرت ب) تجربه ج) هوش د) حافظه
- ۴- انسان به جنبه‌های متضاد درونی خویش آگاهی دارد و جنبه‌های مخالف شخصیت خود را درک می‌کند و این همان است.
 الف) خودآگاهی ب) درایت ج) هوش د) بینش
- ۵- کدام یک از شیوه‌های یادگیری به سرعت یادگیری و تثبیت آن در حافظه کمک می‌کند؟
 الف) یادگیری از راه تقلید ب) یادگیری از راه تکرار و تمرین
 ج) توزیع یادگیری د) یادگیری از راه توجه
- ۶- فرمایش حضرت علی (ع) که «هیچ دانشی مانند اندیشیدن نیست» با کدام یک از موارد زیر توافق دارد؟
 الف) یادگیری معنای تقلید ب) اهمیت نحوه یادگیری
 ج) یادگیری به معنای حفظ مطالب د) اهمیت کسب عینی معلومات
- ۷- کدام یک از موارد زیر با دیدگاه غزالی مطابق نیست؟
 الف) وجود جبر روانی در انسان ب) اراده‌ای که حیوان و انسان در آن مشترک اند
 ج) اراده به معنی سلوک و درنوردیدن د) اراده به عنوان روح و اساس رفتار انسان
- ۸- از دیدگاه ملاصدرا مبدأ پیدایش و تکوین نفس چیست؟
 الف) ماده روحانی ب) ماده جسمانی ج) عوامل محیطی د) انوار باری تعالی
- ۹- به سرعت یادگیری و تثبیت آن در حافظه کمک می‌کند.
 الف) توزیع یادگیری ب) تشکیل یادگیری ج) یادگیری از راه توجه د) تقویت یادگیری
- ۱۰- هشمار و خودآگاه زیستن از ملاک‌های می‌باشد.
 الف) در حال زیستن ب) خودشناسی ج) بهداشت روانی د) انسان کامل بودن

پاسخنامه آزمون مروری فصل هفتم و هشتم ۸۶

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	الف	ج	الف	الف	ج	ب	الف	ب	الف	ج

فصل نهم

انسان از دیدگاه قرآن و فلاسفه‌ی اسلامی

جدول ۹-۱

دو طرز تفکر درباره انسان	
جهان بینی مادی	انسان یک حیوان مادی است و مانند دیگر حیوانات و جانداران فرصتی میان تولد تا مرگ برای او وجود دارد.
جهان بینی توحیدی (مکتب الهی)	انسان پیش از آمدن به این جهان سرشتی ویژه داشته و آمدنش بی حساب نبوده بلکه بر اساس قاعده و طرح مشخصی آفریده شده است.

آیه «فَخَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ: آیا پنداشته‌اید که شما را بیهوده آفریده‌ایم و به راستی شما به سوی ما بازگردانده نمی‌شوید»، به این نکته اشاره دارد که انسان عبث به دنیا نیامده است و مرگ را حیاتی تازه می‌داند.

● نکته

❖ زمانی که از انسان در قرآن و اسلام سخن می‌گوییم منظور کل وجود او که هم ماهیت مادی و هم ماهیت الهی دارد، می‌باشد. یعنی به تعبیر قرآن «ثُمَّ انشأناه خلقاً آخر: ما آفرینش دیگری (روح) را برای او پیش آوردیم، که اشاره به سرشت الهی دارد. و آیه «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ» نیز خلقت مادی و جسمانی را بیان می‌کند.

انسان از دیدگاه قرآن

روح الهی انسان:

❖ در تفکر اسلامی انسان را دارای یک حقیقت می‌دانیم که آن حقیقت، روح الهی است. روح الهی عنصری غیرمادی است و بزرگ‌ترین تفاوت انسان‌شناسی اسلامی با انسان‌شناسی مادی است.

❖ قرآن کریم درباره حضرت آدم (ع) خطاب به فرشتگان می‌فرماید: «فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ: چون او را موزون برآوردم و در آن از روح خویش دمیدم، پس به پیشگاه او به سجده در افتید».

وقتی گفته می‌شود انسان یک حقیقت الهی و غیرمادی و برتر از ماده است، باید به دو نکته توجه شود:

- ۱- اینکه انسان روح الهی غیرمادی دارد، به معنای نفی یا طرد جنبه‌های مادی نیست.
- ۲- اینکه انسان دارای حقیقت الهی است به این معنی نیست که این حقیقت دارای قانونمندی نیست بلکه بعد معنوی و الهی انسان نیز مانند بعد مادی‌اش دارای قانونمندی است.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۸

- ۱- در تفکر اسلامی انسان دارای یک حقیقت است، آن حقیقت کدام است؟
 الف) نفس انسانی ب) فطرت ج) روح الهی د) وجدان
- ۲- این جهان بینی که انسان پیش از آمدن به این جهان سرشتی ویژه داشته است مربوط به کدام نوع جهان بینی است؟
 الف) جهان بینی مادی ب) جهان بینی توحیدی ج) جهان بینی الهی د) ب و ج
- ۳- عبارت «ثُمَّ انْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ» اشاره به آفرینش دارد.
 الف) روح ب) فطرت ج) ذات د) معرفت
- ۴- بزرگترین تفاوت انسان شناسی اسلامی با انسان شناسی مادی چیست؟
 الف) اعتقاد به معاد ب) وجود روح الهی در انسان
 ج) اعتقاد به توحید د) وجود عقل و نفس در انسان
- ۵- در عبارت «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ» به کدام نوع خلقت انسان اشاره شده است؟
 الف) خلقت مادی ب) خلقت الهی ج) خلقت جسمانی د) الف و ج
- ۶- قرآن کریم درباره حضرت آدم (ع)، خطاب به فرشتگان می گوید: «چون او را موزون ساختم و در آن از خویش دمیدم، پس به پیشگاه او به افتید.
 الف) روح - عبادت ب) عقل - سجده ج) روح - سجده د) عقل - عبادت

ویژگی های انسان الهی و ملاک های تشخیص آن

۱- آزادی انسان

❖ انسان الهی محدود به قوانین صرف مادی نیست، این بدان معنی نیست که وی تابع هیچ نیروی مسلط و اراده حاکمی نیست زیرا امور غیرمادی نیز قانونمند هستند و اصل علیت بر آنها حاکم است.

❖ خداوند در قرآن می فرماید: «كُلُّ شَيْءٍ خَلْقْنَاهُ بِقَدَرٍ» ما هر چیزی را به اندازه آفریدیم» که از آن استنباط می شود، آیات مربوط به قضا و قدر و قانونمندی منحصر به عالم طبیعت نیست و فرقی میان موجودات مادی و غیرمادی مشاهده نمی شود.

قرآن می فرماید: «وَأِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ» هیچ چیز نیست جز آنکه گنجینه های آن نزد ماست و ما آن را جز به اندازه معین نازل نمی کنیم».

• نکته

❖ آدمی به شهود و صرافت وجدان خویش می پذیرد که آزادی دارد، حتی کسانی که با مجادله در پی اثبات آنند که انسان آزادی ندارد، زیرا آنها مخاطبان خود را آزاد پنداشته اند و گرنه اگر معتقد بودند که انسان آزادی ندارد نه در جستجوی شونده ای برمی آمدند تا با بحث، آنها را متقاعد کنند و نه با کسانی که آزادی ندارند سخنی می گفتند.

۲- وحدت انسان و تقسیم‌ناپذیری آن

❖ وقتی می‌گوییم انسان تماماً مادی نیست باید بپذیریم که حقیقت اصلی انسان قابل قسمت نیست؛ زیرا تقسیم‌بندی یکی از خصوصیات ماده است و ماده وحدتی ندارد و هرچه آن را تقسیم کنند باز هم برای تقسیم‌بندی آمادگی دارد.

• نکته

هنگامی که گفته می‌شود چیزی تقسیم‌پذیر نیست، معنای آن این است که در او امر اصلی هست که تقسیم نمی‌پذیرد و انسان نیز در اصل وجود خود، یک گوهر است.

❖ در فرهنگ و روان‌شناسی غربی، در مسأله انسان «کثرت» جانشین «وحدت» شده است و آن اندازه که در شناخت انسان، توجه به اجزای او اهمیت دارد، توجه به یک حقیقت ثابت واحد در وجود او اهمیت ندارد.

❖ بدین ترتیب یکی از مفروضات اولیه انسان‌شناسی غربی این است که انسان یک عنصر حقیقتاً واحدی نیست زیرا وحدت حقیقی در غیرمادی بودن یک شیء است و تصور غربی در انسان غیر از ماده، چیز دیگری سراغ ندارد.

۵۸ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۵۷

۱- کدام گزینه در مورد آزادی انسان نادرست می‌باشد؟

- الف) انسان الهی محدود به قوانین صرف ماده نیست.
- ب) انسان الهی تابع هیچ نیروی مسلط و اراده حاکمی نیست.
- ج) آدمی به شهود و صرافت وجدان خود می‌پذیرد که آزادی دارد.
- د) اصل علیت بر امور غیرمادی نیز حاکم است.

۲- عبارت «كُلُّ شَيْءٍ خَلْقَانَهُ بِقَدْرِ» اشاره به کدام گزینه زیر دارد؟

- الف) قضا و قدر و قانونمندی منحصر به عالم طبیعت نیست.
- ب) تقسیم‌بندی یکی از خصوصیات ماده است.
- ج) حقیقت اصلی انسان قابل تقسیم نیست.
- د) ب و ج

۳- یکی از مسائل مهم در فرهنگ غربی و روان‌شناسی غربی این است که در مسأله انسان جانشین شده است.

- الف) وحدت - کثرت ب) آزمایش - تجربه ج) آزادی - جبر د) کثرت - وحدت

۴- کدام مورد زیر از آثار روح الهی در انسان است؟

- الف) وجود حسد ب) وجود جسم
- ج) وجود آزادی د) وجود محدودیت

۵- کدام یک از گزینه‌های ذیل از ویژگی‌های انسان الهی می‌باشد؟

- الف) آزادی، وحدت، مختار بودن
- ب) تقسیم‌پذیری، وحدت، مختار بودن
- ج) فناپذیری، آزادی، کرامت
- د) عدم مسئولیت، وحدت و تقسیم‌ناپذیری

۶- از آثار روح الهی، کدامیک از موارد زیر می‌باشد؟

- الف) کثرت انسان ب) تقسیم‌پذیر بودن انسان
- ج) آزادی انسان د) مجبور بودن انسان

۳- درونی بودن تجربه حقیقت الهی انسان

❖ در جهان بینی مادی، علوم تجربی بر این اصل بنا شده‌اند که یک حادثه را می‌توان تکرار و نتایج آن را پیش‌بینی کرد. در هر تجربه‌ای اگر شرایط مشابه فراهم شد، باید در انتظار نتایج مکرر مشابه باشیم، اما در انسان‌شناسی اسلامی چنانچه شرایط مادی خارجی مشابه برای افراد متفاوت یا یک فرد در دو زمان مختلف ایجاد شود نمی‌توانیم مطمئن باشیم که واکنش آن دو در شرایط مشابه، مشابه هم باشد زیرا ممکن است روح الهی شرایط مادی خارجی را زیر نظر داشته باشد و در آن‌ها تصرف کند. به همین دلیل برخلاف علوم تجربی، نمی‌توانیم به تکرارپذیری در انسان‌شناسی الهی باور داشته باشیم.

❖ قلمرو معنوی انسان نیز می‌تواند به تجربه درآید اما نه تجربه معمول در علوم تجربی، بلکه با این بیان که هر قانونی علت یا شرط دارد که در پی تحقق آن علت یا شرط، معلول یا مشروط به وجود می‌آید.

❖ منظور از تجربه در قلمرو معنوی این است که می‌توانیم شرط مذکور را تأمین کنیم و در انتظار نتیجه بنشینیم که به دست آمده یا نه.

❖ خداوند در قرآن می‌فرماید: «أَنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا: اگر شما پروای خدا و تقوا داشته باشید، او به شما قدرت تمیز حق از باطل اعطا می‌کند». در این آیه، هر که تواند تقوا پیشه کند، شرط و وعده خدا نیز مشروط می‌باشد. این تجربه، عملی است که هر انسانی می‌تواند در درون خود انجام دهد زیرا انسان خودش را خوب می‌شناسد و خوب می‌فهمد که آیا تقوا داشته یا نداشته است. ❖ عالم درون یک آزمایشگاه است هر چند که تجربه‌های آن غیر از تجربه‌های آزمایشگاهی بیرونی است.

۴- خودآگاهی ذاتی انسان

❖ آدمی ذاتاً خودآگاه است، یعنی جوهر ذات او همان آگاهی است.

❖ آگاهی انسان به ذات خود دو مرحله ندارد که در یک مرحله، «من» در او پدید آید و در مرحله بعدی، وی به وجود «من» پی ببرد، بلکه پیدایش «من» مساوی با آگاهی و درک آن است. بنابراین روح یا جان آدمی چیزی نیست جز همان درک و آگاهی او به خود و محیط پیرامونی‌اش.

۸۵ سوالات پر تکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- کدام یک از گزینه‌های زیر در مورد درونی بودن تجربه انسان نادرست است؟

- الف) منظور از تجربه در قلمرو معنوی این است که باید شرط مذکور برای حصول نتیجه تأمین کنیم و سپس در انتظار نتیجه بنشینیم.
ب) تجربه عملی است که هر انسانی می‌تواند در درون خویش انجام دهد؛ زیرا انسان خودش را خوب می‌شناسد.
ج) عالم درون انسان یک آزمایشگاه است و تجربه‌های در آن آزمایشگاه همانند تجربه‌های آزمایشگاه‌های بیرونی است.
د) گزینه الف و ب

۲- کدام یک از گزینه‌های زیر در مورد خودآگاهی ذاتی انسان نادرست است؟

- الف) روح آدمی همان درک و آگاهی او به خود و محیط پیرامونی اش می‌باشد.
ب) آدمی ذاتاً خودآگاه است.
ج) جوهر ذات انسان همان آگاهی است.
د) آگاهی انسان به ذات خود دو مرحله دارد و در یک مرحله من در او پدید می‌آید و در مرحله بعدی آدمی به وجود من پی می‌برد.

۳- از دیدگاه اسلام کدام یک از موارد زیر درباره انسان درست است؟ (نیمسال اول ۸۶-۸۷)

- الف) انسان موجودی معنوی و تقسیم‌پذیر است. (ب) میزان خودآگاهی انسان بر وی بی‌تأثیر است.
ج) در قلمرو معنوی انسان، امکان تجربه وجود دارد. (د) موضوع آزادی انسان خالی از واقعیت است.
۴- منظور از تجربه در قلمرو معنوی این است که می‌توان را تأمین کرد و در انتظار باشیم که به دست آمده است یا نه.

الف) شرط - مشروط (ب) علت - معلول (ج) الف و ب (د) مشروط - معلول

۵- آگاهی انسان به ذات خود دو مرحله ندارد بلکه مساوی با آگاهی و درک آن است.

الف) پیدایش نفس (ب) پیدایش من (ج) پیدایش عقل (د) پیدایش ذات

۸۶ مختار بودن انسان

❖ انسان در واکنش‌هایی که متأثر از عوامل و جاذبه‌های گوناگون محیط از خود نشان می‌دهد، با دیگر موجودات تفاوت دارد که این امر به سبب وجود نیرو و توانایی ویژه‌ای است که در نهاد آدمی قرار داده شده و از آن تعبیر به «اراده و اختیار» شده است.

❖ اجسام جامد به خودی خود قدرت انحراف از مسیری را که در پیش گرفته‌اند، ندارند مگر عوامل خارجی دخالت کرده و مسیر آن‌ها را تغییر دهند. میدان عمل نباتات تا حدی وسیع‌تر از جمادات است و تا حدودی دارای خاصیت انطباق با محیط هستند که مستلزم تغییر مسیر و حرکت و عمل آنهاست. گستره حرکت برای حیوانات از وسعت بیشتری برخوردار است زیرا دارای حرکات ارادی هستند و عرصه حرکت و فعالیت انسان خیلی بیشتر از حیوان گسترش دارد.

نکته فقط اراده و اختیار حیوان است که مسیر حرکت او را مشخص می‌کند ولی اراده و اختیار حیوان مقید و محدود به اطاعت از تمایلات و غرایز حیوانی است.

نکته انسان برعکس حیوان قادر است در برابر امیال درونی خود ایستادگی و احياناً سرکشی کند و از اجرای فرمان‌های آنها سر باز زند.

❖ انسان هنگامی که به منظوری اخلاقی در مقابل تحریکات شهوانی و تمایلات حیوانی مقاومت می‌کند، در خود احساس پیروزی می‌کند، درست مثل اینکه حریفی را شکست داده است. اما هرگاه آدمی در جهت رسیدن به هدف شهوانی از هدف اخلاقی صرف نظر می‌کند، احساس ضعف و شکست خوردگی به او دست می‌دهد. حال آنکه در هر دو حالت اراده یک فرد است که مبادرت به عمل کرده است. ❖ حیات معنوی و اخلاقی انسان در مقایسه با حیات مادی وی، اصالت بیشتری دارد و شخصیت واقعی او وابسته به اهداف معنوی و اخلاقی اوست.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

۱- اختیار حیوان چه فرقی با اختیار انسان دارد؟

- الف) انسان برعکس حیوان قادر است در برابر امیال درونی خود ایستادگی کند و مانند حیوان هرچه تمایلاتش طلبید بی‌درنگ عملی نکند.
 ب) انسان به دلیل هدف اخلاقی می‌تواند برعکس حیوان در مقابل تحریکات شهوانی و تمایلات حیوانی مقاومت کند.
 ج) انسان هنگامی که به دلیل اخلاقی در مقابل هوس‌های شهوانی و تمایلات حیوانی مقاومت می‌کند در خود احساس پیروزی می‌کند اما حیوان بی‌درنگ تمایلاتش را عملی می‌کند.
 د) همه موارد

۲- شخصیت واقعی انسان بستگی به کدامیک از موارد ذیل دارد؟ (نیمسال اول ۸۸-۸۹)

- الف) مادی و اخلاقی ب) معنوی ج) مادی و معنوی د) معنوی و اخلاقی
 ۳- انسان در واکنش‌هایی که متأثر از عوامل و جاذبه‌های گوناگون محیط از خود نشان می‌دهد، با دیگر موجودات تفاوت دارد که این امر به سبب وجود توانایی ویژه‌ای به نام می‌باشد.
 الف) عاطفه ب) ادراک ج) اراده و اختیار د) عقل
 ۴- گستره حرکت نباتات از حیوانات و از جمادات است.
 الف) وسیع‌تر - محدودتر ب) وسیع‌تر - وسیع‌تر ج) محدودتر - وسیع‌تر د) محدودتر - محدودتر

۵- کدام گزینه نادرست است؟

- الف) اراده حیوان مسیر حرکت او را مشخص می‌کند.
 ب) عرصه فعالیت انسان بیشتر از حیوان گسترش دارد.
 ج) اختیار حیوان مقید به اطاعت از تمایلات و غرایز حیوانی است.
 د) گستره حرکت جمادات و نباتات بیشتر از حیوان است.

۶- شخصیت واقعی انسان وابسته به اهداف معنوی و اوست.

الف) عقلانی	ب) اخلاقی	ج) عاطفی	د) اجتماعی
د. ۱	ج. ۳	ج. ۴	د. ۵
د. ۲	ب. ۶	د. ۵	د. ۵

ع- مسئول بودن انسان

❖ انسان به دلیل اینکه موجودی مختار و آگاه است، مسئول نیز هست. این خود انسان است که باید با پرورش و شکوفا کردن استعدادها و توانایی‌های بالقوه خود در مسیر تربیت خویش، مراتب

کمال انسانی را طی کند و سرنوشت خود را رقم بزند.

❖ از آیه «إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا: ما انسان را از نطفه ممزوج و مخلوط (که در این نطفه استعدادهای مختلفی وجود دارد) آفریدیم، پس او را شنوا و بینا قرار دادیم و او را می‌آزماییم»، چنین برمی‌آید که خداوند در سایه وجود این استعدادها و ویژه زمینه رشد و رسیدن به کمال را برای انسان فراهم کرده که وی به موجودی مختار و آزاد تبدیل شده و شایستگی مسئولیت‌پذیری و انجام تکلیف را پیدا کرده در صورتی که موجودات دیگر این چنین شایستگی ندارند.

آیات زیادی در رابطه با مسئولیت‌پذیری در قرآن وجود دارد از جمله: «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا: ما راه را به انسان نشان دادیم حال می‌خواهد هدایت‌پذیرد و شکر این نعمت گوید و یا کفران نعمت کند».

❖ نکته

از نظر اسلام هر فردی مسئول اعمال و رفتارهای خویش است. انسان نه گناهکار آفریده شده و نه کسی جز خداوند می‌تواند گناهان او را بیامرزد.

❖❖ نکته

❖ پیروان حضرت عیسی اعتقاد دارند که انسان طبعاً گناهکار است و عیسی (ع) بخشش گناهان همه را تضمین کرده و به همین سبب نجات‌بخش انسان‌ها شناخته شده است. اما در اسلام، انسان حاصل تلاش خود را به دست می‌آورد و کسی بار دیگری را به دوش نمی‌کشد.

❖ قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ: پس هر کس ذره‌ای عمل نیکو انجام دهد پاداش آن را دریافت می‌کند و هر کس ذره‌ای عمل زشت انجام دهد، مجازات آن را خواهد دید».

۷- امانت‌داری انسان

❖ خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «همانا امانت خویش را بر آسمان‌ها و زمین و کوه‌ها عرضه کردیم همه از پذیرش آن امتناع کردند و از قبول آن ترسیدند. اما انسان بار امانت را به دوش کشید و آن را پذیرفت، همانا او ستمگر و نادان است».

❖ معنای عرضه کردن امانت در این آیه این است که هر کمالی از ناحیه خداوند بر تمام مخلوقات عرضه می‌شود اما فقط کسانی که استعداد دارند، می‌پذیرند و کسانی که چنین استعدادی ندارند، آن را دریافت نمی‌کنند.

❖ مراد از امانت، مسئولیت، تکلیف، وظیفه و قانون است، یعنی زندگی انسان باید در پرتو تکلیف و انجام وظیفه شکل پیدا کند و اوست که باید بار قانون تکلیف و مسئولیت را به دوش بگیرد و این همان چیزی است که فقط شامل انسان است و سایر موجودات را در بر نمی‌گیرد.

❖ مخلوقات غیر از انسان، وظایفی را نه انجام می‌دهند بدون تحمل مسئولیت و صرفاً از روی اجبار و الزام است و تنها این انسان است که می‌توان برای او قانون طرح کرد و او را مختار و آزاد گذاشت تا بر سر دو راهی سعادت و شقاوت، مسیرش را به اختیار خویش انتخاب کند و به تکلیف خود عمل کند.

❖ اما حیوان مکلف نیست و مسئولیتی بر دوش او نهاده نشده و این همان معنایی است که قرآن از آن با واژه امانت یاد می‌کند.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- کدام عامل سبب «مسئولیت» انسان است؟
 (الف) خودآگاهی (ب) اراده (ج) وحدت در سرشت (د) درونی بودن تجربه خود
 (نیمسال اول ۸۵-۸۶)
- ۲- آیه «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» به کدامیک از ویژگی‌های انسان الهی اشاره دارد؟ (نیمسال اول ۸۹-۹۰)
 (الف) مسئولیت‌پذیری (ب) امانتداری (ج) مختار بودن (د) وحدت
- ۳- کدامیک از گزینه‌های زیر در مورد امانت‌داری درست می‌باشد؟
 (الف) مراد از امانت مسئولیت و تکلیف است که شامل تمام مخلوقات خداوند می‌شود.
 (ب) مخلوقات خداوند، وظایفشان را با توجه به مسئولیت انجام می‌دهند نه از روی اجبار
 (ج) مراد از امانت، مسئولیت است که فقط شامل نوع انسان است و سایر موجودات را در بر نمی‌گیرد زیرا تنها انسان است که می‌توان برای او قانون طرح کرد.
 (د) امانت یک امر به دوش گرفتنی است و نیز مادی و جسمانی می‌باشد.
- ۴- خداوند چه امانتی به انسان سپرده است؟
 (الف) مسئولیت (ب) سعادت (ج) شقاوت (د) تقوی
- ۵- مراد از امانت در کدام گزینه آمده است؟
 (الف) مسئولیت (ب) تکلیف (ج) قانون (د) همه موارد
- ۶- کدام گزینه نادرست است؟
 (الف) تنها برای انسان می‌توان قانون طرح کرد.
 (ب) تنها انسان می‌تواند بار تکلیف و مسئولیت را به دوش گیرد.
 (ج) حیوان وظایفی را که انجام می‌دهد بدون تحمل مسئولیت است.
 (د) هر کمالی از ناحیه خداوند بر مخلوقات عرضه می‌شود و چه مخلوقاتی که استعداد دارند و چه آن‌ها که ندارند، آن را دریافت می‌کنند.

۸- خلافت الهی انسان

❖ خلافت الهی انسان در حقیقت تبلور کامل روح الهی در این موجود ویژه و استثنایی جهان آفرینش است.

اصل معنای خلافت، همان جانشینی است یعنی نشستن چیزی به جای چیز دیگر.

*** نکته

❖ از واژه خلفا و خلائف تفسیرهای گوناگونی شده است، برخی گفته‌اند همه این موارد خلافت و جانشینی به جای خداوند است ولی با تأمل در بعضی آیات به این نتیجه می‌رسیم که منظور، خلافت به جای گذشتگان است برای مثال در این آیه خداوند می‌فرماید «وَإِذْ كُنَّا إِذْ جَعَلْنَاكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ: و به یاد آورید و توجه کنید که خداوند شما را پس از هلاک شدن قوم نوح جانشین آن گروه کرد».

۹- کرامت انسان

❖ در تعیین مقام و پایگاه آدمی در مقایسه با سایر آفریدگان بعضی معتقدند که آدمی برترین مخلوق جهان است که می‌خواهد بر همه موجودات عالم تسلط یابد و برای اثبات ادعاهای خود به امتیازهای هوشی انسان و پیشرفت‌های علمی، تجربی، فرهنگی و اجتماعی که منجر به پیدایش تمدن بشری شده است، استناد می‌کند. چنین نظریه‌ای ناشی از روح خودخواهی در انسان است که می‌خواهد بر همه موجودات تسلط یابد. در مقابل دسته دوم جنایات هولناکی را که در طول تاریخ از نوع بشر سر زده است را شهادی برای شقاوت آدمی و نه کرامت او ذکر کرده‌اند.

آمانیسم یا انسان‌مداری در دسته اول قرار می‌گیرد. در این گرایش انسان محور ارزش‌هاست و همه فعالیت‌های علمی و عملی آدمی بر محور او می‌باشد.

*** نکته

❖ نمونه‌هایی از گرایش‌های آمانیستی این است که کشورهایی که ادعای تمدن دارند بر آنند که در قوانین کیفری مجازات‌ها را سبک کنند و صرفاً جنبه تأدیبی به آن دهند و با مجرم به صورت بیمار رفتار شود. به همین دلیل مجازات اعدام در برخی کشورها از میان رفته است.

❖ دیدگاه قرآن در مورد انسان متفاوت است، در بعضی آیات به طور کلی مزیت قایل شده و می‌فرماید: ما بنی آدم را گرامی داشتیم و آن‌ها را در خشکی و دریا حمل کردیم و از انواع روزی‌های پاکیزه به آن‌ها روزی دادیم و بر بسیاری از مخلوقات خود برتری بخشیدیم. اما آیه‌هایی نیز عکس اینها وجود دارد مانند: «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ: انسان بسیار ستمگر و کفران‌کننده است» و یا «وَإِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً: انسان حریص و کم‌طاقت آفریده شده است».

نظر قطعی قرآن درباره انسان و منزلت وی:

- ۱- گاهی منزلت انسان به مثابه امری تکوینی مورد ملاحظه قرار می‌گیرد، منظور از امر تکوینی این است که هرگاه بین موجودات از لحاظ مرتبه وجودی آنها تفاوت قایل شویم نه به سبب اخلاق آنها، این امر تکوینی است. مانند: ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنها را بر سایر مخلوقات برتری دادیم.
- ۲- گاهی مقام و منزلت انسان را به مثابه ارزش اخلاقی بررسی می‌کنیم و می‌گوییم این انسان شرافت دارد که منظور ما مفاهیمی با ارزش اخلاقی‌اند. مانند این آیه: «فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ» پرهیزگاران در جوار قرب خداوندی که هم مالک است و هم قادر و هرگونه نعمت و موهبتی در قبضه قدرت و در فرمان حکومت و مالکیت اوست، تکریم می‌شوند».

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- با توجه به این بیان خداوند که می‌فرماید «ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنها را بر سایر مخلوقات برتری دادیم» منزلت و کرامت انسان از چه نوعی در نظر گرفته می‌شود؟
 (الف) اخلاقی (ب) معنوی (ج) تکوینی (د) هیچ کدام
- ۲- در گرایش «اومانیزم» چه چیزی محور حقایق و ارزشها است؟
 (الف) روح انسان (ب) خود انسان (ج) بعد معنوی انسان (د) بعد اخلاقی انسان
- ۳- «اومانیزم» معادل کدامیک از واژه‌ها در تاریخ تفکر بشری است؟
 (الف) جامعه‌مداری (ب) عقل‌مداری (ج) کشورمداری (د) انسان‌مداری
- ۴- در آیه «فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ» مقام و منزلت انسان از چه نظری بررسی شده است؟
 (الف) امر تکوینی (ب) ارزش اخلاقی (ج) ارزش فلسفی (د) امر ذهنی
- ۵- از بین رقتن حکم اعدام در بعضی از کشورها تحت تأثیر چه نوع گرایش‌هایی می‌باشد؟
 (الف) سوسیالیستی (ب) کمونیستی (ج) آمانیستی (د) فاشیستی
- ۶- در کدام گزینه، خود انسان محور حقایق و ارزش‌هاست؟
 (الف) امانیزم (ب) کمونیزم (ج) انسان‌مداری (د) الف و ج

۱- جاودانگی حیات انسان

❖ حیوان صرفاً دارای غرایزی است که او را به طبیعت و زندگی مادی مربوط می‌کند ولی انسان دارای انگیزه‌ها و تمایلات عالی همانند خیرطلبی، دانش دوستی، فضیلت‌خواهی و همچنین انگیزه‌های علمی، ذوقی، مذهبی، اجتماعی و الهی است و بسیاری از کارهای خود را در سایه آنها انجام می‌دهد.

انسان به تعبیر قرآن نظام عملی خویش را بر اساس ایمان و عمل صالح انجام می‌دهد و در این نظام خواهان حیات جاوید و خشنودی خداوند است.

❖ قرآن می‌فرماید: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» و آنها که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام داده‌اند اهل بهشتند و همیشه در آن خواهند ماند. بنابراین اگر حیات جاویدان در کار نباشد سرنوشت انسان‌هایی که در نظام ایمان و عمل صالح حرکت کرده‌اند و کسانی که در نظام ضدایمان و عمل صالح حرکت کرده‌اند بی‌نتیجه می‌ماند. پس باید جهان دیگری باشد تا هر دو گروه به پاداش و کیفر اعمال خود برسند.

فطرت انسان از دیدگاه قرآن و اسلام

❖ بحث فطرت از یک سو بحث فلسفی است که بدین ترتیب یک شاخه‌اش به انسان و شاخه دیگری به خدا برمی‌گردد، از سوی دیگر فطرت بحثی است روان‌شناسی چون به ویژگی‌ها و صفات ثابت انسانی (فطریات) مربوط می‌شود.

❖ خداوند در قرآن می‌فرماید: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» روی به دین معتدل آور، دینی که خداوند آن را با فطرتی (هیئت و ترکیبی) قرار داد که مردم را با همان فطرت آفرید و تبدیلی برای خلق و آفرینش خدا نیست. در این آیه معنای واژه فطرت این است که آدمی به نحوه خاصی آفریده شده است.

در دیدگاه اسلامی سلسله ویژگی‌هایی که در اصل خلقت برای انسان در نظر گرفته شده است، فطرت نام دارد.

❖ نکته

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- آیه شریفه «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ» به کدام یک از ویژگی‌های زیر اشاره دارد؟
 الف) مسئول بودن انسان
 ب) جاودانگی حیات انسان
 ج) شاکر بودن انسان
 د) عادل بودن انسان
- ۲- به طور کلی بحث فطرت به کدامیک از موارد زیر مربوط است؟
 الف) یک بحث محیطی است.
 ب) یک بحث غریزی است.
 ج) یک بحث اکتسابی است.
 د) یک بحث فلسفی است.
- ۳- موضوع «آدمی به نحو خاصی آفریده شده است» بر وجود چه چیز دلالت دارد؟
 الف) اراده در انسان
 ب) گناهکاری انسان
 ج) خلاقیت انسان
 د) فطرت در انسان
- ۴- از آنجایی که فطرت بحثی است به ویژگی‌ها و صفات ثابت انسانی مربوط می‌شود.
 الف) ذاتی
 ب) فلسفی
 ج) روان‌شناسی
 د) اکتسابی
- ۵- سلسله ویژگی‌هایی که در اصل خلقت برای انسان در نظر گرفته شده، چه نام دارد؟
 الف) غریزه
 ب) فطرت
 ج) فلسفه
 د) معرفت

مقیاس فطری بودن

❖ مبنای بحث این است که آدمی چه ملاکی در دست دارد تا بتواند حکم کند فلان صفت یا فلان قوه یا فعل فطری است یا نه. به طور کلی شیوه‌های برهانی (استدلال) در مقایسه با شیوه‌های تجربی از توانایی بیشتری در شناخت فطریات برخوردارند هرچند قادر به شناساندن چهره واقعی فطرت بشری نیستند.

تنها شیوه‌ای که برای تشخیص فطری از غیرفطری از اطمینان کاملی برخوردار است، شیوه دینی یعنی استفاده از منبع وحی و اتکا به رهنمودهای آن است.

تفاوت میان فطرت و خلقت

❖ در قرآن کریم کلمه «فطر» از فطرت، به معنای ابداع و انشاء بیشتر از سایر معانی این فعل به کار رفته است. برای نمونه:

۱- «أَنى وَجْهتُ وَجْهی لِّلذی فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ حَنِيفاً؛ همانا روی آوردم به سوی کسی که آسمان‌ها و زمین را به شکلی معتدل بیافرید.»

۲- «قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ عَالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهَادَةِ؛ بگو خدای من آفریننده آسمان‌ها و زمین و داننده غیب و شهود است.»

۳- «مَا لى لَا أَعْبُدُ الَّذِى فَطَرَنى؛ چه شده است مرا که عبادت نکنم کسی را که مرا آفریده است.»

❖ با توجه به آیات، چنین برمی آید که خداوند فطرت را تنها در مورد خلقت اشیایی خاص به کار برده است، در صورتی که اصطلاح خلقت برای آفرینش تمامی مخلوقات به کار برده شده است. برای نمونه:

۱- آسمان‌ها و زمین (فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ)،

۲- انسان (فَطَرَ النَّاسِ)

۳- دین (وَ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّینِ حَنِيفاً فِطْرَتِ ...)

واژه خلقت به مفهوم ابداع و انشاء همه اشیا در آیات زیر آمده است:

۱- «هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْأَرْضِ جَمِيعاً؛ او کسی است که خلق کرد برای شما هر آنچه در زمین است.»

۲- «خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ بِالْحَقِّ؛ خداوند آسمان‌ها و زمین را به حق آفرید.»

❖ تفاوت و امتیاز اساسی انسان نسبت به سایر مخلوقات دیگر این است که وی علاوه بر خلقت، صاحب فطرت نیز است. حضرت علی (ع) در این باره می‌فرماید: ای انسان آیا می‌پنداری که چرم کوچکی هستی در حالی که جهان بزرگ در تو گنجانده و خلاصه می‌شود.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

(نیمسال اول ۸۵-۸۶)

۱- تفاوت خلقت و فطرت در قرآن کریم چیست؟

- الف) خلقت برای گیاهان و فطرت برای حیوانات به کار رفته است.
 ب) خلقت برای انشا و فطرت برای ایجاد به کار رفته است.
 ج) خلقت تنها برای دین و فطرت تنها برای انسان به کار رفته است.
 د) فطرت برای انسان و خلقت برای همه موجودات به کار رفته است.

۲- بطور کلی شیوه‌های برهانی در مقایسه با شیوه‌های تجربی در شناخت فطریات از غیرفطریات در کدام

(نیمسال دوم ۸۵-۸۶)

گزینه زیر آمده است؟

- الف) شیوه‌های برهانی از توانایی بیشتری برخوردارند.
 ب) شیوه‌های تجربی از توانایی بیشتری برخوردارند.
 ج) این موضوع بستگی به نوع روش دارد.
 د) این موضوع بستگی به نوع برهان دارد.

(نیمسال اول ۸۸-۸۹)

۳- کلمه «فطر» در قرآن بیشتر به چه معنی بکار برده شده است؟

- الف) روح ب) انسان ج) حکمت د) ابداع و انشاء

۴- تنها مقیاس تشخیص فطری بودن امری از غیر فطری بودن آن، چه شیوه‌ای می‌باشد که از رسایی و اطمینان

کامل برخوردار است؟

- الف) شیوه دینی ب) شیوه برهانی ج) شیوه تجربی د) شیوه استدلالی

۵- انسان با چه ملاکی حکم بر فطری بودن فعلی می‌کند؟

- الف) شیوه تجربی ب) شیوه برهانی ج) استدلال د) ب و ج

۶- امتیاز اساسی انسان نسبت به سایر مخلوقات این است که علاوه بر خلقت، صاحب است.

- الف) معرفت ب) فطرت ج) غریزه د) شناخت

فطری بودن دین

❖ قرآن دین را فطری می‌داند و در سوره روم، انسان را صاحب فطرتی می‌داند که دین بر اساس آن بنیان نهاده شده است. قوانین و دستورات اسلامی حدود یک فعل، ارضای یک غریزه و بروز فعالیت روانی در انسان را مشخص می‌کند در صورتی که تشخیص آن برای مکتب‌های علمی و تجربی مقدور نیست.

❖ بحث نظری پیرامون فطرت و ویژگی‌های آن به تنهایی انسان را به شناخت صحیح از فطرت نمی‌رساند، به همین دلیل خداوند در این باره در قرآن می‌فرماید: «لقد کان لکم فی رسول الله أسوة حسنه: همانا برای شما رسول خدا الگو و اسوه‌ای نیکوست».

❖ اسلام به پرورش همه ابعاد شخصیت انسان نظر دارد و ضمن تقویت نیروی ایمان در انسان (بعد معنوی) به پرورش ابعاد عقلانی، عاطفی، اخلاقی و اجتماعی آدمی نیز توجه دارد.

۱- بعد معنوی

❖ در قرآن کریم بعد معنوی انسان به صورت‌های مختلفی مطرح شده است تا جایی که او جانشین خداوند در روی زمین معرفی شده است.

❖ «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ: ما انسان را در نیکوترین مراتب صورت وجود بیافریدیم.»
❖ «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزِدُوا إِيمَانًا: اوست که آرامش و وقار را در دل‌های مومنین قرار داد تا بر یقین و ایمانشان بیفزاید.»

۲- بعد عقلانی

❖ انسان موجودی است برخوردار از نیروی تفکر که بر رفتار خود نیز می‌تواند آگاه باشد و در حد وسیعی تحت نفوذ جنبه عقلانی شخصیت خویش قرار دارد.

❖ انسانی که حیطه عقلانی خود را گسترش دهد، اگر به دنبال لذتی رود یا رنجی از خود دور کند، با خودآگاهی و دوراندیشی و کل‌نگری همراه است.

❖ گسترش خودآگاهی عقلانی در شخصیت انسان به همان نسبت بر دامنه استدلال و روشن‌بینی و داوری درست او درباره امور و مسائل گوناگون افزوده می‌شود.

❖ از دیدگاه اسلام توسعه حوزه عقلانی موجب تنگی هوای نفسانی می‌شود و برعکس. این تقابل نحوه و کیفیت رشد شخصیت آدمی را تعیین می‌کند.

❖ جهان‌بینی اسلامی یا نظام توحیدی در اسلام بر پایه عقل استوار است و از این نظر تفاوتی بین احکام عملی و فلسفی وجود ندارد.

❖ در قوانین اسلامی، عقل یکی از منابع عمده استنباط احکام اسلامی است همچنین در مسأله ارزش‌های اخلاقی، قضاوت عقل تأیید شده است.

❖ خودآگاهی عقلانی استعدادی است که در حین عمل و تجربه به فعلیت می‌رسد، به همین دلیل توجه به عقل و کوشش در زمینه پرورش آن شخصیت انسان را شکل می‌دهد.

❖ رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و عاطفی انسان تا حدود زیادی تحت تأثیر جنبه عقلانی قرار دارد.

❖ «كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ تَعْقُلُونَ: خداوند بدین گونه آیات خود را برای شما بیان می‌کند باشد که شما تعقل کنید.»

❖ «فَأَلَمْ تَكُن مِّن دُونِ اللَّهِ أَقْلًا تَعْقِلُونَ: اف بر شما، برای چه غیر از خدای جهان، چیزهای دیگر را پرستش می‌کنید آیا تعقل نمی‌کنید.»

۳- بعد عاطفی

- ❖ عواطف به مثابه انگیزه‌های نیرومند، انسان را به حرکت و تلاش وامی‌دارند و اگر از سلطه و نظارت انسان خارج شوند روابط افراد با یکدیگر را به صورت غیرانسانی درمی‌آورند. بنابراین عواطف هم در زندگی فردی و هم زندگی اجتماعی انسان تأثیر می‌گذارند.
- ❖ «والکاظمین الغیظ و العافین عن الناس: انسان‌های مومن و کامل‌انهایی هستند که خشم خود را فرو می‌نشانند و از خطاهای مردم چشم‌پوشی می‌کنند».
- ❖ در صحیفه سجادیه امام باقر (ع) در قالب دعا می‌فرماید: «پروردگارا پناه می‌برم به تو از هیجان و حرص و شدت غضب و تسلط خشم و کمی صبر و پیروی از هوای نفس».
- ❖ امام صادق درباره تعصب (از جمله عواطف نیرومند و زیان‌بار) می‌فرماید: «مَنْ تَعَصَّبَ لَهُ فَقَدْ خَلَعَ الْإِيمَانَ عَنْ غَنَقِهِ: کسی که تعصب به خرج می‌دهد و یا تعصب دیگران را درباره خود تأیید می‌کند، رشته ایمان را از گردن خود باز کرده است».
- ❖ پیامبر خطاب به امام علی می‌فرماید: ای علی خشم مکن و چون خشمگین شدی بنشین و در نیروی پروردگار بر بنده‌هایش بیاندیش و بر بردباری او از آنان و چون به تو گفته شود از خدا بپرهیز، خشمت را به دور افکن و به بردباری برگرد.

۴- بعد اجتماعی

- ❖ بعد اجتماعی از اهمیت خاصی برخوردار است تا آنجا که انسان را حیوان اجتماعی تعریف کرده‌اند.
- ❖ بعد اجتماعی، جریان‌های اجتماعی و اوضاع اجتماعی و ارتباط افراد با یکدیگر را نشان می‌دهد.
- ❖ مسائل مشترک، نیازهای اجتماعی و ادامه حیات جمعی، نوعی وحدت و تفاهم میان فرد و گروه را به ارمغان می‌آورد که به سهم خود زمینه‌ساز فرهنگ و تمدن بشری و آیین‌ها و سنت‌ها و رسوم اجتماعی جامعه بزرگ انسانی می‌شود.

❖ «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا: همه به ریسمان الهی چنگ بزنید و از یکدیگر جدا نشوید».

• نکته

- ❖ «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ: همانا مؤمنان برادران یکدیگرند».
- ❖ «تعاونوا على البرِّ والتَّقوی: در راه نیکی و پرهیزگاری با هم همکاری کنید».
- ❖ پیامبر اکرم، همبستگی و تعهد اجتماعی و قبول مسئولیت در جامعه را شرط مسلمان بودن عنوان کرده و فرموده است: «مَنْ أَصْبَحَ وَ لَمْ يَهْتَمَّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ: کسی که روز را آغاز کند و در حل مشکلات اقدام نکند مسلمان نیست».

❧ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ❧

۱- «به ريسمان الهی چنگ بزنید» به کدام جنبه از حیات انسانی اشاره دارد؟
 (الف) عقلانی (ب) اجتماعی (ج) عاطفی (د) معنوی
 (نیمسال اول ۸۶-۸۵)

۲- آیه شریفه «والكاظمين الغيظ و العافين عن الناس» به کدامیک از ابعاد وجودی انسان اشاره دارد؟

(الف) بعد عقلانی (ب) بعد معنوی (ج) بعد عاطفی (د) بعد اجتماعی
 (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)

۳- کدامیک از آیات زیر به بعد معنوی انسان اشاره دارد؟

(الف) «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ» (ب) «كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ»
 (ج) «والكاظمين الغيظ و العافين عن الناس» (د) «تعاونوا على البر و التقوى»
 (نیمسال اول ۹۰-۸۹)

۴- کدام گزینه از ابعاد وجودی انسان از دیدگاه اسلام و قرآن نمی‌باشد؟

(الف) بعد مادی (ب) بعد معنوی (ج) بعد عقلانی (د) بعد اجتماعی
 (نیمسال دوم ۹۱-۹۰)

۵- قرآن کریم دین را امری می داند.

(الف) غریزی (ب) الهی (ج) فطری (د) روحانی

۶- در اصول و مبانی دینی، کدام یک از موارد زیر پایه اعتقادات فرد را تشکیل می‌دهد؟

(الف) اجبار و الزام (ب) وحی و قرآن (ج) استدلال و تعقل (د) استعدادهای درونی

معانی عقل و دیدگاه قرآن درباره تعقل و تفکر انسان

❖ واژه عقل عیناً در قرآن کریم استعمال نشده است ولی مشتقات آن در آیات فراوانی مردم را به تفکر فرامی‌خواند.

❖ عقل از نظر لغوی یعنی درک کردن عمیق و فهمیدن درست و آگاهانه که از آن به تعقل و تفکر نیز تعبیر می‌شود. برای مثال: «إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ: بدترین جانوران و شقی‌ترین اشخاص نزد خداوند کسانی هستند که از شنیدن و گفتن حرف حق کر و لال‌اند و اصلاً در آیات خدا تعقل نمی‌کنند.

مفهوم عقل از نظر احادیث و روایات به مفهوم لغوی عقل (درک و فهم) کاملاً نزدیک است. امام صادق می‌فرماید ما جمعیت انبیا مأمور هستیم با مردم به اندازه عقل‌شان سخن بگوییم.

امام علی (ع) می‌فرماید: در واقع این عقل‌ها در حکم چراغ‌های روشن‌گری‌اند که راه انسان‌ها را به سوی سعادت و کمال روشن می‌کنند.

❖ واژه عقل از دیدگاه فلسفی به معنای عقل عملی می‌باشد. فارابی نیز همین معنا را از واژه در نظر گرفته بود. عقل به مفهوم فلسفی آن قوه‌ای است که تدبیر بدن و کمالات انسان به وسیله آن رهبری می‌شود نیز تعریف می‌شود که این همان تعبیر صدرالمتألهین و بعضی دیگر از فلاسفه از عقل عملی داشته‌اند.

۸۵ سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

- ۱- واژه عقل از دیدگاه فلسفی به چه معنایی تعبیر شده است؟
 الف) کلی ب) عملی ج) نظری د) کاربردی
 (نیمسال اول ۹۱-۹۲)
- ۲- در این سخن از امام صادق (ع) که فرمودند: «ما جمعیت انبیا مأمور هستیم با مردم به اندازه عقلشان با آنها سخن بگوییم» منظور از عقل چیست؟
 الف) حاکم و مالک نفس و بدن ب) تدبیر در امور
 ج) درک و فهم د) قوه‌ی تمیز خیر و شر
- ۳- عبارت «عقل قوماً است که تدبیر بدن و کمالات انسان به وسیله آن رهبری می‌شود» تعبیر کدام فیلسوف است؟
 الف) فارابی ب) غزالی ج) ابن‌سینا د) صدرالمتألهین
- ۴- کدام واژه عیناً در قرآن کریم ذکر نشده است و مشتقات آن، آدمی را به تفکر وامی‌دارد؟
 الف) قلب ب) عقل ج) ادراک د) تفکر
- ۵- واژه عقل را از دیدگاه فلسفی به معنای عقل عملی در نظر گرفته بود.
 الف) غزالی ب) فارابی ج) ملاصدرا د) ابن‌سینا
- ۶- عبارت «عقل‌ها در حکم چراغ‌های روشن‌گری‌اند که راه انسان‌ها را به سوی سعادت و کمال نشان می‌دهند» از کیست؟
 الف) امام علی (ع) ب) پیامبر اکرم (ص) ج) امام حسن (ع) د) امام جعفر صادق (ع)

خطاهای تعقل و تفکر

- ❖ گاهی تفکر و تعقل در معرض اشتباه قرار می‌گیرند زیرا عوامل بازدارنده جلوی جریان تفکر را می‌گیرند و آن را از راه راست منحرف می‌کنند و اندیشه آدمی در چنین حالتی قادر به پذیرش آراء و مفاهیم صحیح نیست. در این مرحله، تفکر ارزش خود را از دست می‌دهد و از عهده وظیفه طبیعی خود که همان تشخیص حق و باطل و نیکی و بدی است، برنخواهد آمد و در حقیقت انسان از امتیاز اساسی خود که از حیوانات جدایش می‌کند، محروم خواهد شد.
- ❖ «أَمْ تَحْسَبُ أَنْ أَكْثَرُهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا: آیا پنداری که اکثر این کافران حرفی می‌شنوند یا فکر و عقلی دارند؟ حاشا اینان در بی‌عقلی و ناآگاهی مانند چهارپایانند، بلکه از ایشان هم نادان‌تر و گمراه‌ترند.»

*** نکته

قرآن کریم گاهی از حالت جمود فکری به مهر زدن در دل‌ها یا قرار گرفتن دل‌ها در پوشش و یا قفل نهادن بر آنها تعبیر کرده است.

جهت گیری انفعالی و عاطفی

❖ در قرآن کریم تأثیر هوای نفس در انسان و انحراف وی از تفکر و تعقل صحیح و از گرایش درست که در نتیجه آن آدمی راهش را گم می کند و از فرق گذاشتن بین حق و باطل ناتوان می شود، اشاره کرده است.

❖ «فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمِنْ أَضَلِّ مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ: پس هرگاه به تقاضای تو جواب نتوانند داد، در این صورت بدان که این مردم تنها پیرو هوای نفس اند و کیست ستمگرتر و گمراه تر از آن کسی که راه هدایت خدا را رها کرده و از هوای نفس خود پیروی می کند.»

امام صادق (ع) ستون و پشتوانه انسان را عقل می داند.

نکته

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم (۵)

- ۱- امام صادق (ع) ستون و پشتوانه انسان را چه چیزی می دانست؟
الف) اراده ب) اختیار ج) عقل د) فطرت
- ۲- چه زمانی انسان از امتیاز اساسی خود که او را از حیوانات متمایز می کند، محروم می شود؟
الف) زمانی که از رسیدن به سعادت باز می ماند.
ب) زمانی که عوامل بازدارنده جلوی جریان تفکر را می گیرد.
ج) زمانی که تفکر در معرض اشتباه قرار می گیرد.
د) ب و ج
- ۳- چه کسی پشتوانه انسان را عقل می داند؟
الف) امام علی (ع) ب) امام باقر (ع) ج) امام صادق (ع) د) امام کاظم (ع)
- ۴- چه چیزی انسان را از تفکر و تعقل صحیح منحرف می کند؟
الف) گرایش به مادیات ب) تأثیر هوای نفس
ج) گرایشات مختلف د) وجود اختیار در انسان
- ۵- قرآن کریم از حالت جمود فکری به چه چیزی تعبیر کرده است؟
الف) مهر زدن به دل ها ب) حالت خلسه
ج) قرار گرفتن دل ها در پوشش د) الف و ج
- ۶- در آیه «فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَ...» می فرماید مردم پیرو چه چیز هستند؟
الف) مادیات ب) هوای نفس ج) عقل د) اخلاقیات

انسان از دیدگاه فلاسفه اسلامی

تفاوت‌های خلقت انسان با سایر موجودات

❖ به عقاید فلاسفه اسلامی خلقت آدمی با دیگر موجودات جهان هستی اختلاف عمده‌ای دارد که این اختلاف مربوط به «اختیار» می‌شود.

عناصری که از دیدگاه فلاسفه اسلامی در تصمیم‌گیری انسان دخالت دارند، عبارتند از:

- 1- گرایش‌های متفاوت: عوامل موثر در تعیین جهت انتخاب اراده انسان گوناگون و متفاوتند که این عوامل می‌توانند غرایز یا عوامل خارجی باشند.
- 2- عقل: می‌تواند میان انگیزه‌ها و تمایلات مختلف بر طبق مصلحتی که تشخیص می‌دهد، یکی را انتخاب کند.
- 3- هوای نفس: بسیاری از مردم از فرامین عقل تبعیت نمی‌کنند و در تصمیم‌گیری‌ها راه خطا را پیش می‌گیرند که از آن تعبیر به هوای نفس می‌شود.

انسان در هر لحظه بین دو خواست متضاد: ۱- دعوت عقلانی و ۲- دعوت نفسانی، قرار دارد.

•• نکته

هویت واحد انسان

❖ انسان یک هویت دارد که همه احوال و آثار وجودی‌اش را به همان یک شخص (خودش) نسبت می‌دهد. بنابراین هرکس بیش از یک شخصیت و هویت نیست و همه قوای ظاهری و باطنی وی مراتب یک ذات است.

سعادت و کمال حقیقی انسان

❖ هدف انسان‌ها در طول تاریخ دستیابی به سعادت بوده است. همه تلاش و کوشش آدمی در زندگی همواره به منظور دستیابی به خوشبختی صورت می‌گیرد بنابراین حرکت‌ها و فعالیت‌های انسان هرگز بدون برنامه و هدف صورت نمی‌گیرد زیرا با خواست و اراده خویش کار می‌کند و آنچه انجام می‌دهد برای رفع نیازهایی است که خود درک می‌کند در نتیجه اعمال وی تابع ادراک کلی است که وی به امور کلی دارد.

ادراک کلی امری است ذهنی و مصادیق جزئی آن «رفتارها و کردارها» به حسب مورد در خارج تحقق می‌پذیرد.

•• نکته

سؤالات پر تکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

۱- وقتی انسان جمیع آثار و احوال وجودش را به خودش نسبت می‌دهد، از چه عاملی صحبت می‌کند؟

الف) عقل خود (ب) هویت انسانی خود (ج) تمایلات خود (د) هوای نفس خود
 ۲- انسان‌ها در طول تاریخ به زعم خویش کدام هدف زیر را داشته‌اند؟

الف) تأمین نیازهای جسمانی (ب) تأمین نیازهای محیطی
 ج) تأمین نیازهای روانی (د) سعادت و کامروایی

۳- به اعتقاد فلاسفه‌ی اسلامی، چه عنصری در تصمیم‌گیری انسان دخالت دارد؟

الف) عقل - هوای نفس - آزمایش و تجربه
 ب) آزمایش و تجربه - عقل - هوای نفس
 ج) گرایش‌های متفاوت (غریزه، فطریات و عوامل خارجی) - عقل - هوای نفس
 د) عقل - هوای نفس - تجربه

۴- اختلاف عمده خلقت انسان و سایر موجودات زنده مربوط به چیست؟

الف) عقل (ب) شعور (ج) اختیار (د) فطرت

۵- کدامیک از موارد زیر در تصمیم‌گیری‌های انسان دخالت دارد؟

الف) عقل (ب) گرایش‌های مختلف (ج) هوای نفس (د) همه موارد

۶- بسیاری از مردم در تصمیم‌گیری راه خطا را پیش می‌گیرند که از آن تعبیر به می‌شود.

الف) گرایش‌های مادی (ب) هوای نفس (ج) تجربه (د) هیچکدام

معیار جهت‌گیری رفتار در انسان (رفتار فردی و اجتماعی)

❖ انسان در زندگی فردی و اجتماعی، ناچار به داشتن هدف مشخص و داشتن تلاش و کوشش در جهت رسیدن به آن هدف و نیز تن دادن به یک سلسله مقررات، ضوابط، قوانین، آیین‌ها، آداب و رسوم گوناگون برای رسیدن به آن هدف است.

❖ قرآن کریم می‌فرماید: «وَلِكُلِّ وُجْهَةٌ حَوْ مَوْلِيهَا فَاسْتَبِقُوا الخیراتِ: برای هر کدام از شما وجهه و هدفی است که آن را در پیش بگیرید پس در کارهای نیک به همدیگر سبقت و پیشی بگیرید تا به هدف عالی برسید».

❖ اساساً در عرف قرآن کریم دین به راه و رسم زندگی اطلاق می‌شود و مومن و کافر هیچ یک بی‌دین نیستند زیرا زندگی انسان بدون داشتن هدف مشخص، خواه از ناحیه وحی باشد یا از وضع قوانین بشری، شکل پیدا نمی‌کند.

❖ بهترین راه و رسم زندگی آن است که نظام سنجیده‌ی آفرینش، انسان را به سوی آن هدایت می‌کند نه آنچه از عواطف و احساسات فردی یا اجتماعی سرچشمه می‌گیرد. با دقت در هریک از اجزای آفرینش می‌بینیم که در هستی خود غایت و هدفی دارد مانند جوانه گندم از لحظه‌ای که دانه بیرون می‌آید تا زمانی که به شکل یک بوته کامل نمایان می‌شود و در این حرکت کمالی به نقطه پایانی می‌رسد.

حرکت کمالی (هدفدار) انسان

•• نکته

همة آفریده‌های جهان از جمله انسان مشمول قاعده هدفداری هستند.

❖ قرآن کریم در این باره می‌گوید: «رَبَّنَا الَّذِي اَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى: خدای ما کسی است که به هر چیز و به هر آفریده‌ای، آفرینش ویژه آن را عطا فرمود، آن گاه به سوی سعادت و هدف تعیین شده هدایت و راهنمایی‌اش کرد».

❖ و نیز می‌فرماید: «الَّذِي خَلَقَ فَسْوَى و الَّذِي قَدَّرَ فَعَدَى: خدایی که اجزای آفریده‌ها را گردآوری کرد و بدان‌ها نظام بخشید و نیز خدایی که در آفرینش موجود زنده، اندازه قرار داد و او را در مسیر کمالش هدایت کرد».

❖ از آیات بالا چنین برمی‌آید که خداوند حکیم هریک از آفریده‌های خود و از آن جمله انسان را به سوی هدف آفرینش راهنمایی می‌فرماید و او را به کمال حقیقی و سعادت واقعی دعوت می‌کند و دستوراتی را که باید در زندگی فردی و اجتماعی خویش به کار بندد از طریق وحی به وسیله پیامبران به وی می‌رساند که این نوع هدایت را هدایت تشریعی می‌نامند.

❖ نوع دیگر هدایت، هدایت تکوینی است که به کمک عقل و قدرت عضلانی صورت می‌گیرد که به موازات هدایت تشریعی و همراه با آن، شرایط لازم برای حرکت در مسیر حق و خداشناسی و رسیدن به سعادت و کمال نهایی را برای انسان فراهم می‌کند.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

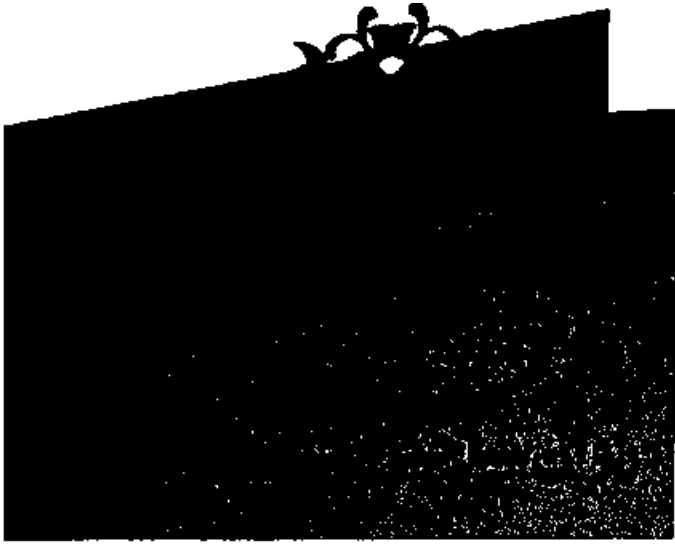
- ۱- هدایت تکوینی به کمک کدام عامل ذیل صورت می‌گیرد؟
(الف) قلب (ب) عقل (ج) نفس (د) روح (نیمسال اول ۸۸-۸۷)
- ۲- کدامیک از هدایت‌های زیر به مدد عقل صورت می‌گیرد؟
(الف) هدایت تکوینی (ب) هدایت اجتماعی (ج) هدایت تشریعی (د) هدایت عرفانی (نیمسال اول ۸۹-۸۸)
- ۳- در اصول و مبانی دینی کدامیک از موارد زیر پایه اعتقادات فرد را تشکیل می‌دهد؟
(الف) اجبار و الزام (ب) وحی و قرآن (ج) استدلال و تعقل (د) استعدادها و درونی (نیمسال اول ۸۹-۸۸)
- ۴- هدایتی که از طریق آن خداوند دستورات زندگی فردی و اجتماعی آدمی را از طریق وحی به وسیله پیامبران به او می‌رساند، چه نام دارد؟
(الف) هدایت تکوینی (ب) هدایت تشریعی (ج) هدایت عرفانی (د) هدایت شهودی
- ۵- در قرآن کریم از چه چیزی به راه و رسم زندگی تعبیر می‌شود؟
(الف) فطرت (ب) احکام اسلامی (ج) عادات (د) دین
- ۶- همه آفریده‌های جهان از جمله انسان مشمول قاعده هستند.
(الف) دینداری (ب) اجبار و الزام (ج) هدفداری (د) استعدادهای ذاتی

۸۵ آزمون فصل نهم (سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۸۵

- ۱- در نظریه اسلامی بزرگترین تفاوت بین انسان‌شناسی اسلامی با انسان‌شناسی مادی ناشی از چیست؟
(نیمسال اول ۹۲-۹۱)، (نیمسال دوم ۹۱-۹۰)، (نیمسال دوم ۹۳-۹۲)، (نیمسال اول ۹۴-۹۳)
- الف) وجود عقل (ب) وجود نفس (ج) حقیقت روح الهی (د) وجود ایمان
- ۲- ادراک کلی چگونه امری است و مصادیق جزئی آن کدامند؟
الف) عاطفی - رفتارها و کردارها (ب) ذهنی - رفتارها و کردارها
ج) معنوی - اعمال (د) اجتماعی - اعمال
- ۳- عقل از نظر لغوی به چه معناست؟
الف) درک کردن عمیق (ب) فهمیدن درست و آگاهانه
ج) تعقل و تفکر (د) همهی موارد
- ۴- در روان‌شناسی غربی در مسئله‌ی انسان جایگزین شده است.
الف) کثرت - وحدت (ب) وحدت - کثرت (ج) کثرت - فطرت (د) فطرت - کثرت
- ۵- کدام گزینه به تفاوت مفهوم واژه فطرت با واژه خلقت از دیدگاه قرآن کریم اشاره دارد؟
الف) واژه خلقت برای آفرینش بعضی از موجودات و واژه فطرت برای آفرینش کل موجودات به کار رفته است.
ب) واژه فطرت برای آفرینش بعضی موجودات و واژه خلقت برای آفرینش کل موجودات به کار رفته است.
ج) واژه خلقت تنها برای آفرینش اشیاء مادی و واژه فطرت هم برای اشیاء مادی و هم اشیاء غیرمادی به کار رفته است.
د) واژه‌های خلقت و فطرت مختص انسان است.
- ۶- آیه شریفه «الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ» به کدام یک از انواع هدایت اشاره دارد؟
الف) هدایت تشریحی (ب) هدایت تکوینی (ج) هدایت عرفانی (د) هدایت اجتماعی
- ۷- سلسله ویژگی‌هایی که در اصل خلقت برای انسان قایل شده نام دارد.
الف) اخلاق (ب) فطرت (ج) عادات (د) دین
- ۸- آیه " تَعَاوَنُوا عَلَی الْبَرِّ وَالتَّقْوَىٰ " بر کدام فعل از وجود انسان دلالت دارد؟
الف) عاطفی (ب) معنوی (ج) اجتماعی (د) عقلانی
- ۹- کدام یک از موارد زیر از طریق عقل تحقق می‌پذیرد؟
الف) هدایت تشریحی (ب) هدایت جسمانی و روانی
ج) پذیرش اصول دین (د) هدایت تکوینی
- ۱۰- هدایت تکوینی به کمک کدام عامل زیر صورت می‌گیرد؟
الف) نفس (ب) قلب (ج) عقل (د) روح

۸۶ پاسخ‌نامه آزمون فصل نهم ۸۶

سوال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	ج	ب	د	الف	ب	الف	ب	ج	د	ج

ویژگی‌های روان‌شناسی علمی (کلاسیک)

ویژگی‌های علم‌النفوس روان‌شناسی (نزد دانشمندان)

ویژگی‌های روان‌شناسی جدید
نزد دانشمندان اسلامی

مقدمه

❖ گروهی از افراد، علم روان‌شناسی را وسیله‌ای برای معرفت نفس و در نهایت معرفت الله می‌دانند.

ویژگی‌های روان‌شناسی علمی (کلاسیک)

۱- علمی بودن

❖ روان‌شناسی با به کارگیری روش علمی، از فلسفه جدا شده و راه مستقلی در پیش گرفت، وونت در سال ۱۸۹۷ نخستین آزمایشگاه روان‌شناسی را افتتاح کرد و پایه‌های روان‌شناسی علمی ریخته شد.

ویژگی‌های علم شامل موارد زیر است:

- ۱- مهم‌ترین ویژگی علم، تجربی بودن و مشاهده‌ای بودن آن است؛ یعنی علم با پدیده‌هایی سروکار دارد که اولاً قابل مشاهده عینی باشد و ثانیاً قابلیت تکرار و تجربه را داشته باشند.
- ۲- ویژگی دیگر علم، بریدگی و جدایی آن از متافیزیک یا پدیده‌ها و حقایق غیرمادی است، به این معنی که علم با روشی که برای خود انتخاب کرده است، در اساس خود را به طور کلی از پدیده‌ها و موجودات ماورای طبیعه بیگانه کرده است.

• نکته

اشکال عمده‌ای که علم با روش خود ایجاد کرده، القای غیرمستقیم ماتریالیسم (ماده‌گرایی) در اذهان است.

❖ علم گرچه مستقیماً دربارهٔ نفی یا اثبات ماورالطبیعه سخنی به میان نمی‌آورد، ولی به تدریج و در نهایت آن را نفی می‌کند. با این توضیح که هر پدیده یا هر معلولی حاصل علل گوناگونی است که در اصطلاح آن‌ها را سلسلهٔ علل برای آن پدیده می‌نامند.

❖ علم در شناسایی سلسلهٔ علل تا بدان جا پیش می‌رود که آن‌ها قابلیت مطالعه و بررسی تجربی داشته باشند و پیامد آن این بوده که انسان امروزی در سلسلهٔ علت‌ها فقط تا جایی پیش می‌رود که علم پیش می‌رود و از شناخت علل دیگر پرهیز می‌کند و یا مانند بسیاری، منکر آن‌ها می‌شود.

• نکته

روان‌شناسان جدید، موضوع این علم را مطالعهٔ رفتار موجود زنده می‌دانند چون رفتار قابل مشاهدهٔ تجربه و اندازه‌گیری است.

• نکته

روان‌شناسی علمی، خود را درگیر مسألهٔ روح یا نفس نمی‌کند و از اینجا تفاوت فلاسفهٔ اسلامی و علمای علم‌النفس با روان‌شناسان جدید مشخص می‌شود.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۹۵

- ۱- مهم ترین ویژگی علم کدام مورد زیر است؟
 (الف) قابل بررسی بودن آن
 (ج) همیشگی بودن آن
- (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۲- موضوع روان شناسی کدام مورد زیر است؟
 (الف) بررسی رفتار موجودات زنده
 (ج) بررسی رفتار اجتماعی
- (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۳- یکی از ویژگی های روان شناسی علمی (کلاسیک) چیست؟
 (الف) شرقی بودن (ب) تکاملی بودن (ج) ذهنی بودن (د) فلسفی بودن
- (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
- ۴- مهم ترین ویژگی علم چیست؟
 (الف) معرفتی بودن (ب) تکاملی بودن (ج) تجربی بودن (د) رفتاری بودن
- (نیمسال اول ۹۱-۹۰)
- ۵- کدام گزینه از ویژگی های روان شناسی کلاسیک نمی باشد؟
 (الف) علمی بودن (ب) رفتاری بودن (ج) تکاملی بودن (د) ساختاری بودن
- (نیمسال دوم ۹۳-۹۲)

۲- رفتاری بودن

- ❖ روان شناسان موضوع روان شناسی را، رفتار عنوان کرده اند که قابلیت مطالعه با روش علمی را داشته و با دو ویژگی مهم علم (تجربی بودن و جدایی از متافیزیک) سازگار است.
- ❖ فعالیت های آدمی و دیگران دو جنبه دارد: یکی فعالیت های درونی که کاملاً مرئی نیستند و موضوع علم فیزیولوژی هستند مانند ضربان قلب و دیگری فعالیت های بیرونی که مشهودند و رفتار نامیده می شوند و موضوع علم روان شناسی اند. در این تعریف، رفتار را صرفاً رفتارهای بیرونی فرد که قابل مشاهده اند، می دانند.
- ❖ در تعریف دیگری وجه ممیز روان شناسی از علوم زیستی آن است که روان شناسی درباره رفتار موجودات زنده مطالعه می کند و کوشش روان شناسان بر آن است که رفتار موجودات زنده را در رابطه با عوامل اجتماعی بشناسند که در اینجا رفتار به مثابه پاسخ به محیط پیرامونی می باشد.
- ❖ در تعریف جدید، رفتار را آن دسته از فعالیت های موجود زنده می دانند که به طور مستقیم یا غیرمستقیم قابل مشاهده باشد، در این تعریف دو ویژگی خارجی بودن و پاسخ به عوامل محیطی را کنار گذاشتند.

❖ نکته: ویژگی قابل مشاهده بودن رفتار نتوانست، جنبه های متافیزیکی رفتار انسان را که قابلیت مشاهده علمی ندارند، را مطالعه کند.

۳- تکاملی بودن

❖ در نظریه داروین که به غلط به نظریه تکامل معروف شده، اعتقاد بر این است که موجودات زنده از نظر تاریخی حلقه‌های زنجیری هستند که هریک از این حلقه‌ها به تبع حلقه‌ی ماقبل خود به وجود آمده است و تمامی موجودات دارای ریشه‌ی واحد زیستی و تکاملی‌اند و انسان نیز جدا شده از شاخه‌ای است که میمون‌ها از آن جدا شده‌اند.

❖ نظریه تکامل بر پدیده‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و مذهبی اثری عمیق داشته و در زمینه‌های انسانی به مثابه یک نظریه غالب پذیرفته شده است و در بررسی مسائل مربوط به این علوم نیز نقش بسزایی داشته و دانش روان‌شناسی نیز از غلبه این نظریه در امان نمانده است.

❖ در روان‌شناسی، انسان را حیوان برتر می‌دانند که با داشتن هوش بیشتر قادر است محیط را زیر سلطه خویش درآورد. بنابراین هر رفتاری که در انسان وجود دارد، شکل پیچیده و تکامل یافته رفتاری است که اشکال ساده آن در حیوانات مشاهده می‌شود.

❖ در بینش اسلامی، انسان را حیوان کامل شده نمی‌دانیم، بلکه او را موجودی با جوهره‌ای که عامل اساسی تفاوت بین انسان و حیوان است، می‌شناسیم.

❖ خداوند در بیان پیدایش انسان، زمانی که مراحل مختلف خلقت او را نام می‌برد، می‌فرماید: «فَفَخَّتْ قَبِيهِ مِنْ رُوْحِي: از روح و مایه وجودی خودم در او دمیدم» و روح را منتسب به خود می‌داند و به عبارتی آن را از خود و به عبارت دیگر دارای ویژگی‌های امکانی خود می‌نامد.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- کدامیک از موارد زیر موضوع اصلی روان‌شناسی است؟
الف) هوش ب) ادراک ج) احساس د) رفتار (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
- ۲- کدامیک از موارد زیر ایراد روان‌شناسی علمی می‌باشد؟
الف) نپرداختن به جنبه‌های متفیزیکی رفتار انسان ب) جوهر انسان را با حیوان متفاوت می‌دانند.
ج) پرداختن به ارزش‌های اخلاقی انسان د) پرداختن به نیروهای پنهانی و مرموز
- ۳- با توجه به بیان خدا که فرموده: «از روح خود در او دمیدم» کدامیک درست است؟
الف) انسان، کامل شده حیوان است و جوهر آن با حیوان یکی است.
ب) انسان، حیوان کامل شده نیست زیرا خدولند روح را به خود انتساب می‌دهد. پس جوهر انسان با حیوان تفاوت دارد
ج) هر رفتاری که در انسان وجود دارد شکل پیچیده رفتار حیوان است زیرا خدولند جوهر حیوان با انسان را یکی می‌داند
د) گزینه الف و ج
- ۴- در تعریفی که در آن رفتار به طور مستقیم یا غیرمستقیم قابل مشاهده است، کدام ویژگی کنار گذاشته می‌شود؟
الف) خارجی بودن رفتار ب) تکاملی بودن رفتار ج) پاسخ به عوامل محیطی د) الف و ج
- ۵- نظریه تکامل، تأثیر خود را در کدام زمینه‌ها به جا گذاشته است؟
الف) پدیده‌های اقتصادی ب) دانش روان‌شناسی ج) پدیده‌های مذهبی د) همه موارد
- ۶- کدامیک از گزینه‌ها نادرست است؟
الف) در نظریه تکامل، انسان از شاخه جدا شده میمون‌هاست.
ب) در روان‌شناسی، انسان را حیوان برتر می‌دانند.
ج) در بینش اسلامی، انسان را حیوان کامل شده می‌دانیم.
د) در نظریه تکامل، رفتار انسان شکل پیچیده رفتار حیوانات است.

❖ گاهی نفس یا خود از چگونگی و کیفیت پدیده‌های خارج از خود پرسش می‌کند که اصطلاحاً می‌توان آن‌ها را «سوالات آفاقی» نامید و یا اینکه پرسش‌هایی از خویش می‌کند که می‌توان به آنها نام «سوالات انفسی» داد.

❖ پرداختن به سؤالاتی دربارهٔ خویشتن (مانند: من کیستم؟) و یافتن جواب برای آن‌ها را می‌توان «خویشتن‌جویی» نامید و در نقطهٔ مقابل، خودداری از برخورد با این پرسش‌ها و فرار از آن‌ها را «گریز از خویشتن» خوانند.

❖ فرهنگ غربی اساساً یک فرهنگ آفاقی است و به شدت از مطرح کردن سؤالات انفسی گریزان است. در برابر روان‌شناسی غربی، می‌توان روان‌شناسی اسلامی را مطرح کرد و آن را در تقابل با هر دو روان‌شناسی شرق و غرب دانست، زیرا روان‌شناسی شرق نیز یک علم غرب‌زده از خود بیگانه است.

❖ قرآن کریم، خویشتن‌گریزی و فراموشی خویش را در رابطه با فراموشی آفرینندهٔ کل هستی دانسته و آن دو را در تعامل با یکدیگر می‌داند و می‌فرماید: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ: نَبِاشِيدٍ مِثْلَهُمْ» مانند کسانی که خدا را فراموش کردند، پس خداوند نیز خودشان را فراموش کرد.

❖ قرآن کریم در آیات بسیاری این فراموشی را یکی از ضایعات و بیماری‌های مهلک بشر یاد کرده و هشدار داده که این نکته یکی از ویژگی‌های روان‌شناختی انسان الهی از انسان غیرالهی بازشناخته می‌شود.

سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم (۵)

۱- سؤالات مربوط به کیفیت پدیده‌های خارج از خود چه نامیده می‌شود؟

(نیمسال اول ۹۰-۸۹)

(د) انفسی

الف) خویشتن‌گریزی (ب) خویشتن‌جویی (ج) آفاقی

۲- مفهوم «سوالات انفسی» در کدام جمله آمده است؟

(نیمسال اول ۹۱-۹۰)

الف) پرسش‌هایی که نفس از کیفیت پدیده‌های خارجی می‌کند.

ب) پرسش‌هایی که نفس از خویشتن می‌کند.

ج) پرسش‌هایی که نفس از مبداء هستی می‌کند.

د) پرسش‌هایی که نفس از حقایق عقلیه می‌کند.

۳- در برابر روان‌شناسی غربی، کدام را می‌توان مطرح کرد؟

ب) روان‌شناسی کاربردی

د) الف و ج

الف) روان‌شناسی شرقی

ج) روان‌شناسی اسلامی

۴- فرهنگ غربی اساساً یک فرهنگ است و از مطرح کردن سؤالات گریزان است.

ب) خویشتن‌جویی - فرار از خویشتن

د) کاربردی - تئوری

الف) آفاقی - انفسی

ج) انفسی - آفاقی

۵- منظور خدا در آیه «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ» چیست؟

ب) تعامل فراموشی خود با فراموشی خدا

د) تعامل فراموشی خود و سؤالات آفاقی

الف) تعامل خویشتن‌گریزی و فراموش خود

ج) تعامل سؤالات انفسی و آفاقی

۶- سوال «من کیستم و از کجا آمده‌ام؟» چه نوع سوالی است؟

د) خویشتن‌گریز

ج) انفسی

ب) غریزی

الف) آفاقی

۶ ج

۵ ب

۴ الف

۳ ج

۲ ب

۱ ج

روش تحقیق در روان‌شناسی علمی (جدید)

❖ نظریه علمی باید بر اصول عینی استوار بوده و قابل اثبات علمی باشد. چیزی عینی است که قابلیت آزمایش و تکرار را دارد و آزمایش آن در زمان‌های متفاوت توسط دانشمندان مختلف نتایج یکسانی را در پی می‌آورد.

●● نکته

روش تحقیق علمی باید دربرگیرنده مراحل مشاهده، طبقه‌بندی، تحقیق و بررسی باشد.

رعایت نکات زیر در مورد علوم تجربی و در روان‌شناسی علمی الزامی است:

- ۱- عالم تجربی همیشه در برخورد با پدیده‌ها مشکوک و مردد است. بنابراین از نظر روان‌شناس (رفتارشناس)، نظریه‌ها و عقایدی که به روابط میان موجودات زنده و محیط آن‌ها مربوط می‌شود، مشکوک است و اجباراً آن‌ها را آزمایش می‌کند.
- ۲- در علوم تجربی فقط پدیده‌های قابل رؤیت را می‌توان بررسی کرد. به همین لحاظ دانش روان‌شناسی با نیروهای مزبور، پنهانی یا مربوط به ارواح ارتباطی ندارد.
- ۳- علم تجربی با ارزش‌های اخلاقی کاری ندارد. از این رو، روان‌شناس رفتار شخص را بدون ملاحظه، خوب و بد، مفید یا بی‌اثر، زشت و زیبا و در تأثیر قرار گرفتن هرگونه تشویق و تعریض مطالعه می‌کند.

موضوع روان‌شناسی علمی (روان‌شناسی جدید)

- ❖ موضوع روان‌شناسی علمی (رفتارشناسی) عبارت از بررسی و تحقیق رفتار موجودات زنده (ارگانیسم) با استفاده از روش‌های علمی است.
- ❖ مطالعات روان‌شناسی مخصوص موجودات زنده است و به همین دلیل می‌توان آن را جزو علوم زیستی دانست و تفاوت آن با علوم زیستی در آن است که روان‌شناسی درباره رفتار موجودات زنده مطالعه می‌کند یعنی به عبارتی در زمینه پاسخ موجودات زنده به عوامل محیطی تحقیق می‌کند.
- ❖ چون رفتار انسان عمدتاً بر پایه زیست‌شناسی و تعامل اجتماعی بنا نهاده شده است، غالباً روان‌شناسی را به مثابه دانشی زیستی اجتماعی تلقی می‌کنند.
- ❖ دیدگاه روان‌شناسی علمی برخلاف روان‌شناسی قدیم، دیدگاهی مادی‌گرایانه است که عموماً اعتقادی به نیمه غیرمادی و مجرد انسان یعنی (نفس) ندارد و به همین علت بررسی ماهیت نفس یا روان را از حوزه مطالعاتی خود بیرون رانده است و تنها به بررسی و شناخت آثار و عوارض و مظاهر روان که در رفتار خلاصه می‌شود، بسنده کرده‌اند.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۸

- ۱- عالم تجربی در برخورد با پدیده‌ها به چه صورت عمل می‌کند؟ (نیمسال دوم ۸۶-۸۵)
 - الف) جدی
 - ب) با تمرین
 - ج) با صبر
 - د) با شک و تردید
- ۲- اینکه روان‌شناس رفتار شخص را بدون ملاحظه مطالعه می‌کند، مربوط به کدام نکته درباره علوم تجربی است؟
 - الف) عالم تجربی نظریات مربوط به موجودات زنده را آزمایش می‌کند.
 - ب) علم تجربی با ارزش‌های اخلاقی سروکاری ندارد.
 - ج) در علوم تجربی فقط پدیده‌های قابل رؤیت بررسی می‌شوند.
 - د) مطالعات روان‌شناسی مربوط به موجودات زنده است.
- ۳- دیدگاه روان‌شناسی علمی دیدگاهی چگونه است؟
 - الف) روحانی
 - ب) انفسی
 - ج) مادی‌گرا
 - د) غیرمادی
- ۴- آثار، مظاهر و عوارض روان در چه چیزی خلاصه می‌شود؟
 - الف) اراده
 - ب) رفتار
 - ج) انگیزه
 - د) نیت
- ۵- در علوم تجربی فقط می‌توان پدیده‌های را بررسی کرد.
 - الف) اجتماعی
 - ب) ذهنی
 - ج) عینی
 - د) انتزاعی

ویژگی‌های علم النفس روان‌شناسی (نزد دانشمندان)

جدول ۱-۱۰

ویژگی‌های روان‌شناسی اسلامی	
<p>- در پاسخ به این سوال که «روان‌شناسی چه هدفی می‌تواند داشته باشد؟» پاسخ‌های گوناگونی داده‌اند، اما با توجه به دیدگاه مادی این مکاتب درباره انسان، هیچ کدام از این پاسخ‌ها، پاسخ واقعی سوال عنوان نشده است.</p> <p>- در روان‌شناسی نزد دانشمندان اسلامی، هدف کلی عبارت از معرفت نفس می‌باشد.</p> <p>- در حدیث منقول از رسول اکرم آمده است: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ؛ کسی که نفس خود را بشناسد به طور یقین خدای خود را نیز خواهد شناخت» و این بدان معناست که شناخت نفس مقدمه‌ای برای خداشناسی است.</p> <p>- هدف کلی روان‌شناسی اسلامی در نهایت، معرفت خداست.</p>	معرفتی بودن
<p>- انسان موجودی است که در وجود او طبیعت به ماورای طبیعت و فیزیک به متافیزیک متصل می‌شود که این معنی دویعدی انسان است.</p> <p>- روان‌شناسی علمی (کلاسیک) با محدودیتی که به سبب به کارگیری روش علمی برای خود ایجاد کرده، تنها می‌تواند انسان را در یکی از این دو بعد و آن هم بعد فیزیکی مطالعه کند.</p> <p>- اسلام به دویعدی بودن انسان معتقد است و او را موجودی طبیعی و ماورای طبیعی می‌شناسد، لزوماً در روان‌شناسی اسلامی هر دو بعد وجود انسان بررسی می‌شود که جامعیت روان‌شناسی اسلامی را شکل می‌دهد.</p> <p>- قرآن در این زمینه می‌فرماید «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمَلَأْ قَبْهَ: ای انسان (غافل مباش از آن روزی که) البته با هر رنج و مشقتی که در راه اطاعت و عبادت بکوشی، عاقبت به حضور پروردگار خود می‌روی و به ملاقات او نایل می‌شوی.</p>	جامعیت

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم ۸۵

(نیمسال اول ۹۰-۸۹)

(د) درک روح خدا

(ج) معرفت خدا

۱- هدف کلی روان‌شناسی اسلامی در نهایت چیست؟

(الف) معرفت نفس (ب) تبیین رفتار

۲- ویژگی‌های روان‌شناسی اسلامی کدامیک از گزینه‌های زیر است؟

(الف) معرفتی بودن، داشتن جامعیت، رفتاری بودن (ب) معرفتی بودن، جامعیت داشتن

(ج) رفتاری بودن، علمی بودن (د) معرفتی بودن، علمی بودن

(نیمسال اول ۸۶-۸۵)

۳- کدامیک از موارد زیر در مورد روان‌شناسی اسلامی درست است؟

(الف) هدف کلی آن شناخت خویشتن است. (ب) به آفاق بیشتر از انفس توجه دارد.

(ج) انسان را به روش علمی مطالعه می‌کند. (د) انسان را حیوان عالی‌تر می‌داند.

(نیمسال اول ۸۸-۸۷)

۴- کدام عامل ذیل از ویژگی‌های روان‌شناسی اسلامی می‌باشد؟

(الف) معرفتی بودن (ب) علمی بودن (ج) رفتاری بودن (د) تکاملی بودن

۵- روان‌شناسی کلاسیک کدام بعد انسان را مطالعه می‌کند؟

(الف) فراطبیعی (ب) فیزیکی (ج) غیرمادی (د) فرافیزیکی

۶- در کدام ویژگی روان‌شناسی انسان به دو بعدی بودن انسان اشاره شده است؟

(الف) معرفتی بودن (ب) ساختاری بودن (ج) تکاملی بودن (د) جامعیت

روش تحقیق در روان‌شناسی قدیم (علم النفس)

جدول ۱۰-۲

روش تحقیق در علم النفس به صورت فلسفی بوده که خود به دو قسمت تقسیم می‌شود	
<p>روش فلسفی مشائی به ارسطو نسبت داده می‌شود و از جمع حکمای اسلامی، ابن‌سینا مظهر و نماینده کل این مکتب به شمار می‌رود. این روش در راستای رد و اثبات مسائل فلسفی تنها متکی بر استدلال و برهان عقلانی است. ابن‌سینا از این روش در کتاب‌های فلسفی خود مانند کتاب شفاء، اشارات و نجات بهره جسته است. حکیمانی همچون خواجه نصیرالدین طوسی، ابن رشد و میرداماد از این روش پیروی کرده‌اند.</p>	روش فلسفی استدلالی مشائی
<p>نماینده کل روش اشراقی، شهاب‌الدین سهروردی مشهور به شیخ اشراق است. وی کتاب‌های زیادی نوشته است. مانند: حکمه الاشراق، تلویحات و مقاویم که معروف‌ترین آن‌ها همان کتاب حکمه الاشراق است که به طور کامل روش فلسفه اشراقی در آن نمایان است. افرادی مانند قطب‌الدین شیرازی و شهرزی از این روش تبعیت کرده‌اند. روش فلسفی اشراقی بر دو پایه استوار است: اول استدلال و برهان عقلانی و دوم مجاهده و تصفیه نفس.</p>	روش فلسفی اشراقی

❖ اشراقیان برخلاف مشائیان معتقدند که فقط با تکیه بر استدلال و برهان عقلی نمی‌توان حقایق جهان را اکتشاف کرد.

❖ هر دو روش فلسفی مشایی و اشراقی را باید روش نظری قلمداد کرد.

موضوع روان‌شناسی قدیم (علم‌النفس)

❖ روان‌شناسان قدیم و جدید در انتخاب روان (نفس) به مثابه موضوع روان‌شناسی، اتفاق نظر دارند؛ با این تفاوت که از نظر روان‌شناسان جدید، نفس مجموعه‌ای از حالات و کیفیات نفسانی هستند که روابطی ثابت و مشخص دارند ولی شناخت خود نفس در حوزه تحقیق آن‌ها نمی‌گنجد، اما از نظر روان‌شناسان اسلامی نفس عبارت است از جوهری مجرد، غیرمادی و بسیط که کیفیات و حالات، فقط آثار و جلوه‌های آن هستند. بنابراین نفس به مفهوم دانشمندان اسلامی موضوع علم‌النفس (روان‌شناسی قدیم) به شمار می‌رود.

❖ اگر بخواهیم روان‌شناسی اسلامی را با ویژگی‌های معرفتی بودن و جامعیت داشتن، طرح‌ریزی کنیم استفاده از هر چهار مأخذ ۱- دین، ۲- فلسفه، ۳- عرفان و ۴- علم برای ما ضروری است.

سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم

- ۱- روش فلسفی استدلالی مشائی در علم‌النفس به چه کسی نسبت داده شده است؟
الف) افلاطون ب) ارسطو ج) دکارت د) کانت
- ۲- در کدام کتاب، روش فلسفه اشراقی نمایان است؟
الف) تلویحات ب) مقاومات ج) حکمه الاشراق د) الشفاء
- ۳- از بین حکمای اسلامی، چه کسی مظهر روش فلسفی مشائی بود؟
الف) سهروردی ب) شیرازی ج) غزالی د) ابن‌سینا
- ۴- موضوع اصلی روان‌شناسی اسلامی (علم‌النفس) بررسی کدامیک از موارد زیر است؟ (نیمسال اول ۹۱-۹۰)
الف) شناخت خداوند ب) تبیین رفتار ج) معرفت نفس د) معرفت عقلی
- ۵- هدف کلی روان‌شناسی اسلامی چیست؟ (نیمسال اول ۹۲-۹۱)
الف) معرفت نفس ب) تبیین رفتار ج) معرفت قلب د) درک روح انسان
- ۶- معروف‌ترین کتاب شیخ اشراق کدام است؟ (نیمسال اول ۹۴-۹۳)
الف) تلویحات ب) اشارات ج) حکمت الاشراق د) مقاومات

آزمون فصل دهم (سوالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم)

- ۱- هدف نهایی روان‌شناسی از نظر دانشمندان اسلامی چیست؟
 الف) معرفت نفس ب) سلامت جسمی ج) معرفت الله د) سلامت روانی
- ۲- مهم‌ترین ویژگی علم، تجربی بودن آن است، منظور چیست؟
 الف) قابل مشاهده عینی باشد. ب) جدا از متافیزیک باشد.
 ج) قابلیت تکرار و تجربه را داشته باشد. د) الف و ج
- ۳- امروزه در روان‌شناسی، انسان را کدام مورد زیر می‌دانند؟
 الف) حیوان ناطق ب) حیوان برتر ج) انسان برتر د) انسان ناطق
- ۴- منظور از سوالاتی که نفس از کیفیت پدیده‌های خارج از خود پرسش می‌کند چه سوالاتی است؟
 الف) آفاقی ب) انفسی ج) کاربردی د) فطری
- ۵- حدیث «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ» در زمینه کدام ویژگی روان‌شناسی اسلامی آمده است؟
 الف) تکاملی بودن ب) غربی بودن ج) جامعیت د) معرفتی بودن
- ۶- روش فلسفی استدلال مشائی به کدام فیلسوف نسبت داده شده و نماینده کل این مکتب کدام دانشمند است؟
 الف) ارسطو - ابن‌سینا ب) ارسطو - سهروردی ج) سهروردی - ابن‌سینا د) ابن‌سینا - ملاصدرا
- ۷- پیشرو و احیاگر روش اشراقی کدام فیلسوف می‌باشد؟
 الف) شهرزی ب) ابن‌سینا ج) سهروردی د) قطب‌الدین شیرازی
- ۸- کدامیک به مفهوم تکاملی بودن موجودات اشاره ندارد؟
 الف) تکامل موجودات زنده ارتباطی به پدیده توارث ندارد.
 ب) موجودات زنده به طور زنجیره‌ای از تکامل موجودات اولیه تک‌سلولی به وجود آمده‌اند.
 ج) تمامی موجودات زنده دارای ریشه واحد زیستی و تکاملی‌اند.
 د) موجودات زنده از نظر تاریخی حلقه‌های زنجیری هستند.
- ۹- چهار مأخذ عمده روان‌شناسی اسلامی کدام هستند؟
 الف) دین - فلسفه - علم - عرفان
 ج) فلسفه - عرفان - عقل - اجتماع
 ب) دین - اجتماع - عقل - عرفان
 د) عرفان - علم - دین - قرآن
- ۱۰- سوالات انفسی در کدام گزینه آمده است؟
 الف) پرسش‌هایی که نفس از خویشتن می‌کند.
 ج) پرسش‌هایی که نفس از مبدأ هستی می‌کند.
 ب) پرسش‌هایی که نفس از پدیده‌های خارجی می‌کند.
 د) پرسش‌هایی که نفس از حقایق می‌کند.

پاسخ‌نامه آزمون فصل دهم

سؤال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
پاسخ	الف	د	ب	الف	د	الف	ج	الف	الف	الف

آزمون مروری فصل نهم و دهم (سؤالات پرتکرار و احتمالی پایان ترم) ۸۵

۱- آیه شریفه الكاظمین الغیظ و العافین عن الناس، به کدام بعد انسان اشاره دارد؟ (نیمسال دوم ۹۰-۸۹)
 الف) عاطفی ب) اجتماعی ج) معنوی د) عقلانی

۲- به اعتقاد فلاسفه اسلامی، مهم ترین اختلاف خلقت آدمی با دیگر موجودات جهان هستی در چیست؟ (نیمسال اول ۹۱-۹۰)

الف) غریزه ب) اجتماعی بودن ج) هوش د) اختیار

۳- آیه «لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم» اشاره به کدام بعد انسان دارد؟ (نیمسال اول ۹۱-۹۰)

الف) عقلانی ب) معنوی ج) عاطفی د) اجتماعی

۴- پیشرو و احیاگر و نماینده کل روش اشراقی کدام فیلسوف می باشد؟

الف) شیخ اشراق ب) ابن سینا ج) سهروردی د) گزینه الف و ج

۵- در دیدگاه اومانیسم چه چیزی محور حقایق و ارزش ها است؟ (نیمسال دوم ۹۲-۹۱)

الف) خود انسان ب) روح انسان ج) عقل انسان د) معنوی بودن انسان

۶- کدام یک از گزینه های زیر به مفهوم تکاملی بودن موجودات اشاره دارد؟

الف) تکامل موجودات زنده ارتباطی به پدیده توارث ندارد.

ب) موجودات زنده به طور زنجیره ای از تکامل موجودات اولیه ی تک سلولی به وجود آمده اند.

ج) تکامل موجودات زنده ارتباطی به محیط آن ها ندارد.

د) موجودات جهان هستی برخلاف اصل تکامل با یکدیگر اختلاف عمده ای دارند.

۷- موضوع اصلی روانشناسی اسلامی (علم النفس) بررسی کدام یک از موارد زیر است؟

الف) شناخت خداوند ب) تبیین رفتار ج) معرفت نفس د) معرفت عقلی

۸- اینکه آدمی جمیع احوال و آثار وجودی اش را به شخص خودش نسبت می دهد، دلالت بر کدامیک از گزینه های زیر دارد؟ (نیمسال اول ۹۱-۹۰)

الف) جهت گیری اجتماعی رفتار انسان ب) هویت واحد انسان

ج) جهت گیری های انفعالی و عاطفی انسان د) تعقل و تفکر انسان

۹- در اصول و مبانی دینی کدام گزینه زیر پایه اعتقادات افراد را تشکیل می دهد؟ (نیمسال دوم ۹۲-۹۱)

الف) تعقل ب) استعداد های درونی ج) دانش قلبی د) تقلید از گذشتگان

۱۰- کلمه فطر در قرآن کریم بیشتر به چه معنایی بیان شده است؟ (نیمسال اول ۹۲-۹۱)

الف) حکمت ب) انسان ج) روح د) ابداع و انشاء

اسخ نامه آزمون مروری فصل نهم و دهم ۸۵

سوال	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
اسخ	الف	د	ب	د	الف	ب	ج	ب	الف	د